

REGIONÁLNÍ ROZVOJ MEZI TEORIÍ A PRAXÍ

3/2022

OBSAH

ÚVOD	3
VYUŽITÍ MOBILNÍCH APLIKACÍ PRO KOMUNIKACI S OBČANY V OKRESE UHERSKÉ HRADIŠTĚ	4
KOMUNITNÍ ZAHRADY – SONDA DO STRUKTURY A MOTIVACE UŽIVATELŮ TŘÍ KOMUNITNÍCH ZAHRAD V PRAZE	16
KONSTRUKTIVISTICKÝ PŘÍSTUP K VÝUCE NA VYSOKÝCH ŠKOLÁCH V REFLEXI NA DOPADY KORONAVIROVÉ KRIZE	32
TYPOLOGIE HISTORICKÉ KULTURNÍ KRAJINY JAKO PODKLAD PRO PAMÁTKOVOU PÉČI A REGIONÁLNÍ ROZVOJ	47

ÚVOD

EDITORIAL

Vážení a milí čtenáři,

Jménem redakce si Vás dovoluji pozdravit po letních prázdninách, během nichž proběhly avizované změny vydavatele časopisu. S účinností od 1. září 2022 se stal novým vydavatelem časopisu Masarykův ústav vyšších studií Českého vysokého učení technického v Praze, který zajistí jeho pokračování za stejných nebo obdobných podmínek, tj. zachování periodicity 4x ročně, zachování stávající vědecké redakční rady, redakce a redakční práce. O případných změnách podmínek pro publikování Vás budeme informovat v následujících číslech, zatím „zůstává vše při starém“.

Co tedy v letošním třetím čísle časopisu Regionální rozvoj mezi teorií a praxí najdete? Číslo obsahuje čtyři odborné „double blind“ recenzované články, které jsou seřazených podle data jejich doručení do redakce. Jde opět o pestrý směs prací na „rozvojářská“ témata od zkušených vědeckých týmů i mladší akademické generace. Jako první je zařazen článek Gabriely Ilčíkové a Jiřího Pánka z Katedry rozvojových a environmentálních studií Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci s názvem „Využití mobilních aplikací pro komunikaci s občany v okrese Uherské Hradiště“. Druhý je článek na téma „Komunitní zahrady – sonda do struktury a motivace uživatelů tří komunitních zahrad v Praze“ je od Evy Švehlové z VŠ AMBIS. Kateřina Tomešková z Masarykova ústavu vyšších studií ČVUT v Praze je pak autorkou článku s názvem „Konstruktivistický přístup k výuce na vysokých školách v reflexi na dopady koronavirové krize“. Tento článek je ještě reflexí na jaře proběhnuvší konferenci Dopady pandemie Covid 19 na rozvoj regionů Evropy. Čtvrtý, a tudíž poslední článek s názvem „Typologie historické kulturní krajiny jako podklad pro památkovou péči a regionální rozvoj“ je z pera Jiřího Kupky z Katedry urbanismu a územního plánování Fakulty stavební ČVUT v Praze.

Na závěr bych Vás rád informovala, že ve čtvrtek 20. října 2022 proběhne na Masarykově ústavu vyšších studií ČVUT v Praze další ročník znovuoobnovené konference GIS v plánování měst a regionů (GISPLAN 2022). Registrace a více informací o této konferenci naleznete zde: <http://www.cagi.cz/konference-gisplan-2022>

Přeji Vám inspirativní čtení a klidný podzim.

Vladimíra Šilhánková
Praha, září 2022

VYUŽITÍ MOBILNÍCH APLIKACÍ PRO KOMUNIKACI S OBČANY V OKRESE UHERSKÉ HRADIŠTĚ

USE OF MOBILE APPLICATIONS FOR COMMUNICATION WITH CITIZENS IN THE DISTRICT OF UHERSKÉ HRADIŠTĚ

Mgr. Gabriela Ilčíková, Doc. Mgr. Jiří Pánek, Ph.D.

Katedra rozvojových a environmentálních studií, Přírodovědecká fakulta, Univerzita Palackého v
Olomouci

17. listopadu 12, 779 00 Olomouc

e-mail: Jiri.Panek@upol.cz

Klíčová slova:

Geoparticipace, komunitní rozvoj, online komunikace, územní plánování, GIS

Keywords:

Geoparticipation, community development, online communication, spatial planning, GIS

Abstrakt:

Pro zlepšení komunikace se svými občany využívá řada samospráv jako jednu z forem komunikace mobilní aplikaci, která jim usnadňuje sdělování informací. V tomto článku je popsána metodologie výzkumu, jež se zaměřuje na zkoumání a identifikaci klíčových faktorů úspěšného nasazení výše zmíněné formy komunikace mezi obcí a jejími občany. V práci jsou uvedeny výsledky výzkumu, které byly získány pomocí polostrukturovaných rozhovorů vedených se zástupci jednotlivých obcí, kteří mobilní aplikaci aktivně využívají.

4

Abstract:

To improve communication with their citizens, many local governments use mobile apps as a form of communication to make it easier for them to communicate information. This paper describes the research methodology that focuses on exploring and identifying the key factors for the successful deployment of the aforementioned form of communication between a municipality and its citizens. The paper presents the results of the research, which were obtained through semi-structured interviews conducted with representatives of individual municipalities that actively use the mobile application.

Úvod

V posledních dvou desetiletích dochází k obrovskému rozmachu moderních technologií, narůstá míra digitalizace a zejména komunikace se přesouvá do online prostoru. Na komunikaci přes mobilní telefony v soukromém životě si lidé již zvykli a je zcela logické, že se online komunikace stane budoucností i pro kontakt mezi občany a městy. Nezpochybnitelnou výhodou moderních komunikačních technologií je jejich dostupnost a možnost zapojit daleko více osob do dění v jejich okolí. Díky tomuto modernímu a inovativnímu přístupu se také otevírá cesta k zapojení skupin občanů, jež by jinak o participaci nejevili zájem (Čermák a Vobecká, 2011). Jako „vyloučené“ skupiny mohou být označováni zejména mladí obyvatelé. Problémovou oblastí může být poskytování online služeb starším generacím, avšak s přihlédnutím k nedávné situaci spojené s COVID-19 je evidentní, že i tyto starší skupiny obyvatel jsou ochotné a otevřené moderním technologiím.

Veřejná správa mnohdy není veřejností považována za zcela efektivní a rychlou službu občanům. Elektronizace veřejné správy obyvatelům nepřináší jen pohodlí v podobě vyřizování každodenních záležitostí online, ale může se stát základním kamenem pro rozvoj a růst zájmu o participaci v místních samosprávních celcích. Zapojování informačních a komunikačních technologií do činností veřejné správy je již mnoho let standardní součástí reformy veřejné správy vyspělých i tranzitivních zemí, přičemž elektronizaci veřejné správy lze označit jako eGovernment. Cílem tohoto příspěvku je analyzovat využití mobilních aplikací pro komunikaci mezi obcí a občany na příkladové studii okrasu Uherské Hradiště.

eGovernment

Pojem eGovernment by mohl být přeložen jako „elektronická správa věcí veřejných“. Stejně jako v mnoha jiných státech, tak i v České republice je však výraz eGovernment běžně používán a není potřeba ho překládat (Mates a Smejkal, 2012). eGovernment je obecným termínem pro internetové služby využívané veřejnou správou. Veřejná správa v eGovernmentu využívá internet, zejména pak komunikační technologie k poskytování svých služeb a k zapojování občanů. Mezi nejčastější interakce patří provádění plateb, získávání aktuálních informací, sdílení formulářů a další aktivity prováděné pomocí ICT (Sharma a Gupta, 2003). Mezi základní pojmy vztahující se k elektronické veřejné správě patří bezesporu eDemokracie, která naplňuje podstatu demokracie v základních principech, což jsou svoboda a rovnost, držení moci v rukou občanů státu a možnost občanů volit své zástupce (Dahl, 2001). Za hlavní prvky v oblasti eDemokracie lze označit implementaci elektronických volebních systémů, prvky eParticipace v národních portálech legislativy, e-petice, různé formy regionálních projektů v podobě budování komunit a zlepšování kvality života v místě bydliště (Špaček, 2012). Úkolem eDemokracie je tedy zajištění přístupu k informacím a znalostem o politickém procesu, službách a jejich dostupných možnostech. Přesněji řečeno eDemokracie má sloužit k přechodu od pasivního přístupu k informacím k aktivní občanské účasti (Backus, 2001). Dalším pojmem, jež se vztahuje k eGovernmentu, je eParticipace. Pojem eParticipace lze označit především jako aktivní zapojení občanů a možnost podílení se na rozhodování pomocí informačních a moderních komunikačních technologií. Do eParticipace jsou zahrnuty všechny procesy umožňující občanům zapojit se do veřejných rozhodovacích procesů (Pekárek, 2008). Výhody eParticipace jsou mnohé – komunikace a participace pomocí internetu snižuje náklady na straně města (tisk materiálů) a může je snižovat i na straně občana (např. dojíždění). Dále šetří čas a zvyšuje dostupnost a přístup k informacím (Čermák a Vobecká, 2011). Jednou z problémových oblastí je dostupnost digitálních technologií všem občanům. Má se tím na mysli jak přístup k internetu, zařízením, tak schopnost práce s nimi. Další oblastí jsou očekávání toho, co může a nemůže tato eParticipace přinést, případné získání nebo nezískání zpětné vazby, motivace pomocí informačních technologií a podobně. Problémem může být také nedostatečná informovanost, kdy veřejnost nemusí dostávat dostatek informací nebo si je může mylně vykládat a dle toho potom také jednat. Poslední možnou překážkou může být nedostatečná technická vybavenost na straně státu, například internetové připojení, software zvládající veškeré úkony a podobně (Čermák a Vobecká, 2011). Faktory, které ovlivňují pozitivní nasazení těchto nástrojů (v její práci pojmenovaných jako geocrowdsourcing), popsala ve své práci Haltofová (2020).

Metodologie výzkumu

Cílem výzkumu je analyzovat míru využití moderních komunikačních technologií ve vybraném okrese. Pro tuto případovou studii byl vybrán okres Uherské Hradiště, především s ohledem na dostupnost dat a znalost prostředí. Cílem bylo analyzovat aktivní využívání mobilních aplikací

ke komunikaci na úrovni místní samosprávy. Okres Uherské Hradiště se nachází na jihovýchodě České republiky a je součástí Zlínského kraje, kde je se svojí rozlohou 991 km² druhým nejmenším okresem v kraji (ČSÚ, 2021). Celkově se v okrese Uherské Hradiště nachází 78 obcí (viz Obrázek 1).

Záměrem výzkumu je identifikace a bližší specifikace hlavních faktorů, jež mají vliv na efektivní fungování eGovernmentu v obcích, a které mají zásadní vliv na uvedení aplikace do provozu. Dle Pászto et al (2021) má 99,87 % českých obcí vlastní webovou stránku, které můžeme považovat za určitou formu moderní komunikace. Mobilní aplikace zavádí jen část z nich, avšak v roce 2020 tento segment trhu v Česku zaznamenal nárůst 294 % oproti roku 2019 (Pánek et al, 2021). Otázkou je, považují-li tyto obce mobilní aplikaci za stoprocentně spolehlivou, nebo využívají i jiné formy komunikace a mobilní aplikaci považují jen za zpestření a doplnění již vyžívaných forem.

Mezi hlavní zkoumaná témata patří:

- klíčové faktory pro úspěšné nasazení mobilní aplikace
- hlavní impuls pro rozhodnutí začít používat mobilní aplikaci
- výhody komunikace prostřednictvím aplikace
- limity mobilní aplikace

Výzkum je zaměřen na porozumění obcím, proč zvolily jako jednu z forem komunikace mobilní aplikaci, a právě z důvodu hlubšího porozumění tématu byl zvolen kvalitativní výzkum. Článek si tedy neklade za cíl analyzovat výhody či nevýhody jednotlivých aplikací, či navrhnout možná řešení, ale spíše odpovědět na otázku, **Proč** se jednotlivé obce rozhodly implementovat mobilní aplikaci jako nástroj komunikace mezi obcí a občany a jaké jsou jejich **dosavadní zkušenosti**.

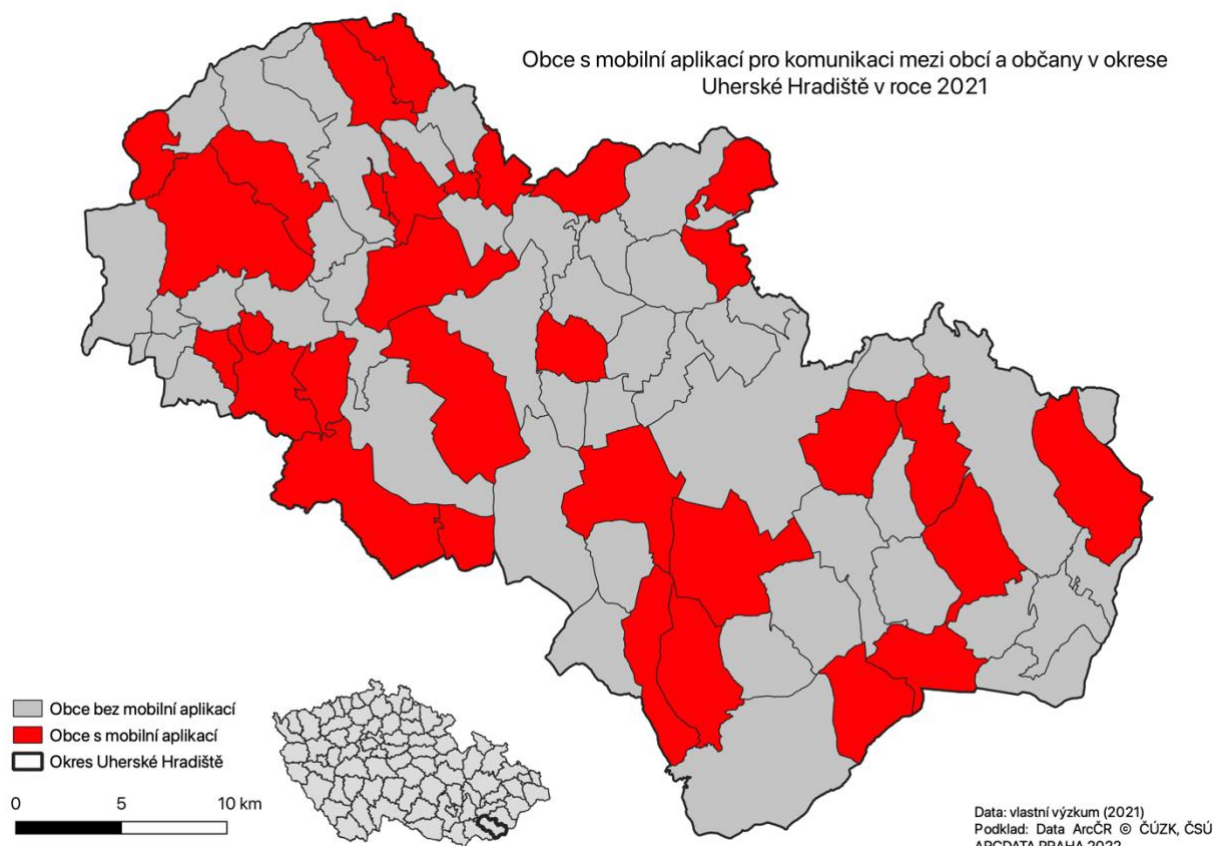
Vzhledem k tomu, že je cílem práce zjistit názory lidí a důvody jejich rozhodování, byl k realizaci výzkumu za adekvátní metodu sběru dat vybrán rozhovor. Pro výzkum byla vybrána forma polostrukturovaných rozhovorů, ve kterých byla vymezena hlavní témata rozhovoru a ta měla jasně danou strukturu otevřených otázek, která však nemusela být striktně dodržena. Přípravná fáze, která se skládala ze sběru dat, jejich následné analýzy a přípravy na samotné rozhovory, byla realizována od prosince 2020 do února 2021. Samotné rozhovory probíhaly v průběhu března, dubna a května 2021 a následně proběhl jeden rozhovor v říjnu a dva v listopadu 2021. Před samotným oslovením potenciálních respondentů bylo nutné vytvořit jistá kritéria pro jejich výběr. Respondent musel splňovat následující body: oslovená obec se nachází v okrese Uherské Hradiště, oslovená obec aktivně využívá mobilní aplikaci pro komunikaci mezi obcí a občany, posledním kritériem je nutnost vést rozhovor se starostou, starostkou nebo jinou pověřenou osobou z úřadu obce, která má informace o využívání mobilní aplikace v dané obci. Z nasbíraných dat bylo zjištěno, že ze 78 obcí nacházejících se v tomto okrese má mobilní aplikaci 31 obcí. Konkrétní obce, využívající mobilní aplikace pro komunikaci mezi obcí a občany, jsou uvedeny v Obrázku 1.

Celkový počet respondentů v tomto výzkumu je 13 a jedná se o starosty nebo starostky jednotlivých obcí z uherskohradištského okresu, jež využívají mobilní aplikaci jako jeden ze způsobů komunikace mezi obcí a občany. Pro zpracování kvalitativního výzkumu byla vybrána tematická analýza, jejíž cílem je identifikovat z nasbíraných dat témata, která se vztahují k výzkumným otázkám. Tematická analýza obvykle obsahuje bohatou a velmi komplexní zprávu o nasbíraných datech a následná interpretace získaných témat bývá podporována daty (Hendl, 2016).

Výsledky

Z nasbíraných dat vyplynulo, že jsou v okrese využívány 4 druhy mobilních aplikací. Konkrétně je to mobilní aplikace V OBRAZE, služba Hlášenírozhlasu.cz, aplikace Mobilní Rozhlas (dnes Munipolis) a mobilní aplikace Česká Obec. Jednotlivé aplikace a jejich počet uživatelů, respektive obcí, jež využívají jejich služby, společně s procentuálním vyjádřením lze vidět na níže uvedeném grafu 1. Pokud se zaměříme na souvislost mezi velikostí obce a (ne)využíváním mobilní aplikace, je z Tabulky 1 vidět, že s velikostí obce roste procentuální poměr obcí, které aplikaci využívají. Jedinou výjimkou jsou obce (n=2) nad 10 tis ob, kde ani jedna z těchto obcí v okrese Uherské Hradiště v době sběru dat mobilní aplikace nevyužívala. Co se týče prostorového rozdělení, z Obrázku 1 nelze vyčíst žádné prostorové shluky, či jiné vzorce.

Obrázek 1: Vizualizace obcí s mobilní aplikací pro komunikaci mezi obcí a občany v okrese Uherské Hradiště v roce 2021

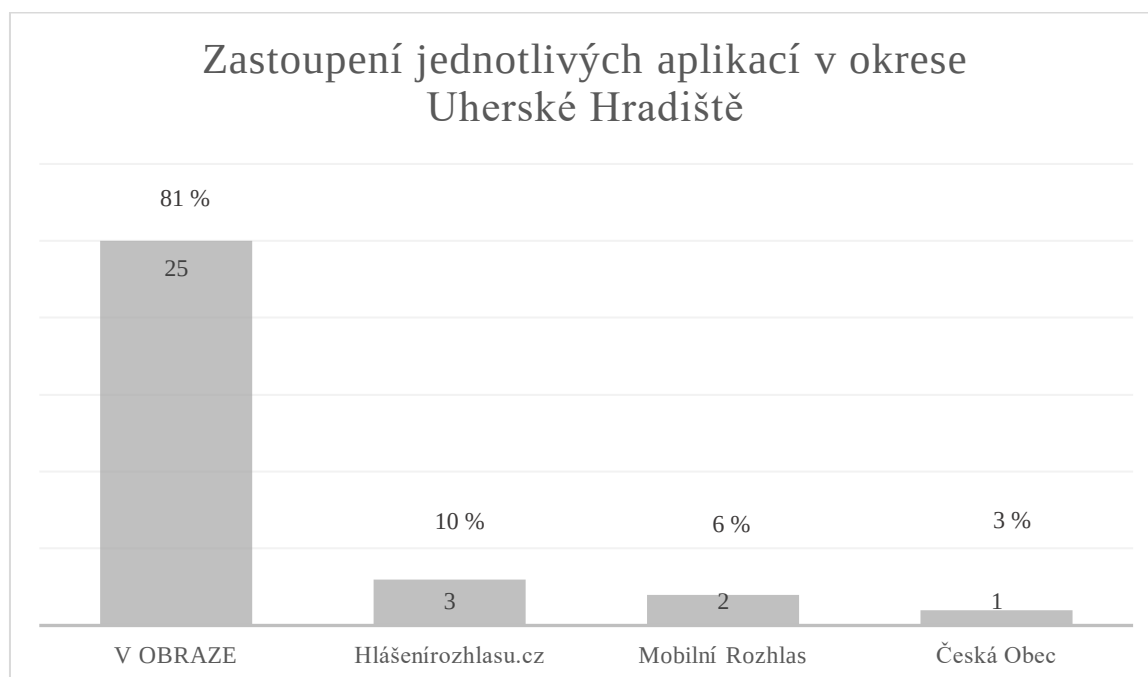
7

Zdroj: vlastní výzkum

Tabulka 1: Rozšíření mobilních aplikací dle velikosti obce

Obce	celkem	S aplikací	bez aplikace	Poměr (v%)
do 500 ob	21	8	13	38/62
do 1 000 ob	26	10	16	38/62
do 2 500 ob	19	8	11	42/58
do 10 000 ob	10	5	5	50/50
nad 10 000 ob	2	0	2	0/100

Zdroj: vlastní výzkum

Graf 1: Zastoupení jednotlivých aplikací v okrese Uherské Hradiště

zdroj: vlastní výzkum

Jednoznačně nejvyužívanější platformou je aplikace V OBRAZE, kdy ji z 31 obcí používá 25. Tři obce zvolily pro sdělování informací svým občanům aplikaci Hlášení rozhlasu.cz, dvě obce používají Mobilní Rozhlas a aplikaci Českou Obec se rozhodla využívat pouze jedna obec. Každá z nabízených mobilních aplikací poskytuje online sdílení informací svým uživatelům, liší se však způsobem, jak lidé tyto informace dostávají. Může se jednat o přijímání SMS zpráv, e-mailových upozornění nebo samotným upozorněním v mobilní aplikaci.

Uvedené mobilní aplikace fungují na podobném principu a každá z nich nabízí kromě samotné aplikace také sdílení informací prostřednictvím e-mailů a SMS zpráv. Aplikace V OBRAZE poskytuje i propojení s webovými stránkami, stejně jako služba Hlášení rozhlasu.cz (ta mimo jiné propojuje aplikaci také se sociálními profily obce). Prostředí jednotlivých aplikací je intuitivní a pro uživatele srozumitelné. Aplikace nabízí sledování více obcí, zrcadlí úřední desku, poskytují rychlý přístup ke kontaktům dané obce a také díky nim obyvatelé získávají možnost nahlásit závady a problémy vyskytující se na území obce. Rozdíly mezi aplikacemi jsou například v nutnosti registrace. Aplikace V OBRAZE a Česká Obec poskytují informace bez nutnosti registrace, zatímco Mobilní Rozhlas spolu s Hlášení rozhlasu.cz po svých uživatelích registraci vyžadují. I takto malé rozdíly mohou hrát důležitou roli v rozhodování, kterou z nabízených mobilních aplikací zvolí obce pro své občany.

Jedním z nejčastěji uváděných důvodů pro zavádění moderních komunikačních technologií je rozšiřování a zlepšování komunikace mezi občanem a samosprávou. Nutnost modernizace v oblasti komunikace může pramenit z malého spektra komunikačních kanálů, stejně jako z jeho zastaralých forem (krátký úsek pro nahrávanou zprávu, nedostatečnost hlasové centrály aj.). **Modernizaci** lze vnímat pozitivně také s ohledem na zapojení mladších generací do místního dění, jelikož právě tato skupina občanů nemusí být tolik motivována do aktivní participace a pomocí mobilních aplikací se zvyšuje šance, že se mladí lidé zapojí. Nutnost modernizace v oblasti komunikace komentuje Respondent 7: „Doba jde dopředu, takže aby

vlastně ta mladší generace, která komunikuje výhradně tímto způsobem a přijímá informace přes mobilní telefony, měla možnost se zapojit. To byl ten hlavní důvod, chtěli jsme komunikaci zmodernizovat.“ Mladá generace však není jediná, která může trpět nedostatkem informací. Řada pracujících obyvatel odjíždí za prací do jiných měst a zprávy podávané rozhlasem tak nemají možnost zachytit. Důvodem modernizace je tudíž i jakýsi pohodlnější přístup k informacím, což potvrzuje Respondent 8: „*Samozřejmě my jako zastupitelé vidíme tu nutnost držet krok se současnými technologiemi. Chtěli jsme nějakým způsobem tu informovanost posunout dál. Využíváme více forem komunikace, ale vnímáme velmi pozitivně tu mobilní aplikaci, protože lidé mohou okamžitě zareagovat a mají všechny informace u sebe v kapse.*“

Základním kamenem pro zajištění důvěry mezi občanem a vládou je informovanost obyvatel, která společně se vzrůstající účastí a zájmem obyvatel ve veřejné správě napomáhá k růstu důvěry (Stoltzfus, 2005). **Informovanost** byla identifikována jako jeden z hlavních faktorů, jež měly významný vliv na rozhodnutí pro zavedení mobilní aplikace. Zvýšení informovanosti, jako jeden z hlavních impulzů pro zavedení mobilní aplikace, komentuje Respondent 10: „*Nám přišlo, že ta informovanost občanů je prostě slabá. Začali jsme pracovat na nějakém řešení, jak zlepšit přístup k informacím pro naše občany, jak to udělat co nejefektivnější. My jsme obec s roztroušenou zástavbou, spousta lidí pracuje mimo naši obec, a tak je provozování klasického rozhlasu nedostačující, protože pokrýváte strašně malou část obyvatel. Při zavedení mobilní aplikace se informace dozví lidé bez ohledu na to, jestli jsou doma nebo ne. Oproti klasickému rozhlasu tak dosáhneme daleko větší informovanosti a pokryjeme značnou část obyvatel.*“ K nedostatečné informovanosti se vyjádřil i Respondent 6, který dodává: „*Lidé nemají čas, jsou pořád v práci, nemají čas chodit na schůze, úřední desku nesledují...vždy tady byl někdo nespokojený, kdo neslyší rozhlas ať už kvůli tomu, že nebyl dost nahlas nebo proto, že měl zrovna odpolední. Chtěli jsme ty pracující lidi nějak vtáhnout do toho dění, informovat je a toto byla nejlepší varianta.*“ I přesto, že je důležitost informování obyvatel klíčová, nelze zpochybnit podstatný význam informovanosti samotného obecního úřadu. Se zavedením mobilní aplikace, jež nabízí možnost zpětné vazby v podobě hlášení závad či jiných podnětů, se zvýšila jak informovanost obecního úřadu, tak rychlost, s jakou mohou obce reagovat na vzniklé závady.

Jeden z limitů, který lze v souvislosti se zavedením moderních komunikačních metod uvést, je nedostatečný přístup k aplikaci. Mobilní aplikace jako taková je přístupná jen lidem, kteří vlastní chytrý telefon, a tak by mohlo dojít k vyloučení určité skupiny lidí z využívání benefitů, jež aplikace představuje. Cílem elektronizace veřejné správy není jen zvyšování informovanosti, ale také zvýšení dostupnosti služeb pro obyvatele. Zde je však nutno brát v potaz tzv. sociální otázky, které se týkají právě využitelnosti elektronických služeb pro co nejširší škálu obyvatel. Lee a kolektiv poukazují na to, že aplikované systémy musí být přístupné pro širokou veřejnost a diskutují limity týkající se kultury, vzdělání, příjmu, přístupu k internetu a také věkové kategorii (Lee et al, 2005). Nejpalčivějším tématem, zmiňovaným v souvislosti s přístupem k mobilní aplikaci, jsou zejména starší generace. Svůj názor sdílí Respondent 7, který uvádí: „*Dnes má přístup k telefonu sice každý, ale problém může být s tím chytrým telefonem. Bez chytrého telefonu nenaučíte ani starší generaci mobilní aplikaci využívat. Řekla bych ale, že v dnešní době i ty slabší rodiny mají chytré telefony, proto považují za nejvíce limitující používání mobilní aplikace právě pro seniory.*“ Naproti tomu Respondent 14 popisuje velmi dobré zkušenosti ze své obce: „*Od seniorů máme nejvíce pozitivních ohlasů zejména díky rozesílání informačních SMS zpráv. Rozhlas nemusí slyšet, Facebook nemají, spousta z nich nevlastní chytrý telefon, ale klasický telefon mají vesměs všichni. Veškeré hlášení jim cinkne na mobilu a jsou informováni o všem, co se v obce děje. Za nás jsou opravdu nejvíce nadšenou skupinou, kterou od dob zavedení moderní komunikace máme.*“

Ze statistických dat pro Českou republiku lze vyčíst, že pouze 23,4 % uživatelů nad 65 let ovládá chytrý telefon (ČSÚ, 2020). Porovná-li se tato čísla s některými evropskými zeměmi, zjistí se, že potenciál zapojit starší obyvatele mezi uživatele moderních komunikačních metod, je v České republice značně limitován. Na základě průzkumu ve Velké Británii, jež byl realizován v období mezi říjnem 2020 a lednem 2021 bylo zjištěno, že 65 % uživatelů mobilního telefonu nad 65 let vlastní chytrý telefon (O'Dea, 2021). Lze zmínit také výsledky pocházející z Německa, kde byl proveden průzkum mezi uživateli chytrých mobilních telefonů v roce 2020, který odhalil 82,1 % uživatelů ve věkové kategorii 60–69 let a 52,1 % uživatelů ve věku nad 70 let (Koptýug, 2021). Na druhou stranu každý poskytovatel nabízí k mobilní aplikaci také službu rozesílání SMS zpráv nebo e-mailů, což tento možný limit zmírňuje. Respondent 12 uvádí: „...napadá mě možná to, že ne každý má chytrý telefon. Ale když se nad tím tak zamyslím, tak přístup k internetu má dnes už skoro každý, takže pokud někdo nemůže využívat přímo tu aplikaci, využije webové stránky. A kdo nechce využívat internet, může dostávat informační SMS zprávy, kde je ve zkratce uvedeno to samé.“ Respondent 6 dodává: „Tak podmínkou toho je přístup k internetu, pokud ho nemáte, aplikace nefunguje. Ze strany samotné aplikace limity nevidím. Ze strany občanů to může být problém dosahu internetu, kapacity telefonu a rychlosti načítání dat, ale to neovlivníme ani my, ani poskytovatel.“ V rozhovorech respondenti zmiňují také strach z využívání mobilní aplikace a možnou nedůvěru v moderní komunikaci. Velmi důležitým tématem je proto otázka bezpečnosti, což zahrnuje ochranu všech informací a systémů před jakýmkoli neoprávněným přístupem či neoprávněnými úpravami. Aby bezpečnost nemusela být řazena mezi možné limity využívání moderních technologií, je nutné dbát na dodržování bezpečnostních politik a standardů, jež budou splňovat očekávání občanů. To potvrzuje i výzkum Haltofové (2019), která řadí důvěryhodnost aplikace a bezpečnost systému na páté, resp. sedmé místo nejvýznamnějších klíčových faktorů úspěchu implementace a využívání geocrowdsourcingových aplikací v obcích ČR.

Zpětnou vazbou pro obec můžou být reakce od obyvatelů, kteří vyjádří svou spokojenost nebo naopak výtku spojenou s užíváním aplikace. Důležitým vodítkem a obrazem toho, zdali bylo nasazení takové formy komunikace úspěšné, jsou poskytované statistiky o využívání a dosahu aplikace. Dostupné statistiky tak obcím mohly napovědět, jaký potenciální vliv měla pandemie COVID-19 na využívání aplikace. Respondent 6 uvádí: „Řekla bych, že nejvíce stažení proběhlo za loňský rok a začátkem tohoto roku. Možná na to má vliv pandemie, protože u nás v obci, když probíhají zasedání, tak máme plno. Ted' sem nikdo nechodí, zato pozorujeme nárůst stažení aplikace o 50 %, nejvíce stažení evidujeme mezi lety 35 až 50, takových uživatelů máme bezmála 25 %. Vidím ale i skoro 10 % lidí nad 75 let, což je také moc hezké číslo.“ Respondent 2 doplňuje: „...zejména v této době, kdy jsme všichni zavření doma, vidím obrovský nárůst stažení a používání aplikace, lidé ty informace více čtou a také mají více připomínek.“ Zajímavým zjištěním z rozhovorů je, že i přes využívání stejného druhu aplikace nemají respondenti stejný názor na přístup ke statistikám. Někteří respondenti uvádí absenci jakékoliv statistiky, jiní mají přístup jen k základním datům, jako je počet stažení – chybí jim však statistiky týkající se dosahu aplikace či věkové struktury. Na toto téma Respondent 1 uvádí: „Musím se přiznat, že mně chybí zpětná vazba, nějaké zpětné informace o chodu aplikace. Já vám vůbec nejsem schopný říct, jestli u nás aplikaci využívá 10 % obyvatel nebo 50 %, nedokážeme to vůbec vyhodnotit, a to nám trochu vadí.“ Respondent 7 popisuje podobnou zkušenost: „Máme přehled jen o sledovanosti webových stránek, ale zpětná vazba z mobilní aplikace není a chybí nám. Bohužel k ničemu takovému nemáme přístup. Kdybychom měli zpětnou vazbu a věděli bychom, kolik lidí u nás aplikaci využívá, tak by to bylo určitě přínosné.“

Výzkum byl cílen především na moderní komunikační metody v obcích, tzv. mobilní rozhlas a mobilní aplikace. I přesto, že si dnešní doba elektronizaci žádá, uváděli respondenti důležitost všech forem komunikace s občany. Kombinování forem komunikace popisuje například Respondent 11: „*Samozřejmě používáme webové stránky, mobilní aplikace je spíše takovým doplňkem v informování občanů. Hlavní formou jsou webové stránky, úřední deska před obecním úřadem a tiskové dokumenty společně s klasickým rozhlasem. Do budoucna bychom se chtěli ubírat online cestou, ale momentálně to možné není a pořád spousta lidí spoléhá na ty klasické formy sdělování.*“ Naproti tomu Respondent 10 sdílí svůj názor, ve kterém uvádí mobilní aplikaci jako hlavní formu komunikace a říká: „*Kdo se dnes chodí dívat na klasickou úřední desku, jen málokdo, to jsou opravdu jednotlivci, pokud vůbec. Klasický rozhlas pochytí jen ten, kdo je zrovna doma, takže pro nás je primárním kanálem pro komunikaci opravdu ta mobilní aplikace, včetně rozesílání e-mailů.*“ Ze zákonné povinnosti jsou všechny obce v České republice povinny sdílet informace mezi své obyvatele, to můžeme označit také jako pasivní plošnou komunikaci, což je komunikace bez možnosti zpětné vazby. Zařadit mezi ni lze obecní desku, místní rozhlas, letáky nebo webové stránky. Mobilní aplikace, rozesílání SMS zpráv a informačních e-mailů s možností zpětné vazby, tj. chytrou komunikaci, lze považovat stále za nadstandard. Je otázkou, jestli v budoucnu všechny obce přejdou k takovému sdílení informací, v současné době je však důležitá kombinace všech zmíněných forem, a to zejména kvůli pokrytí informacemi co možná největšího počtu obyvatel.

K dispozici je mnoho literatury, jež popisuje a navrhuje řešení vedoucí k minimalizaci selhání eGovernmentu. Ve své studii uvádí Reffat tři perspektivy, kterým je potřeba věnovat pozornost pro úspěšné nasazení eGovernmentu. Je to pohled občana, vlády a obchodníka, v souvislosti s výzkumem byla pozornost věnována pouze perspektivě občana a vlády. Občané v dnešní době vyžadují, aby byly informace přístupné 24 hodin denně 7 dní v týdnu. Za důležité považují přístup ke službám z domova nebo zkrátka z jakéhokoli místa, kde se zrovna nacházejí. Podle Reffata je důležité netříštit informace pro obyvatele do mnoha kanálů, ale implementovat tzv. One-Step portál, pomocí něhož může být dosaženo vyšší participace na místním dění. Vlády naproti tomu mohou prostřednictvím elektronizace změnit vnímání občanů a pomocí většího zapojení si získat důvěru obyvatel. Jako klíčový faktor úspěchu ze strany vlád identifikuje zvyšování znalostí a dovedností u zaměstnanců (Reffat, 2003). U mobilních aplikací lze za základní faktory úspěšného nasazení definovat **funkčnost, přehlednost a intuitivní prostředí** aplikace. Na toto téma se vyjadřuje Respondent 12: „*Za nejdůležitější věc pro úspěch bych uvedl praktičnost. Je důležité, aby ta aplikace byla funkční, přehledná a jednoduchá. Jen si vemte, jaké spektrum lidí ji bude používat. Máte tady skupinu lidí, kteří chytrým telefonům rozumí a nemají s tím problém, ale musíte se snažit to udělat tak, aby k aplikaci mělo přístup co nejvíce lidí. Pokud mají senioři chytrý telefon, musí být aplikace dostupná a srozumitelná i pro ně. Pokud do něčeho investujeme, musí to být v první řadě funkční a dostupné.*“ Respondent 1 dodává: „*Nejdůležitější je ta jednoduchost, nejenom v používání, ale také v získání samotné aplikace. Pokud by ten proces byl složitý, lidé by ztratili zájem. Aplikace musí být taková, aby ji všichni rozuměli a aby nikoho neobtěžovala.*“ Jednoduchost aplikace nespočívá jen v jejím používání, ale také proces získání aplikace a uvedení do provozu by měl být co nejvíce přívětivý pro koncového uživatele. Kromě intuitivního ovládání aplikace pro obyvatele byla na základě rozhovorů, jako jeden z hlavních faktorů úspěchu, identifikována nízká míra náročnosti správy aplikace pro samotné obce. Respondenti argumentují, že pokud jim má mobilní aplikace sloužit, musí jim práci usnadňovat a zrychlovat. Respondent 2 k tématu uvádí: „*Dříve jsme měli člověka, který nám toto všechno spravoval, neměli jsme přístupová hesla a byli jsme na něm závislí. Informace jsme nebyli schopni šířit v reálném čase. Proto si myslím, že klíčové je hlavně mít takovou aplikaci, kam budete mít přístup a která bude jednoduchá, aby ji pochopil i ten, kdo není z IT oboru.*“ Doplnuje jej Respondent 14, který dodává: „*Hlavní je, aby to ušetřilo*

práci. Namísto, abych věci zadával 3x, tak je můžu zadat jenom jednou a všude se mi to propíše. Pokud by to bylo složitější, určitě by to nemělo takový úspěch jako má teď.“ Odpovědi zúčastněných obcí týkající se faktorů, jež mají přímý vliv na úspěšnost mobilní aplikace, korespondují s tvrzeními, které ve svých publikacích uvádí autoři Napitupulu a Sensuse. Ti za základní body považují důležitost náročnosti správy samotného systému, vzdělanosti obyvatel v informačních technologiích, spokojenosti uživatelů, kvality samotného systému i jeho podporu ze strany poskytovatele včetně zajištění právního rámce mobilní aplikace (Napitupulu a Sensuse, 2014).

Moderní komunikační technologie jsou užitečné pouze těm uživatelům, kteří o nich mají povědomí. To zdůrazňují i Almarabeh a AbuAli, kteří doporučují vytvoření různých kampaní a propagačních materiálů, jež by oslovily a zapojily veřejnost do elektronické veřejné správy. V návaznosti na to považují za důležité přesvědčit se o dosahu poskytovaných online služeb, aby mohly vlády či obce pružně reagovat na nízkou míru zapojení obyvatel (Almarabeh a AbuAli, 2010). Téma informovanosti obyvatel lze z rozhovorů považovat za jeden z nejvíce zmiňovaných faktorů úspěšného nasazení mobilní aplikace. Respondent 11 k tématu uvádí: *„K úspěchu potřebujete jednoznačně informační kampaň, který by měla mít za cíl do toho systému zapojit co největší počet obyvatel, protože o tom to celé je. Přímou adresně oslovujete vyšší počet občanů, takže ta kampaň je opravdu nejdůležitější.*“ Zmínil-li se ochota obyvatel využívat mobilní aplikaci, je nutné uvést ochotu i samotných zastupitelstev přejít k moderním komunikačním technologiím. Jednu z klíčových oblastí úspěchu implementace eGovernmentu definuje Napitupulu a Sensuse právě jako ochotu přistoupit ke změně, ochotu otevřít se novým věcem (Napitupulu a Sensuse, 2014). Z úst respondentů zaznívala právě ochota a chuť něco změnit velmi často. Je důležité si uvědomit, že obci může tato konkrétní forma komunikace přinést mnohé výhody, avšak v praxi nemusí být jednoduché takovou změnu v zastupitelstvu odhlasovat a prosadit. *„Důležité je si vůbec uvědomit, že vám něco takového chybí. Potom už je nedůležitější jen to, aby se zastupitelstvo dohodlo. Není to jen tak, každý má svůj názor, ne všichni s tím souhlasí. Proto bych za jeden z hlavních faktorů uvedl i tu ochotu se domluvit,*“ uzavírá Respondent 12.

Diskuse

Praktičnost, jednoduchost a informovanost obyvatel, tak lze dle respondentů definovat nejdůležitější body, které mají přímý vliv na úspěšné nasazení mobilní aplikace pro komunikaci s občany. Toto opět reflektuje výsledky Haltofové (2019), která zjistila, že „Funkčnost aplikace“ a „Uživatelská přívětivost aplikace (srozumitelnost, jednoduchost a intuitivnost ovládání)“ jsou dva nejdůležitější faktory úspěšného nasazení. Předpokladem eGovernmentu je co největší počet uživatelů, k tomu je potřeba informovat obyvatelstvo a povzbudit je ve využívání moderních komunikačních technologiích (Almarabeh a AbuAli, 2010). Výzvy a překážky eGovernmentu jsou především v tom, že zahrnují lidský faktor a vzhledem k tomu, že musí být (v ideálním případě) dostupný pro co největší počet lidí, vyvstávají otázky ohledně jeho kompatibility s širokou veřejností. To potvrzují i autoři Hwang a kolektiv, kteří jako jeden z fundamentálních faktorů označují právě jednoduchost systémů. Základní princip definují jako „easy-to-use“, který se zaměřuje na oslovení co nejširší skupiny obyvatel (Hwang et al., 2004). Princip „easy-to-use“ je dle respondentů důležité aplikovat i pro samotné obce, jakožto poskytovatele služby.

Mezi hlavní důvody a motivace, proč se obce rozhodly zařadit mobilní aplikace do své komunikace, lze identifikovat nutnost modernizace a zvýšení informovanosti obyvatel. Dalším faktorem je také pohodlnější přístup k informacím a přehlednost, jež starostové zmiňují

zejména ve spojitosti s pandemií COVID-19, kdy ocenili snadný přístup k informacím, stejně jako jednoduché sdílení či doplňování informací pro občany. Obce během posledního roku zaznamenaly markantní rozdíly v počtu osob užívajících mobilní aplikaci obce. Tato tvrzení lze podložit výzkumem Pánka a kolektivu, kteří ve svém článku zaměřujícím se na současný stav geoparticipace v českých obcích mimo jiné sledují dopady COVID-19 na způsoby, jakými obce komunikují se svými občany. Počet obcí využívající mobilní aplikaci V OBRAZE, Mobilní Rozhlas nebo Hlášenírozhlasu.cz vzrostl v roce 2020 o 294 % oproti předchozímu roku a lze tak s jistotou říct, že se online komunikace stala velmi populární formou sdílení informací mezi občanem a obcí. Autoři do budoucna předpovídají pozitivní vývoj a růst počtu obcí, které budou mobilní aplikace využívat (Pánek et al., 2021).

Autoři ze získaných informací identifikují jednu slabinu, a tím je zpětná vazba či přístup ke statistikám. Zatímco některé obce přístup ke statistikám mají a dokážou tak vyhodnotit dosah mobilní aplikace, jiné obce uvádějí absenci jakékoliv zpětné vazby či možnosti nahlédnout do statistik týkajících se využití mobilní aplikace v jejich obci, a to i v případě, kdy využívají stejnou mobilní aplikaci, což může naznačovat, že „chyba“ nemusí být a priori v dané aplikaci, ale například v nastavení přístupů, či schopnosti plně využívat potenciál dané aplikace. K vyhodnocení pokroku, dosahu a efektivity investice do moderních komunikačních metod jsou však statistiky a zpětné vazby (ať už se jedná o zpětnou vazbu od samotných uživatelů či zpětnou vazbu od poskytovatele mobilní aplikace) zásadní, což opět potvrzuje i výzkum Haltofové (2019), kde autorka píše, že „Zpětná vazba ve smyslu vyřešení problému a rychlost vyřešení problému“ a „Zpětná vazba ve smyslu odpovědi na zaslaný podnět“ jsou třetím a čtvrtým nejdůležitějším faktorem úspěchu daných aplikací. Autoři Almarabeh a AbuAli popisují důležitost pravidelného sledování trendů využívání při zavádění eGovernmentu, jelikož jediné tak můžeme získat přehled o tom, kde má program své slabé stránky, a zvýšit tak šanci na úspěšnost celého projektu. Aby byly samosprávy schopny posoudit dopad moderních komunikačních metod, je potřeba věnovat pozornost průzkumu spokojenosti mezi jednotlivými zúčastněnými subjekty (Almarabeh a AbuAli, 2010). Na základě výše zmíněných doporučení by bylo vhodné stanovit si měřitelné cíle ještě před samotnou implementací mobilních aplikací a soustředit se na jejich plnění pomocí statistik, jež by měly být zpřístupněny všem obcím, které se rozhodnou pro tuto formu komunikace.

Použité zdroje:

ALMARABEH, Tamara a Amer ABUALI. 2010. *A General Framework for E-Government: Definition Maturity Challenges, Opportunities, and Success* [online]. European Journal of Scientific Research. 39. Dostupné z: https://www.researchgate.net/profile/Amer-Abuali/publication/228850900_A_General_Framework_for_E-Government_Definition_Maturity_Challenges_Opportunities_and_Success/links/0c96052ffd6c7655db000000/A-General-Framework-for-E-Government-Definition-Maturity-Challenges-Opportunities-and-Success.pdf

BACKUS, Michiel. 2001. *E-Governance and Developing Countries* [online]. Research Report No. 3, April 2001. [cit. 2021-04-01]. Dostupné z: <https://www.slideshare.net/kacjoa/e-governancebackus-report3>

ČERMÁK, Daniel a Jana VOBECKÁ. 2011. *Spolupráce, partnerství a participace v místní veřejné správě: význam, praxe, příslib*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

ČSÚ (Český statistický úřad). 2008. *Administrativní rozdělení okresu Uherské Hradiště – stav k 1. 1. 2008* [online]. [cit- 2021-10-15]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/11284/17856399/Uherské%20hradiště.gif/ce00480c-95f9-4222-b1c7-43108cb64fc3?version=1.0&t=1413533154617>

ČSÚ (Český statistický úřad). 2020. *Využívání informačních a komunikačních technologií v domácnostech a mezi jednotlivci 2020 – Domácnosti* [online]. [cit. 2021-10-15]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/143060187/06100421b.pdf/7797bed6-fa9b-435e-9fa9-f8e3b1667ff3?version=1.3>

ČSÚ (Český statistický úřad). 2021. *Charakteristika okresu Uherské Hradiště* [online]. [cit- 2021-10-15]. Dostupné z:

https://www.czso.cz/csu/xz/charakteristika_okresu_uherske_hradiste

DAHL, Robert A. 2001. *O demokracii: průvodce pro občany*. Přeložil Jiří FOLTÝN. Praha: Portál.

HALTOFOVÁ, Barbora. 2020. *Geocrowdsourcing jako nástroj pro zvyšování kvality života obyvatelstva v obcích ČR*. Zlín, 2019. Disertační práce. University Tomáše Bati ve Zlíně.

HALTOFOVÁ, Barbora. 2020. *Critical success factors of geocrowdsourcing use in e-government: a case study from the Czech Republic*. Urban Research & Practice, 13:4, 434-451. [cit. 2021-12-03]. Dostupné z:

<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17535069.2019.1586990>

HENDL, Jan. 2016. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál.

14

HWANG, Min-Shiang, LI Chun-Ta, SHEN Jau-Ji a Yen-Ping CHU. 2004. *Challenges in e-government and security of information* [online]. Information & Security, 15.1: 9-20. Dostupné z: https://procon.bg/system/files/15.01_Hwang_Li_%20Shen_Chau.pdf

KOPTYUNG, Evgenia. 2021. *Share of smartphone users in Germany 2020, by age group* [online.]. [cit. 2021-11-10]. Dostupné z: <https://www.statista.com/statistics/469969/share-of-smartphone-users-in-germany-by-age-group/>

LEE, Sang, TAN, Xin a Silvana TRIMI. 2005. *Current practices of leading e-government countries*. Communications of the ACM, 48.10: 99-104.

MATES, Pavel a Vladimír SMEJKAL. 2012. *E-government v České republice: Právní a technologické aspekty*. 2. podstatně přepracované vydání, Praha: Leges.

NAPITUPULU, Darmawan a Dana Indra SENSUSE. 2014. *The critical success factors study for e-Government implementation* [online]. International Journal of Computer Applications, 89.16: 23-32. [cit. 2021-11-01]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/profile/Darmawan-Napitupulu-2/publication/263004404_The_Critical_Success_Factors_Study_for_e-Government_Implementation/links/58e5e772a6fdcc6800b1509a/The-Critical-Success-Factors-Study-for-e-Government-Implementation.pdf

O'DEA, Simon. 2021. *Smartphone usage in the United Kingdom (UK) 2012-2020, by age* [online]. [cit. 2021-11-10]. Dostupné z: <https://www.statista.com/statistics/300402/smartphone-usage-in-the-uk-by-age/>

PÁNEK, Jiří, PÁSZTÓ, Vít, BURIAN, Jaroslav, BAKULE, Jakub a Jakub LYSEK. 2021. *What is the current state of geoparticipation in Czech municipalities?*. *GeoScape*, 15(1) 90-103. [cit. 2021-12-03]. Dostupné z: <https://www.sciendo.com/de/article/10.2478/geosc-2021-0008>

PÁSZTO, Vít, PÁNEK, Jiří a Jaroslav BURIAN. 2021. *Geodatabase of Publicly Available Information about Czech Municipalities' Local Administration*. *Data* 6, no. 8: 89. [cit. 2021-12-03]. Dostupné z: <https://doi.org/10.3390/data6080089>

PEKÁREK, Aleš. 2008. *E-participace a její současný stav v české praxi* [online]. [cit. 2021-04-02]. Dostupné z: <https://ikaros.cz/e-participace-a-jeji-soucasny-stav-v-ceske-praxi>

REFFAT, Rabee. 2003. *Developing a successful e-government*. Proc. Sympos. e-Government: Opportunities and Challenge, Muscat Municipality, Oman, IV1–IV13.
SHARMA, S. K. a J. N. D. GUPTA. 2003. *Building Blocks of an E-government – A Framework*. *Journal of Electronic Commerce in Organizations*, 1(4), 1-15, Oct – Dec 2003.

ŠPAČEK, David. 2012. *eGovernment: cíle, trendy a přístupy k jeho hodnocení*. Vyd. 1. V Praze: C. H. Beck. Beckova edice ekonomie.

STOLTZFUS, Kimberly. 2005. *Motivations for Implementing E-Government: An Investigation of the Global Phenomenon*. Santa Barbara: University of California.

Poděkování

Práce byla uskutečněna za finanční podpory Grantové agentury České republiky (GAČR) v rámci grantového projektu č. 19-14506S – Geoparticipativní prostorové nástroje v rozhodovacích procesech místních samospráv. Článek vychází z diplomové práce Gabriely Ilčíkové s názvem „Využití mobilních aplikací pro komunikaci s občany na úrovni místní samosprávy“ obhájené dne 11. 2. 2022 na Katedře rozvojových a environmentálních studií, PřF UP Olomouc.

KOMUNITNÍ ZAHRADY – SONDA DO STRUKTURY A MOTIVACE UŽIVATELŮ TŘÍ KOMUNITNÍCH ZAHRAD V PRAZE

COMMUNITY GARDENS – A PROBE INTO THE STRUCTURE AND MOTIVATION OF USERS OF THREE COMMUNITY GARDENS IN PRAGUE

Bc. Eva Švehlová

AMBIS vysoká škola, a.s.
Lindnerova 575/1, 180 00 Praha 8 - Libeň
eva.svehlova@seznam.cz

Klíčová slova:

komunitní zahrada, komunitní zahradničení, městské zemědělství, sousedství

Keywords:

community garden, community gardening, neighborhood, urban agriculture

Abstrakt:

V České republice má chalupaření a chataření dlouho tradici. Chaty a chalupy bývají součástí sociálního statusu městských rodin. S jejich vlastnictvím je ovšem spojen určitý závazek, který některé rodiny nejsou ochotné akceptovat. Pro jiné domácnosti je druhé bydlení finančně nedostupné. Nicméně i u těchto lidí přetrvává touha po vlastní zahrádce, kde by si mohli vypěstovat vlastní bio potraviny či květiny. Je obtížné získat v Praze klasickou zahrádku s chatkou v zahrádkářské kolonii. Mnohé kolonie ustupují developerským projektům. Určitou alternativou k těmto zahrádkám jsou tzv. komunitní zahrady. Ty se dnes stávají světovým fenoménem, který má vzestupný potenciál. Hlavním cílem příspěvku je odpověď na otázku, jaký je profil uživatelů komunitních zahrad a jaká je jejich motivace k jejich využívání. Pro výzkum bylo použito pozorování a polostrukturované rozhovory s uživateli tří pražských komunitních zahrad.

Abstract:

In the Czech Republic, shacks and cottages have a long tradition. Cottages and cottages tend to be part of the social status of urban families. However, their ownership comes with a certain commitment that some families are not willing to accept. For other households, second housing is financially unaffordable. However, even these people still have a desire for their own garden, where they could grow their own organic food or flowers. It is possible to get a classic garden with a cottage in a gardening colony in Prague. Many colonies are giving way to development projects. A certain alternative to these gardens are the so-called community gardens. Today, they have become a world phenomenon that has an upward potential. The main goal of the paper is to answer the question of what is the profile of users of community gardens and what is their motivation for using them. Observations and semi-structured interviews with users of three Prague community gardens were used for the research.

Úvod

Obyvatele České republiky lze nazvat národem chatařů, chalupářů a zahrádkářů. Záliba v chalupaření, chataření a zahrádkaření má zde dlouholetou historii a je spjatá s érou socialismu, kdy bylo omezeno cestování do zahraničí. Dovolené a prázdniny s dětmi proto často trávili obyvatelé měst na svých chatách nebo chalupách. Pro obyvatele měst, kteří nevlastnili chatu ani chalupu, byla dlouhá léta jedinou možností relaxace na vlastní zahrádce nebo pronajatá zahrádka v zahrádkových (zahrádkářských) koloniích.

Historie zahrádkových kolonií je v Praze bohatá. Vznik zahrádkových kolonií koresponduje se vznikem komunitních zahrad v USA – v Praze se první zahrádkové osady objevují v 90. letech 19. století, vznikají pro potřeby chudých lidí. Další rozvoj je v období světových válek jako reakce na nedostatek potravin a krizi. Odpovídá tomu i jejich umístění u čtvrtí, které neobývali bohatí lidé – Žižkov, Libeň. S rozmachem výstavby města dochází k rušení zahrádkových kolonií a jejich přesunu na okraj Prahy. Poslední zahrádkové kolonie byly založeny v 80. letech 20. století (Gibas, 2013).

V roce 2021 je v Praze 24 zahrádkových osad. Současná situace zájmu o vlastní zahrádku je na stránkách Českého zahrádkářského svazu vyjádřena takto: „*O zahrádky na území Prahy je stále obrovský zájem a poptávka několikanásobně přesahuje nabídku... Nedostatek zahrádek má spojitost se stávající přípravou Metropolitního plánu, který by měl respektovat potřebu Pražanů a nesměřovat volné plochy zeleně jen na parkové plochy, na kterých pěstební realizace občanů není možná. V případě zájmu o to, kterým směrem se ubírá rozvoj města, se můžete zúčastnit některé prezentace MP na Institutu plánování a rozvoje hl. m. Prahy*“ (Český zahrádkářský svaz, 2011). Možnost získat nebo pronajmout si takto zahrádku je v roce 2021 již několik let téměř nereálné.

17

Pravděpodobně i tato situace vedla k postupnému vzniku komunitních zahrad v Praze. Hnací motorem je obecně prospěšná společnost Kokoza, která provozuje na stránkách <https://www.mapko.cz/> aktuální přehled nejen komunitních zahrad, ale i kompostérů, záhonů pro školky, street gardening, zelených střech a dalších aktivit, které mohou ve městech provozovat lidé se zaměřením na pěstování, kompostování a minimalizaci zatěžování životního prostředí odpady z vlastní kuchyně. V roce 2011 založila obecně prospěšná společnost Kokoza permakulturní komunitní zahradu se společným záhonem, nicméně o ni nebyl dostatečný zájem. Tento koncept tedy neosvědčil. V dalším roce, 2012, založila již komunitní zahradu, kde má každý svůj vlastní záhonek, o který se stará. V tom samém roce vznikla také zahrada zvaná Prazelenina, která slouží i jako kulturní prostor (Mikovcová, 2015). Aktuální počty komunitních zahrad lze sledovat na stránkách <https://www.mapko.cz/>. V roce 2021 jen v Praze je cca 40 komunitních zahrad.

Zahrádkové osady a na ně dnes navazující komunitní zahrady ukazují na potřebu obyvatel činžovních a panelových domů mít vlastní kousek zeleně, kde si mohou vypěstovat to, po čem touží nebo si jen tak posedět na zahrádce a užít si klidu a pohody. S rostoucí výstavbou v Praze se zahrádkové kolonie ruší, veřejně přístupná zeleň funkci těchto kolonií nemůže nahradit. Proto v posledních deseti letech roste jejich počet a roste i počet uživatelů, kteří využívají komunitní zahrady, které jsou prostorově menší a jsou umístěny do běžné zástavby, kde by zahrádkové kolonie nikdy být nemohly.

Institut plánování a rozvoje hlavního města Prahy (IPR) na jaře 2022 představil veřejnosti návrh nového Metropolitního plánu Prahy. V tomto plánu nejsou komunitní zahrady přímo

zmiňovány, ale jejich vznik je umožněn v rámci zastavitelných ploch určených pro zeleň. Konkrétně se uvažuje o vzniku komunitní zahrady na části území tzv. Trojmezí, což je rozsáhlý nezastavěný pozemek mezi Chodovem, Hostivaří, Spořilovem a Záběhlicemi, jehož využití je už desítky let předmětem odborných i veřejných debat. Komunitní zahrada by mohla vzniknout i na Praze 9 poblíž kbelského letiště v lokalitě Kyje-Hutě. V obou zmiňovaných lokalitách IPR zadal tvorbu urbanistických studií, v kterých jsou komunitní zahrady uvedeny jako alternativní možnost využití. Studie jsou předmětem veřejné diskuze.

Pro tento výzkum byly považovány za komunitní zahrady **Zahrady pro trávení volného času**, může zde být k dispozici místo pro piknik nebo grilování, lze zde nalézt společné nářadí, společný přístup k vodě, místo pro společné posezení a odpočinek. Členem se může stát kdokoli, kdo projeví zájem o členství, které někdy bývá zpoplatněno. Důvodem bývá nákup společného nářadí či jiného zařízení a poplatky za vodu. Zahrádky jsou oploceny, vstup je omezen, vlastníky pozemků jsou často Městské části, které na svém pozemku komunitní zahradu provozují.

Cílem výzkumu bylo identifikovat profil uživatelů komunitních zahrad a zjistit jejich motivace k využívání komunitních zahrad. V práci byla použita metoda triangulace, tj. kombinace metod analyzujících stejný problém – datová triangulace, kdy vedle verbálních dat (polostrukturnovaných rozhovorů) byly použity i fotografie a elektronická data z internetu (Hendl, 2016) a zúčastněné pozorování.

Pro analýzu byly vybrány tři komunitní zahrady, tak aby se od sebe vzájemně lišily nejen svým umístěním, ale i způsobem založení, financováním a cílovou skupinou uživatelů: KZ Za Haštallem – první komunitní zahrada je umístěna v centru Prahy, Zahrádka Paletka – druhá zahrada je umístěna na rozhraní sídliště Prosek s panelovými domy a Klíčova, kde převažují rodinné domy. Třetí Komunitní zahrada Vidimova je umístěna uvnitř panelového sídliště Jižní Město v Praze.

Empirický sběr dat probíhal následujícím způsobem: Nejdříve byl z každé zahrady kontaktován její zakladatel/koordinátor, se kterým byl dohodnut postup pro osobní návštěvu zahrady. Koordinátoři jsou v úzkém kontaktu s uživateli komunitních zahrad a potvrdilo se, že se většinou mohou vyjadřovat i k motivaci uživatelů a znají jejich strukturu – rodinný stav, věkovou kategorii a zázemí. Autorka strávila na každé zahradě minimálně 1 až 2 hodiny, ve kterých vedla polostrukturnované rozhovory. Cílem těchto rozhovorů bylo zjistit motivy k zapojení do komunitních zahrad a strukturu těchto uživatelů, tak i samotných koordinátorů. Rozhovory byly upřednostněny před dotazníky zejména z toho důvodu, že umožňovaly jít do hloubky a motivy uživatelů byly překvapivě velice osobní.

Témata k polostrukturnovaným rozhovorům byla vybrána tato:

Koordinátoři a jejich motivace

Pořádané akce

Počet záhonků, počet a struktura uživatelů

Motivace a přínos uživatelů

Co je pro uživatele víc, komunita nebo zahrádkaření?

Zkušenosti se zahradničením, spolupráce rodinných příslušníků

Strávený čas na zahradě, délka dojíždění

Vnímání komunitní zahrady jako prostředek zkrášlení okolí

V průběhu výzkumu se ukázalo další téma, které souviselo s motivací, o kterém mluvili všichni koordinátoři, bylo pro ně natolik podstatné, že ho zmínili nezávisle na sobě na každé komunitní zahradě. Autorka se tedy rozhodla přidat toto téma k porovnání:

Děti na komunitní zahradě

Komunitní zahrada Za Haštalem

Tato komunitní zahrada je nejmenší z navštívených. Nejenom samotným počtem míst, ale celkovým uspořádáním. Uživatelé zde nemají žádné zázemí, k dispozici je jen bezplatně voda z vodovodního řádu k zalévání konví. Tato zahrada neumožňuje žádné místo ke společnému posezení. Lavičky, které tu jsou, jsou využívány maminkami, které navštěvují dětské hřiště se svými dětmi. Umístění zahrady je na obrázku č. 1.

Obrázek 1: *Mapa umístění KZ Za Haštalem*

Zdroj: (Mapa komunitních zahrad a kompostérů, 2022)

Rozhovor byl veden 3. srpna 2021 s koordinátorem 1, který je zaměstnancem Městské části Praha 1. V tu chvíli nebyli na zahradě přítomni žádní jiní pěstitelé, jen maminky s dětmi na dětském hřišti. Autorce se poté nepodařilo zastihnout žádné uživatele. Přestože tato komunitní zahrada má facebookové stránky (<https://www.facebook.com/komunitnizahradypraha1>), uživatelé na těchto stránkách nejsou aktivní v tom smyslu, že by plánovali společná setkání. Během rozhovoru vyplynulo, že používají soukromou skupinu na WhatsApp, přes kterou jsou v kontaktu mezi sebou.

Vznik komunitní zahrady

KZ Za Haštalem – komunitní zahrada je umístěná v centru Prahy, na Starém Městě v blízkosti Anežského kláštera a kostela sv. Haštala. Vznikla v roce 2017 jako projekt Městské části Praha 1. Cílem projektu komunitní zahrady bylo zvýšit komfort bydlení v Praze 1. K tomuto účelu bylo využito dětské hřiště, které je mezi domy a vstupuje se do něj brankou. Neplatí se členské poplatky, ani za vodu, omezení je dáno tím, že členem může být pouze obyvatel Prahy 1. Samotný impuls pro založení byl zajímavý: *„Takže díky tomu, že jsem měl pod sebou dětská hřiště, tak pod něj spadl i tento prostor. Já jsem sem chodil kontrolovat spíš ty herní prvky a*

podobně a zjistil jsem, že tamhle celý ten trojúhelník, tak tam nebylo ale vůbec nic. Tam se honila meluzína, bylo tam neuklizeno a neutěšeno. Takže jsme tam udělali prvních pár pěstitelských míst, tím, že jsme tam dali ceduli, že pokud by občané chtěli pěstovat, takže se můžou tam a tam přihlásit a že příští rok bychom to udělali ve větším“ (koordinátor 1).

Koordinátoři a jejich motivace

Koordinátorem je zaměstnanec Městské části Praha 1, který je ale také zároveň uživatelem této komunitní zahrady. Přestože je starost o komunitní zahradu součástí jeho zaměstnání, z rozhovoru vyplynulo, že mu tato práce přináší velkou radost a uspokojení: „Lidé sem chodí relaxovat a odpočívat, nechodí sem naštvaní. Teď si vemte, já byl fakt unavený, když jsem přišel a jak o tom povídám, úplně zářím, protože toto je fakt jako oáza... Já tady chodím a tolik lidí mě zdraví, to je prostě úžasný, co se tady podařilo, sem chodí ty maminky, co jsou místní. Třeba když zaléváme hadicí a byla tady školka, tak jsem vzal tu hadici a ty děti pod tím běhaly. To jsou krásy života“ (koordinátor 1). Aktivitu dětí a rodičů ukazuje obrázek č. 2.

Obrázek 2: Děti na Komunitní zahradě Za Haštalem

Zdroj: koláž (Komunitní zahrady Praha 1, 2021)

Počet záhonků, počet a struktura uživatelů

V prvním roce zde vzniklo 16 pěstitelských míst. V roce 2018 byla pěstitelská místa upravadovaná na současný stav 22 míst. Tento stav již nelze navyšovat, aby se dětem neubíral herní prostor.

„V zásadě těch členů je padesát? Chodí sem maminky jednotlivě, možná ve dvou, ve třech, ale tady máte najednou 50 lidí, kteří jsou tu v zásadě každý den.

Je zde takové pevné jádro a asi tak 30 % se každý rok obmění. Buď se lidi odstěhují z Prahy 1, to je častá příčina. Nebo jim třeba odrostou děti a už potom úplně nemají důvod sem chodit, protože sem chodili s těmi dětmi. Takže těch 30 %, to se každý rok obmění. Ale to pevné jádro, právě z našich seniorek, anebo z opravdu zapřísáhlých pěstitelů, zůstává stále stejný.

Ale to je hezký, je tady vidět průřez – jsou tady lidi, co pracují ve státní správě, je tu paní, co je novinářka, velmi známá a dobrá novinářka, jsou tady senioři. Je tu třeba doktorka z nemocnice Na Františku. Je to napříč sociálními skupinami“ (koordinátor 1).

Motivace a přínos uživatelů

Obyvatelé Prahy 1 v drtivé většině bydlí v domech bez jakékoli zahrádky, jediná možnost dostupné zahrádky se jim nabízí právě díky této komunitní zahradě, byť je počet míst omezený a často musí čekat, až se uvolní místo.

„Důvod je úplně jednoduchý. Krásně to řekla jedna z pěstitelek: „To je najednou jako by náš byt měl zahradu.“ Tak polovina pěstitelů jsou maminky nebo rodiče s dětmi, kteří sem chodí. A v zásadě tady jsme viděli, že ty maminky si hrají s mobilem, nic moc se tady neděje (matka malé holčičky poblíž vedeného rozhovoru houpe holčičku na houpačce a přitom se dívá do mobilu a ne na své dítě – poznámka autorky). Ty děti si tu hrají a najednou když ty maminky zjistily, že by tady mohly mít i další využití, tak je to začalo o to víc zajímat.

Zase jiná maminka řekla: „To je skvělý, že ty děti zjistí, že bylinky nejsou z té plastové vaničky ze supermarketu, ale že se o to někdo musí postarat.“ To je na tom to jedinečné, že je to na dětském hřišti. Polovina pěstitelů jsou návštěvníci dětského hřiště jako takového a v zásadě druhá polovina jsou sousedé, často senioři, kteří tu mají nějaký vztah.

Ono si to tu žije svým životem a utvořila se tu úžasná a silná komunita, jak těch maminek s dětmi, tak i těch seniorů... To je tím, že ten projekt byl apolitický, žil si svým životem, tak o to víc ty sousedy stmeloval. Oni poznali nové sousedy, píšou si, navzájem si zalívají. Vyjadřují se tak, že se jim líbí, že mohou něco pěstovat a že se jim líbí, že z toho v zásadě něco mají, ale zároveň že potkali spoustu nových sousedů.“ (koordinátor 1).

Komunita nebo zahrádkaření

„Fifty fifty. Vyjadřují se tak, že se jim líbí, že mohou něco pěstovat a že se jim líbí, že z toho v zásadě něco mají, ale zároveň že potkali spoustu nových sousedů. Centrum je hodně neosobní.“ (koordinátor 1).

Děti na komunitní zahradě

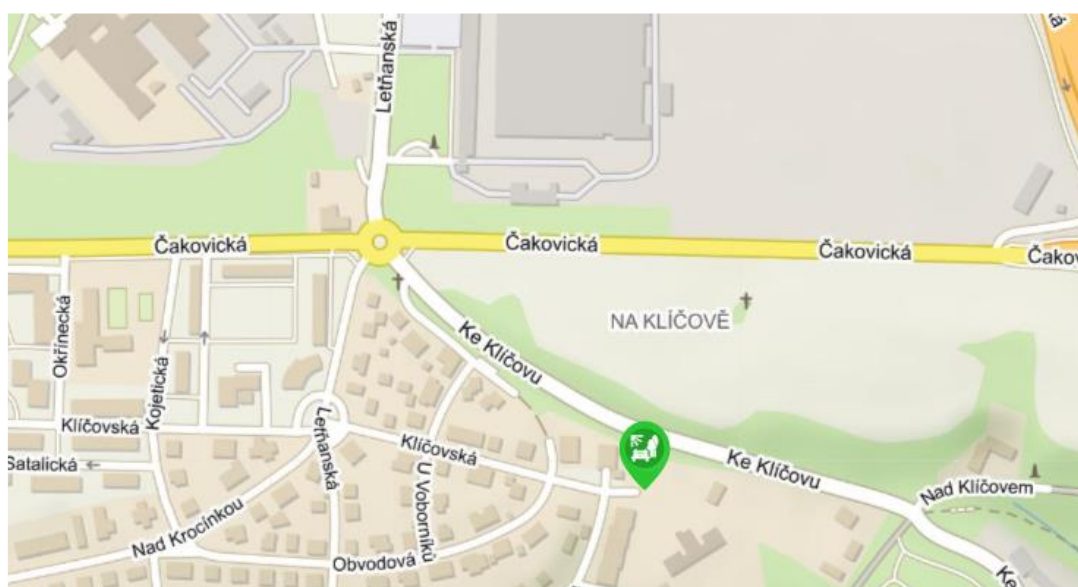
Propojení dětí se zahradkou je na této zahradě nepopíratelné. Již samotným umístěním, tak i postojem všech uživatelů.

„A to propojení, že ta babička to dítě nezná, nemá k němu příbuzenský vztah, tak mu třeba ukazuje, jak se zaštipují rajčata a tak. A to mezigenerační propojení, je prostě úžasný“ (koordinátor 1).

Zahrádka Paletka

Tato komunitní zahrada umožňuje kromě pěstitelských míst možnost setkávání se. V zahradě jsou umístěny herní prvky pro děti, pískoviště, kůlna na nářadí, prostor k posezení, udírna a vlastnoručně postavené WC. Společným prostorem je také záhon brambor, o který se starají společně a potom ho společně sklízí. Na zahradě jsou také ovocné stromy, ze kterých se pro všechny potom stáčí mošt. Umístění zahrady je na obrázku č. 3. Zahrada má aktivní facebookové stránky (<https://www.facebook.com/kzpaletka>), kde se společně domlouvají na setkávání. Jednu z těchto možností využila i autorka, která se zúčastnila jednoho z těchto setkání.

Obrázek 3: Mapa umístění Zahrádky Paletka

Zdroj: (Mapa komunitních zahrad a kompostérů, 2022)

Rozhovor byl veden 29. července 2021 s dvěma koordinátorkami (koordinátor 2) a (koordinátor 3), a uživatelem 1 a uživatelem 2.

Vznik komunitní zahrady

Vznik zahrady je vázán s Městskou částí Praha 9, zahrada byla založena v květnu 2018, dále spolufinancována z evropských fondů (ERDF, IPA, ENI) z programu Interreg Danube, projekt AgriGo4Cities (Slavnostní otevření komunitní zahrádky Paletka, 2018). Jedná se tedy o nejmladší navštívenou zahradu. Přestože je relativně „mladá“, je vidět, že na ní pěstitelé udělali kus práce. Výhodou bylo, že na pozemku jsou vzrostlé ovocné stromy a zůstala zde udírna, kterou dnes všichni společně rádi využívají.

„To bylo založeno na popud Prahy 9, která dostala grant. My jsme nevznikaly jako ostatní zahrádky, zdola, ale to vzniklo tak, že Praha 9 dala inzerát do novin, že tady je tento pozemek. Tady je školka, tady byla udírna, byl tu zbořený domek, kde dříve bydlel údajně školník, který to tady spravoval. A ta Praha 9 to dostala, oni vyrobili ty záhonky...potom nás pozvali, kdo měl

zájem, kdo se přihlásil na tu první schůzi, která byla tady ve školce a tam vlastně už ty lidi, kteří byli aktivnější, začali přemýšlet, jak to navrhnout, kde budou ty záhonky.“ (koordinátor 3).

Koordinátoři a jejich motivace

V zahradě byly přítomny dvě koordinátorky, obě dvě jsou mladé ženy se vztahem k dětem. „My obecně bojujeme s časem jako koordinátoři, protože obě dvě máme toho spoustu, i běžnou práci. Z tohoto důvodu je to malinko zanedbaný. Snažit se najít, to bych doporučovala úplně všem, co zakládají novou komunitní zahradu, být si lidsky jako co nejbližší, i si povídat dlouhý hodiny a poznat, co je zač. I mu přiblížit tu myšlenku, protože když máte tu anonymitu, tak ta nepřináší většinou nic dobrého“ (koordinátor 2).

„To vzniklo, když synovi byly čtyři, chtěla jsem, aby on byl u toho pěstování. Máme tu bramborový pole, aby děti viděly, jak brambory rostou a takovéto věci. Plus teda to, aby se on naučil pěstovat takový ty základní věci, zeleninu. Sklízíme jablka a moštujeme. Takže kvůli synovi a potom ta komunita. Tady jak je to sídliště, že sem lidi z paneláků můžou chodit plus jsou tady nějaký důchodci, kteří se tady začleňují, to je asi to nejdůležitější, ta komunita“ (koordinátor 3).

Počet záhonků, počet a struktura uživatelů

Zahrada má cca 40 záhonků, celková plocha zahrady je cca 1500 m². Zahrada má 20 pěstitelských míst, ale některé jsou rozděleny na dvě části, mohou je tedy využívat dva různí členové.

„Aktivní členství může mít až 2 záhony, kdo má pasivní členství, tak má nárok na jeden záhon. Aktivní členství spočívá v tom, že tu děláte věci pro všechny – sekáte zahradu, stříháte stromy, pečujete o to všechno. To pasivní – máte ten svůj čtvereček a na ten si chodíte, to je i dražší... My máme často rodiny – to je muž, žena, děti a chodí celá rodina, to je celkem častý. Máme tu i pány, je zajímavý, že z těch rodin to není tak, že by byly více angažované ženy nebo muži, je to tak 50 na 50. V některých rodinách to víc baví ty tatínky, v některých zase víc ty maminky, ale je to tak půl na půl.

Věková kategorie – to si myslím, že úplně napříč. Máme tady paní kolem 60, pak tu máme mladé studentky, čerstvé maminky, celé rodiny s malými dětmi. Ty rodiny mají děti různě starý, s malinkýma dětma, holky 12, 13 - začínající pubertální děti. Dokud to dítě trošku peče s tím rodičem, tak sem chodí. Vzdělání napříč, převážně vysokoškolské“ (koordinátor 2). Aktivitu dětí a rodičů ukazuje obrázek č. 4.

Obrázek 4: Komunitní zahrada Paletka

Zdroj: koláž (Komunitní zahrádka Paletka, 2021)

Motivace a přínos uživatelů

Motivace k využívání zahrady jsou velice rozdílné. Zahrada má jednoho člena, který spolu se svou manželkou bydlí v těsné blízkosti a má k dispozici vlastní zahradu. Jeho důvodem, proč se stát členem komunitní zahrady, byla jeho snaha o kontrolu toho, co se zde bude dělat (aby to neškodilo lidem v okolí). Tento uživatel se stal ale jedním z nejdůležitějších členů, protože byl velice manuálně zručný, zkušený i po stránce zahrádkaření a stal se neocenitelným rádcem pro všechny, kteří se zahrádkařením v komunitní zahradě začínali.

„Hledají nějakou ne zábavu, ale společenský vyžití a prostě tu komunitu. Někdo jde vyloženě za tou komunitou, aby si mohl popovídat, aby si mohl udělat kamarády nejen z vrstevníků, ale i napříč generacemi... Bud' hledají komunitu, nebo vyloženě to pěstování, maminky ukazují svým dětem, že zelenina neroste v regálu supermarketu. Máme políčko brambor, pozveme všechny děti a ony jakoby vyhrabávají ty brambory. Třetí důvod je, že tíhnou k městskému zahradnictví,

jsou to lidé z paneláků. Potom v tu chvíli je pro ně důležitý, že mají kus své země, když třeba nemají balkon. Řekla bych, že od začátku založení zahrady je tady 60 – 70 % stálých lidí, tak 30 % se točí každou sezonu.

Zdá se mi, že ta úroda nesouvisí s motivací. Lidé spíše hledají vzájemnou komunikaci, že si radí - kde jsi vzal sazeničky, že je máš takový hezký...Ale myslím si, že holky, co dělají to políčko s bramborama, což je jako pro všechny, anebo dýně, takový věci, co jsou všech, když s vámi dost lidí nespolečně pracuje, nebo se vám to nepodaří, tak už ta motivace klesá. Ale zase je zadostiučinění, když se k tomu na konci udělá nějaký sběr, tak vlastně to si myslím, že je ten důvod, proč to ty lidi dělají pro všechny, když vidí, jakou z toho mají ostatní radost“ (koordinátor 2).

„První rok byl výborný v tom, že jsem byla strašně nadšená, to se narodil vnouček, já tady bydlím na sídlišti na Proseku, nějak jsem si uvědomila, přestože maminka měla na Moravě zahradu, že nemám cíl kam chodit a že mi chybí lidi, který jsou jiný než v práci.

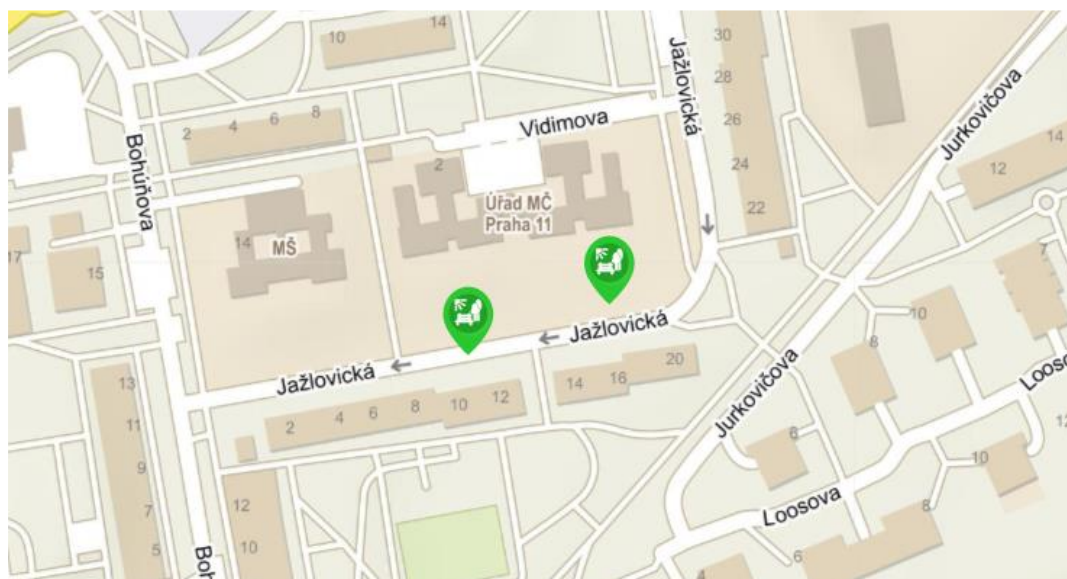
Druhý rok byl úplně jiný. Na jaře mi umřela maminka na Moravě a musím říct, dvakrát mě zachránila zahrádka. Nejdřív že jsem se cítila na sídlišti sama a že mi udělalo dobře, že tady potkávám různé lidi, mladý a tak. Druhý rok byla ta máma, a kdybych neměla zahrádku, tak bych se asi zbláznila...Ale musím říct, že se mě na to někdo ptal, na to pěstování a já říkám, že mně to udělalo strašnou radost na starý kolena, já tady nikoho neznám z minulosti. Já ty lidi potkávám na sídlišti a zdravím je, povídáme si před barákem, je to úplně super. Potkali jsme se tady a bydlíme fakt kousek od sebe“ (uživatel 1).

Děti na komunitní zahradě

Děti jsou zde vnímány velmi pozitivně. V těsné blízkosti je mateřská školka, se kterou zahrada spolupracuje a organizuje pro ně akce. Na samotné zahradě je umístěno pískoviště, kde si děti mohou hrát, podílí se na společném záhonku brambor a pomáhají se sklizením.

Komunitní zahrada Vidimova

Tato komunitní zahrada je největší z tří porovnávaných. Často bývá uváděna jako vzorová zahrada, je to jedna z prvních, které založila společnost Kokoza, o.p.s. Zahrada má největší zázemí, je to dáno tím, že sídlí na pozemku Úřadu městské části Praha 11, je zde k dispozici elektřina, která na předchozích zahradách nebyla připojena. Zahrada je hodně zaměřena na děti a jejich vyžití, dává jim zde mnoho prostoru, jsou vstřícní i ke psům, mají aktivní facebookové stránky (<https://www.facebook.com/KomunitnizahradaVidimova/>), kde se společně domlouvají na akcích, které pořádají. Pravidelná setkání mají ve čtvrtek od 17 hodin. Společným prostorem je také záhon bylinek, který je k dispozici pro všechny. Umístění zahrady je na obrázku č. 5.

Obrázek 5: Mapa umístění Komunitní zahrady Vidimova

Zdroj: (Mapa komunitních zahrad a kompostérů, 2022)

Rozhovor byl veden 23. září 2021 s koordinátorkou 4 a uživatelem 3.

Vznik komunitní zahrady

Zahrada vznikla v roce 2013 jako jedna z prvních v Praze. V současnosti bojuje s otázkou co dál. Zahrada je umístěna na pozemku Městské části Praha 11, ta výhledově plánuje postavit novou radnici, pokud k tomu dojde, stávající pozemek prodá. Komunitní zahrada bude potom muset uvést vše do původního stavu. Budoucnost této komunitní zahrady je nejistá, to se odráží v plánovaném rozvoji, který je zaměřen jen na menší projekty, které nejsou náročné, např. plánovaná pétanque dráha.

Koordinátoři a jejich motivace

Koordinátorka byla za zahradě se svým cca 12letým synem, který jezdil okolo na koloběžce.

„Pro mě je to kontakt s lidmi, protože pracuji z domova už osm let. Já sem chodím s notebookem dopoledne i odpoledne, takže s těmi lidmi komunikuji i jako o to víc, takže pro mě je to určitě kontakt. Je to dobrý pro mě, pro syna. Za prvý, aktivity, který se tady dějí, sociální zařazení toho dítěte, manuálnost, příroda. Já jsem vždycky jezdila, ač jsem pražská od narození, tak jsem napůl venkovská, protože jsme jezdili ven. Právě proto i mám vztah k tomu, jak se co pěstuje, jak se o to mám starat, nedělá mi problém cokoli i manuálně udělat. Takže takový pro mě přirozený relax“ (koordinátor 4).

Počet záhonků, počet a struktura uživatelů

Zahrada má nejvíce členů z navštívených zahrad. Koordinátorka rozlišovala členy, kteří zahradníci, členy, co nemají záhonek, ale rádi přijdou, a členy, kteří pouze kompostují.

„Máme řádově 50 členů, co mají záhon, ono tu není víc záhonů. Máme těch pět členů na návštěvy, pak mám asi 20 členů, co navíc kompostují, takže jsme asi 70členná komunita. Z 90 % jsou to rodiny, který chodí jako celá rodina, anebo třeba tady XXX, ten je tu úplně sám, protože toho zas baví to hrabání se v tom záhoně, XX zas chodí s celou rodinou. Takže buď chodí jako celá rodina, nebo chodí jednotlivci, je to různý.“

Zájem tady o ty záhony je větší, než máme kapacitu. Ale ani my víc těch lidí nechceme, ono je to i o tom, udržet tu komunikaci. Já si myslím, že těch 50 lidí je jako dost.“ (koordinátor 4). Aktivitu dětí a rodičů ukazuje obrázek č. 5.

Obrázek 5: Komunitní zahrada Vidimova

Zdroj: koláž (Komunitní zahrada Vidimova, 2021)

Motivace a přínos uživatelů

Jako hlavní motivace se zde objevuje komunita, následovaná výchovou a volným časem dětí a kompostování, které je na této zahradě velice podporované.

„Jedna z motivací je jakoby sdružovat se, ty lidi co bydlí tady na sídlišti. Protože je to tady hodně anonymní, jak se tady schází pravidelně stejný lidi, tak i ty děti mezi sebou tu komunitu prostě vytváří...“

Ale primárně každý má zájem o ten svůj záhonek, na kterém si každý rok zkouší pěstovat něco jiného. Je to taková oáza v tom sídlišti, děti vidí, že sem přijdou a můžou si něco utrhnout. A máme tady společný záhony, o ty se staráme všichni dohromady, aby toho prostě bylo víc. Pak tu máme další členy, kteří nejsou vůbec členy zahrady, ale mohou nosit kompost z okolí. Koho to zajímá, kdo chce žít lepším způsobem života, tak se zapojí do toho kompostování.

Dalším velkým přínosem jsou chráněné prostory. Protože když jdete po sídlišti, tak kam šlápnete, tak nevíte, kam šlápnete. A tady je to oplocené, takže ty děti se tady v létě fakt vyzují, lítají tady bosé. Takže i takový to zdravý chození. I manuálně – děti ryjí, kopou. Tak se dostanou k věcem, ke kterým by se normálně na sídlišti nedostaly. Další věc pro ty děti, že mají návod, jak se to vlastně dělá. Ty děti se mezi sebou mísí a všichni se mezi sebou znají, což je takový bezpečný prostředí pro ty děti“ (koordinátor 4).

„Máme tu známý, takže abychom se s nimi častěji viděli, a jsem z vesnice, z domu se zahradou, kde jsem zvyklá mít všechno ze stromu a ze zahrady. I to mě k tomu vedlo. Poznávání s novými lidmi, trávení volného času v přírodě a ne na balkóně ani ne v bytě a zkoušení si pěstování vlastních plodů a tak. Takže to pěstování a známí, volný čas, že jsem v zeleni“ (uživatel 3).

Děti na komunitní zahradě

Dětem je zde dán velký prostor. Do zahrady sice smí psi, ale nesmí se zde venčit, aby děti mohly běhat bosé. Zahrada je přizpůsobena i větším dětem, mají zde herní prostor, který mohou využít. Cílem je naučit děti vážit si rostlin a práce, která je nutná pro jejich pěstování.

Tabulka 1: Výsledky porovnání

KZ Za Haštalem	Zahrádka Paletka	KZ Vidimova
Vznik komunitní zahrady		
2017 podnět Městská část Praha 1	2019 podnět Městská část Praha 9	2013 podnět Kokoza, o.p.s. účast Městská část Praha 11
Koordinátoři a jejich motivace		
profesní zájem (odpovědnost jako úředník MČ Praha 1) relaxace pocit sounáležitosti	výchova syna v předškolním věku setkávání s lidmi	kontakt s lidmi, relax výchova syna
Pořádané akce pro členy		
Zahájení pěstitelské sezony Dýňobraní	Moštování Sběr brambor Třešňobraní Grilování Letní setkání I, II Podzimní setkání (dýňobraní)	společné večere grilování
Pořádané akce pro veřejnost		
ne	Uklidme Česko Zažít město jinak Víkend otevřených zahrad	SWAP Burza sazeniček a semínek Úklid okolí KZ
Počet záhonků		
22 + společný záhon vše obsazeno	cca 40 vše obsazeno	cca 50 vše obsazeno
Počet uživatelů		
cca 50	cca 50	cca 70
Struktura uživatelů		
převažují rodiny s dětmi rodiny bez dětí senioři tvoří pevné jádro cca 30% lidé ze státní správy, novinářka, lékařka	studentky rodiny s dětmi rodiny bez dětí senioři vzdělání převážně vysokoškolské manažeři, učitelé 60-70% stálých lidí cizinci (Američani, Francouzi)	převažují rodiny s dětmi rodiny bez dětí jednotlivci senioři, co dříve měli zahrádku

Členské příspěvky v roce 2021		
ne	aktivní členství 750 Kč (účast na brigádách) pasivní členství 1 250 Kč	kompostují 399 Kč navštěvují 699 Kč pěstují rostliny i dobré vztahy 1 800 Kč (odpracují 20 hod) jen pěstují 3 800 Kč
Podmínky přijetí		
občan Prahy 1	nejsou	nejsou
Motivace uživatelů		
potřeba vlastní zahrádky zejména u seniorů vzdělávání a hra dětí relaxace, odpočinek	zábava komunita, kamarádi městské zahradničení úmrtí v rodině místo pro hry dětí vzdělávání dětí radost ze společného záhonku úroda nesouvisí s motivací	komunita – sdružování se pěstování kompostování chráněné prostory pro děti úroda nesouvisí s motivací
Získané benefity		
poznání nových sousedů mezigenerační propojení zkrášlení okolního prostředí	poznání nových sousedů	zlepšují přístup dětí a rodin k zahradě chráněný prostor (čistý a bezpečný)
Komunita nebo zahrádkaření		
50:50	komunita	komunita
Předchozí zkušenosti se zahradničením		
noví členové většinou ne	noví členové většinou ne	noví členové většinou ne
Pomoc rodinných příslušníků		
ano	ano	ano
Strávený čas na zahradě		
individuální, podle sezony	individuální, podle sezony a druhu členství	individuální, podle sezony a druhu členství
Dojíždění		
ne	ano	ano
Vnímání zahrady jako prostředek zkrášlení okolí		
ne, zahrada musí být uzamčena přínos je vidět na stromech a trávníku, který je zaléván	ano minimálně	nevím určitě
Kompostování		
ano	ano	ano
Výbava zahrady		
vodovod, konev	stoly, židle kůlna, udírna, suché WC vodovod	stoly, židle, elektřina přístup do zázemí (náradí v kůlně) altán, WC, vodovod
Společný záhon		
bylinky (malý záhon)	brambory (velký záhon) jabloně	bylinky (velký záhon)
Děti na komunitní zahradě		
umístění na dětském hřišti děti jsou prioritou	účast dětí na pěstování spolupráce s mateřskou školou bezpečné prostředí pro děti	vybudované herní prvky pro děti účast dětí na pěstování bahenní kuchyňka mohou si hrát naboso plánovaná výstavba pétanque

Závěr

Všechny tři navštívené zahrady mají mnoho společných prvků. Všechny měly společnou účast Městské části, která poskytla pozemek, na kterém zahrada může být. To je zásadní rozdíl oproti zahrádkovým koloniím, kdy pozemek bývá často i soukromý. U všech návštěv byla výrazná osobnost koordinátora, z každého vyzařovalo nadšení a zapálenost pro práci na zahradě. Bylo vidět, že jim to přináší opravdovou radost, kterou přenášeli na své okolí. Pro všechny koordinátory byly také důležité děti, buď vlastní, které brali s sebou na zahradu a poskytovali jim „výuku“ v zahrádkaření, nebo cizí děti ostatních návštěvníků zahrad.

Pořádané akce pro členy se lišily v četnosti ne podle velikosti zahrad, ale spíše podle aktivity a nápadů, které měli jednotliví koordinátoři. Nejvíce aktivní je Zahrádka Paletka, ale pravděpodobně i díky velkým společným záhonům brambor a jabloní, ze kterých stáčí mošt pro vlastní členy, tuto možnost ostatní zahrady neměly. Do akcí pořádaných pro veřejnost v roce 2020 a 2021 výrazně zasáhla pandemie Covid-19, která znatelně omezila tyto možnosti. Nicméně to nebránilo koordinátorům, aby v době uvolnění nepořádali akce pro veřejnost. Kromě klasických akcí spojených se zahrádkařením zde byly pořádány i akce, které byly z úplně jiného prostředí – příkladem je burza SWAP. Společné záhonky nebo záhony měly všechny zahrádky, lišily se pouze svou velikostí, která byla úměrná velikosti a možnostem zahrady. Tento společný záhonek je prvkem, který výrazně odlišuje společenství komunitních zahrad od zahrádkových kolonií.

Počty záhonků se lišily dle velikosti zahrady, ale společným jmenovatelem je obsazenost – ta byla vždy 100 %, z toho je vidět, že zájem o městské zahradničení je mezi lidmi velký a přesahuje možnosti komunitních zahrad. **Struktura** uživatelů na všech zahradách byla stejná – převažovaly rodiny s dětmi, dále to byly rodiny bez dětí, senioři a jednotlivci. Členské příspěvky se lišily, od žádného členského příspěvku, za který ale nebyl nabízen žádný benefit v podobě možnosti společného posezení nebo možnosti společného grilování apod. až po částku 3 800 Kč/rok, kdy ale byla bonusem herní místa pro děti, možnost stolování apod.

Motivace uživatelů je velice pestrá, od osobních motivů, jako bylo úmrtí v rodině a snaha se s ním vyrovnat, po častou potřebu komunity, sdílení zážitků a navazování nových přátelství. Neopomenutelným motivem bylo také kompostování v souladu s dnešním přístupem k životnímu prostředí, kdy se lidé snaží minimalizovat odpad, které tvoří domácnost. Výzkum ukázal, že komunita je důležitější než samotné zahrádkaření, noví členové často nemají žádné zkušenosti se zahrádkařením, jen je to prostě baví a chtějí si to vyzkoušet. U seniorů je to často náhrada za zahradu, kterou měli dříve a již nemají k dispozici.

Vnímání zahrady jako přínos pro zkrášlení okolí nebyl jednoznačný, důvodem byla nutnost uzavřeného prostoru a to, že zahrady jsou často mimo hlavní veřejná prostranství, musí se často hledat a jsou někdy dostupné pouze pěšky ve větší vzdálenosti od MHD. Nicméně to je veliké plus pro rodiče s dětmi, protože děti zde mají tu největší roli, zahrady jsou jim uzpůsobovány a tvořeny tak, aby si děti mohly hrát. Tato spolupráce je o to výraznější na KZ Za Haštem, která vznikla přímo na dětském hřišti. To je další významný rozdíl oproti zahrádkovým koloniím, kde jsou zahrádky oplocené samostatně a tato provázanost s dětmi zde není.

Použité zdroje:

Český zahrádkářský svaz [online], 2011. Praha [cit. 2021-07-01]. Dostupné z: <https://www.zahradkari.cz/us/praha/index.php?str=1182>

FERRIS, John, Carol NORMAN a Joe SEMPIK, 2001. People, Land and Sustainability: Community Gardens and the Social Dimension of Sustainable Development. Social Policy & Administration [online]. 2001, 35(5), 559-568 [cit. 2021-06-23]. ISSN 0144-5596. Dostupné z: <http://illinois-online.org/krassa/hdes598/Readings/People,%20land,%20and%20sustainability.pdf>

GIBAS, Petr, Lucie MATĚJOVSKÁ, Arnošt NOVÁK, Eliška ROLFOVÁ, Veronika TVARDKOVÁ, Irena VALEŠOVÁ a Martin VESELÝ, 2013. Zahrádkové osady: Stíny minulosti nebo záblesky budoucnosti?. Praha: Miroslav Všečeka - ATD. ISBN 978-80-87398-30-2.

HENDL, Jan, 2016. Kvalitativní výzkum. 4. Praha: Tisk FINIDR. ISBN 978-80-262-0982-9.

Komunitní zahrada Vidimova, 2021. Facebook [online]. [cit. 2021-11-08]. Dostupné z: <https://www.facebook.com/KomunitnizahradaVidimova/>

Komunitní zahrádka Paletka, 2021. Facebook [online]. [cit. 2021-11-08]. Dostupné z: <https://www.facebook.com/kzpaletka/>

Komunitní zahrady Praha 1, 2021. Facebook [online]. [cit. 2021-10-06]. Dostupné z: <https://www.facebook.com/komunitnizahradypraha1/>

Mapa komunitních zahrad a kompostérů [online], 2022. Praha [cit. 2022-09-10]. Dostupné z: <https://www.mapko.cz/>

Metropolitní plán Prahy [online], 2018. Praha: INSTITUT PLÁNOVÁNÍ A ROZVOJE HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY [cit. 2022-09-18]. Dostupné z: <https://iprpraha.cz/>

MIKOVCOVÁ, Markéta, 2015. Ožívání městského společenství. Lidé města [online]. (1), 73-88 [cit. 2021-07-01]. Dostupné z: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=415694>

Slavnostní otevření komunitní zahrádky Paletka, 2018. Městská část Praha 9 [online]. Praha [cit. 2021-07-31]. Dostupné z: <https://praha9.cz/slavnostni-otevreni-komunitni-zahradky-paletka>

Poděkování

Výzkum vznikl v rámci psaní bakalářské práce, tímto děkuji vedoucímu práce, doc. Ing. Janu Těšitelovi, CSc. za pomoc během konzultací a výběru zajímavého tématu.

KONSTRUKTIVISTICKÝ PŘÍSTUP K VÝUCE NA VYSOKÝCH ŠKOLÁCH V REFLEXI NA DOPADY KORONAVIROVÉ KRIZE

CONSTRUCTIVIST APPROACH TO HIGHER EDUCATION IN REFLECTION OF THE IMPACTS OF THE CORONAVIRUS CRISIS

Mgr. Kateřina Tomešková, Ph.D.

České vysoké učení technické v Praze, Masarykův ústav vyšších studií, Institut manažerských studií,
Kolejní 2637/2a, 160 00 Praha 6,
e-mail: katerina.tomeskova@cvut.cz

Klíčová slova:

Moderní trendy ve vysokoškolském vzdělávání, konstruktivistický přístup k výuce, reflexe a hodnocení výuky, didaktické kazuistiky, sdílení příkladů dobré praxe

Keywords:

Modern trends, higher education, constructivist approach to teaching, reflection and evaluation of teaching, didactic case studies.

Abstrakt:

S vírou, že vysokoškolští učitelé patří k těm profesionálům, kteří mohou prostřednictvím dosahování vyšší úrovně kvality výuky významným způsobem posílit motivaci studentů k učení a poznávání, podpořit rozvoj jejich znalostí, dovedností, a také kladně ovlivnit jejich emoce i postoje, předkládáme čtenářům nejen ze široké akademické obce článek, jehož autorka si bere do hledáčku své pedagogické kroky, jež učinila ve prospěch záměrné aplikace konstruktivistických principů do výuky v době koronavirové pandemie. Nehledě na nucený přechod do online výuky chtěla zajistit pro studenty takové podmínky, aby mohli aktivně „konstruovat“ vlastní učení a zároveň byli motivováni důvěrou ve své schopnosti potřebné k překonání krizových období. V článku zkoumá pomocí metody akčního výzkumu výukové situace, které v rámci reflexe vystavila analytickému procesu, s cílem přesvědčit učitele napříč vysokoškolskými obory, univerzitami i regiony o významu tvorby alternativních návrhů. Na základě výsledků předkládá vhledy do didaktických kazuistik s inspirativním přesahem ke změnám zaměřeným na aktivizaci studentů.

Abstract:

With the belief that university teachers belong to those professionals who can significantly strengthen students' motivation to learn and develop their knowledge, skills, and abilities, as well as positively influence their emotions and attitudes, by achieving a higher level of teaching quality, the author brings readers from not only the academic community her pedagogical experience with the deliberate application of constructivist principles in teaching during the coronavirus pandemic. Regardless of the forced transition to online teaching, the author aimed to create such conditions for students to actively "construct" their learning and at the same time be motivated by confidence in their abilities, especially needed to overcome crisis times. In this article, the author uses action research to examine teaching situations, which she exposed to a demanding analytical process during reflection, with the aims to convince teachers across university disciplines, universities, and regions of the importance of creating alternative proposals.

Úvod

O tom, že se svět během pandemie změnil a my se v něm pomalu začínáme učit žít, není asi pochyb. Přestože si nikdo z nás nepřeje žít v dlouhodobé depresi vyvolané pandemickým šokem, je zřejmé, že máme před sebou poměrně složitý adaptační proces, jehož posloupnost lze logicky předurčit pouze do určité míry. Díky celé řadě historických zkušeností ale tušíme, že neradostný stav ekonomiky jako vždy psychologicky dopadne na širokou populaci, která kvůli strachu z budoucnosti spojovaným s prudkým nárůstem cen bude mít čím dál tím větší tendenci omezit své aktivity, případně propadat panice. Propast mezi chudými a bohatými lidmi, regiony, státy, a dokonce kontinenty se postupně zvětšuje a vše nasvědčuje tomu, že tomu tak bude i nadále. V době, kdy navíc už několik měsíců probíhá ruská agrese na Ukrajině, nalezení správné odpovědi na otázku „jak úspěšně čelit popisované depresi a zdárně překonat souběh krizí“ začíná patřit k prioritám stále početnější skupiny občanů. Protože jde o téma, jehož (vy)řešení se aktuálně věnuje také nejméně jeden zástupce regionálního managementu, není divu, že v poslední době dostávají častěji zelenou výzvy k hledání efektivních řešení v oblasti podpory regionálního i profesního rozvoje.

Inspiraci ke změnám v profesní oblasti můžeme díky tomu nově najít také v oborech, kde bychom ji na první dobrou nejspíš vůbec nehledali. Právě proto jsme se i my učitelé rozhodli „zalovit ve vlastních vodách“ a ilustrovat jedno z vhodných inovativních řešení na příkladech pedagogických kroků nasměrovaných na zlepšení/zkvalitnění výuky, jejichž realizace měla při ověřování vliv na posílení motivace studentů k učení. Pozitivní dopad realizovaných změn ve výuce se potvrdil v rámci akčního výzkumu zorganizovaného v době pandemie na Masarykově ústavu ČVUT v Praze, jehož cílem bylo ověřit v praxi záměrné využití konstruktivistických výukových strategií, které aktivizují poznávací procesy jedince a vedou k rozvoji jeho samostatnosti, představitosti, fantazie, logického myšlení i tvůrčích schopností (srov. Zormanová, 2012, s. 18). Záměrem bylo zavést nové aktivizující metody do výuky, aby si studenti posílili oborové kompetence a zároveň byli schopni přenášet naučené do nových kontextů (srov. Janík, Slavík, Lokajíčková et al., 2014, s. 95). O tom, zda byla změna úspěšná, mohou přinést důkazy didaktické analýzy klíčových výukových situací, jejichž vytváření se autorka článku dlouhodobě věnuje. Za jejich zveřejňováním lze spatřovat snahu reflektivního praktika sdílet se společenstvím učitelů dobrou vzdělávací praxi a vyzdvihnout reprezentativní příklady zdařilých realizací nového ideového konceptu produktivní kultury vyučování a učení (Janík et al., 2013; Knecht et al., 2010). Článek je napsán autorkou případových studií, která ze své pozice vyučující na vysoké škole činí změny „k lepšímu“ s důvěrou v tradiční hodnoty ČVUT jako nejstarší technické univerzity ve střední Evropě, jež si léta zakládá na systémovém zajišťování kvality výuky prostřednictvím seriózních odborníků s vysokým vzdělávacím i tvůrčím potenciálem...

Na cestě k aktivizující „oživené“ podobě vysokoškolské výuky

Nejlepší je nepřítel dobra (Il meglio è nemico del bene)
(Voltaire)

Dříve než využijeme možnosti malinko poodkrýt pokličku uvažování těch vysokoškolských učitelů, kteří jsou si vědomi nutnosti široké podpory nové/produktivní kultury vyučování, a necháme čtenáře díky předložení klíčových momentů z vybraných případových studií (didaktických kazuistik) nahlédnout do tajů navrhování zlepšujících alterací (alternativních změn) hodnocené výuky na základě její detailní obsahové analýzy (Janík et al., 2013; Slavík et al., 2017, s. 335–338), je záhodno objasnit, že změny výuky jsou společensky žádoucí rovněž

s ohledem na územní dimenze dle cílů národních politik. Hlavním důvodem toho, co nás přivádí k prezentaci příkladů ověřených způsobů vylepšených podob vysokoškolské výuky v kontextu hlavního města Prahy, jsou plány Strategie regionálního rozvoje ČR 2021+ pro metropolitní území. V seznamu nejrůznějších cílů – obsažených ve strategickém dokumentu – je mimo jiné pamatováno také na rozvoj kapacit vědy a výzkumu a na podporu příchodu a setrvání talentů (srov. např. RIS, 2021, [online]). Jednou z cest, jak se připravit na blížící se dobu, kdy bude vlivem rychle se rozvíjejících technologií nejmladší Generace Z (tzv. internetová generace) zastávat kolem 65 % „dosud neexistujících“ pracovních míst (Kejhová, 2017, s. 24) a kdy tito mladí lidé budou čelit souběhu všech možných krizí (ekonomické, potravinové, sociální, energetické, klimatické aj.), je spolu s promyšleným procesem podněcování ke studijním aktivitám také cílené vytváření bohaté a pestré palety příležitostí k posílení jejich potřeb, zájmů i talentů. O generaci, která má zatím na trhu práce zastoupení okolo 24 % (a to především z řad absolventů SŠ) a která si díky vyspělosti v technologiích vysloužila přezdívku „digitální domorodci“, se říká, že její zástupci jsou také empatičtí a celkově více řeší jak mezilidské vztahy, tak i společenská témata, přičemž na ně rádi nazírají z různých hledisek a v různých kontextech. Podle nejnovějších výzkumů provedených mezi současnými vysokoškolskými studenty (zástupci Generace Z) patří mezi sedm nejvýznamnějších faktorů ovlivňujících výběr zaměstnavatele spolu s možností souběžného studia při zaměstnání, náplně práce, jistoty zaměstnání, výše mzdy/platu také možnost dalšího vzdělávání a rozvoje, dojezdová vzdálenost a firemní kultura (Kratohvílová, 2021, s. 103-104). Zjištěním vzešlým z šetření, které bylo realizováno v loňském roce mezi studenty napříč českými vysokými školami, dává za pravdu také výsledek průzkumu společnosti Grafton Recruitment (2019, [online]). Z jeho závěrů vyplývá, že členové Generace Z dávají při výběru zaměstnavatele přednost firmám, které zaměstnancům pomáhají s rozvojem, a to nejen v jejich oboru, ale i v oblasti měkkých dovedností. K jejich nejdůležitějším pocitům patří smysluplnost a potěšení z vytváření nápadů, staví na seberealizaci a směřují k sebetrancendenci (povznesení se nad já).

S oporou v uvedených skutečnostech předkládáme k posouzení čtenářů praxí ověřené řešení opírající se o předpoklad, že pro vysokoškolského učitele může být znalost myšlení současných studentů a proniknutí do jejich myšlenkových schémat důležitým spouštěčem k učinění rozhodnutí pro realizaci kroků zaměřených na zkvalitnění vlastní výuky. Na vysvětlení nutno dodat, že nám zdaleka nejde o výzvu učitelů ke změnám proto, aby se stali nejlepšími nebo dokonce dokonalými. Známý citát „... dokonalý je nepřítel dobra“ (obvykle připisovaný Voltaireovi), může mít poměrně velkou šanci na úspěch zejména u těch učitelů, kteří sami dospěli ke zvažování změn myšlenkového obrazu výuky a nutnosti tvorby alternativ kritických výukových situací. Nezávisle na tom, zda je Voltairova citace starého italského přísloví, k níž došlo v roce 1770, překládána do angličtiny jako „nejlepší“ nebo „dokonalá“, je dnes více než kdy jindy důležité připomínat, že všechno „dobré“ může být i „lepší“. Zkušenosti učitelé budou určitě souhlasit s názorem, že během „zaběhnuté“ výuky, kdy zdánlivě dochází k funkčnímu předávání oborových konceptů studentům, může být mnohdy poměrně nekomfortní měnit i něco málo. Stejně jako v případě dodání a následného vylepšování produktu v nejrůznějších oblastech, je mnohem těžší se mu dál věnovat a tvrdě pracovat na jeho postupném zlepšování (Schmidt, Rosenberg, Eagle, 2015, s. 260). Úvahu o možných způsobech zkvalitňování vlastní výuky a tvorbě „oživené“ podoby klíčových výukových situací, včetně hledání vhodných cest ke konstruktivisticky zaměřenému vedení studentů si dovolíme zahájit oslovením učitelů s laskavou žádostí o to, aby si vzpomněli na drobnost, kterou by mohli hned vykonat, aby to změnilo jejich přístup k výuce a tím i jejich výuku. Seriózně odpovědět na tuto otázku není zpravidla jednoduché, protože nejobtížnější na změně je postupné zlepšování. Jednou z forem motivace, jež se reflektivním praktikům na cestě ke změně osvědčila, je soustavné promýšlení a zlepšování kvality didaktické práce se studenty ve výuce. Didaktická analýza výuky (Slavík,

Lukavský, Dytrtová, Hajdušková, 2010, s. 71; srov. Korthagen a kol., 2001, s. 33–49) motivuje „ke zlepšení“.

Dříve než přistoupíme ke zprostředkování konkrétních příkladů produktivní výuky realizovaných ve vysokoškolském prostředí, chceme zájemce z řad učitelů inspirovat k reflektivnímu uvažování a vysvětlit jim význam využití schopnosti tvůrčího řešení problémů při výuce. Prvně se nabízí pozastavit u pojmů – REFLEXE A TVOŘIVOST/ KREATIVITA – o nichž lze tvrdit, že jsou dodnes nesjednocené a že mohou mít v různých oblastech speciální význam. Reflexe v pedagogice znamená ohlédnutí za danou aktivitou (srov. Nezhyba et al., 2011), a pokud je spojená s hodnocením výuky je pro učitele zvláště důležitá. „Reflektivní přístup v profesním vzdělávání je užitečný zejména v profesích, které kromě nezbytných znalostí a dovedností vyžadují tvořivost, pružnost rozhodování a rychlou orientaci v probíhajících situacích (kromě učitelů jsou to např. manažeři nebo piloti)“ (Slavík, Hajerová Müllerová, Soukupová et al., 2020, s. 12). V oblasti managementu se také často setkáváme s pojmem reflexe jako se známkou procesu kritického uvažování, kdy bývá rozhodujícím momentem při zisku klíčových kompetencí manažerů (srov. např. Hamel, Breen, 2008).

Přestože s myšlenkou, že má skupina na jednotlivce dynamický vliv, přišli Kurt Lewin a Carl Rogers už na přelomu 20. století, teprve druhá světová válka a události s ní související znamenaly pro rozvoj kreativity doposud nevídaný boom. Pokud se na kreativitu díváme jako na schopnost nového, účelného a aplikovatelného myšlení, představují právě krizová období ve vývoji společnosti celou řadu příležitostí. Ve druhé polovině minulého století to byli zejména američtí psychologové Joy Paul Guilford, Howard Gardner a Teresa M. Amabileová, kteří se zasloužili o moderní chápání kreativity. Podle vymezení Amabileové má kreativita tři základní složky: 1. dovednosti, které mají vztah k oboru; 2. dovednosti, které mají vztah ke kreativě a 3. motivace k řešení úkolu (srov. Žák, 2017, s. 119). Citovaná psycholožka ve svých úvahách poukázala na význam tzv. vnitřní motivace a na příkladech dokázala, že více kreativních nápadů, myšlenek, řešení přišlo na svět díky tomu, že něco bylo děláno proto, že to lidé chtěli sami dělat. Skutečnost, že 21. století bývá stále častěji odborníky označováno jako „věk kreativity“ (např. Florida a Tinagli, 2004) souvisí také s tím, že se kreativita stala hnací silou ekonomického růstu. Budoucnost organizací je založená na znalostech a jejich úspěch a rozvoj, ale i prosté přežití se odvíjejí zejména od kreativity, inovací, objevování a vynalézavosti (např. Martins a Terblanche, 2003; Politis, 2005). Od kreativity členů organizace se zároveň odvíjí „její připravenost ke změně, která se v turbulentním prostředí stává podmínkou přežití“ (Franková, 2011, s. 141).

Protože za nositele kreativního potenciálu považujeme jedince, je nezbytné, aby učitelé napříč všemi stupni vzdělávání kladli ve vlastní výuce důraz na rozvoj kreativity učících se jedinců. Není divu, že se v dnešní složité době očekává kreativní přístup zejména od učitelů vyučujících na vysokých školách, kteří pro veřejnost nejsou jen odborníky na tu či onu vědní oblast, ale také profesionály, od nichž se očekává, že umí dobře předávat nejkvalitnější vzdělání. I z těchto důvodů volá odborná veřejnost po tom, aby v ohnisku jejich pozornosti ležel rozvoj kreativity studentů v souvislosti s posilováním odborností a podporou jejich kognitivních procesů. S vědomím, že kreativní myšlení se nerozvíjí samo od sebe, musí k současným pedagogickým prioritám vysokoškolských učitelů patřit vytváření výukových situací zaměřených na získání kreativní zkušenosti. Vzhledem k tomu, že trénink kreativity může nabývat na nejrůznějších podobách, nabízí se nyní vystavit před oči čtenářům textu příklady dobré VŠ praxe, kdy si vyučující připravili podnětné úlohy, které přitáhly pozornost studentů. Jako inspirace může posloužit předložení několika ukázek výukových situací, které byly navrženy se záměrem nabýt na aktivizující „oživené“ podobě. Taková výuka bývá pro studenty motivující s pozitivním

důsledkem pro spojení mezi rozvojem kompetencí a osvojením učiva. Protože kreativní kompetence souvisejí s dovednostmi kreativního uvažování, kvalitou kreativního postoje jednotlivce i týmu, znalostí kreativních metod, postupů a technik, svobodným uvažováním a schopností hledat nová řešení, pak by se otázka efektivního nastartování kreativního procesu u studentů měla stát pro učitele stimulem k hlubší úvaze o tom, co musí sami udělat proto, aby byli schopni zajistit vysokou úroveň kvality vlastní výuky s důrazem na silný kreativní přesah. Podmínkou úspěchu je konkrétní pojmenování zadání úkolu akceptovatelného jednotlivci i týmem, kdy má na vnitřní motivaci kladný vliv synergie (srov. Žák, 2017, s. 143-144).

Vhled do didaktické kazuistiky č. 1

Sdílení příkladů dobré praxe bychom rádi uvedli slovy Jana Mühlfeita, bývalého ředitele strategie Microsoftu pro Evropu: „Pro lidskou práci zůstává prostor jen tam, kde může nabídnout větší přidanou hodnotu. Konkurence jedinců, organizací a států se proto bude opírat o vše, co je spojeno s pravou mozkovou hemisférou, s lidskou kreativitou...“ (srov. Giboda, 2007, s. 2). Souhlas s nalezením východiska v radikálních změnách paradigmatu myšlení může logicky přivést nejednoho vysokoškolského učitele k hlubšímu zamyšlení, zda se cíleně věnuje při přípravě i realizaci výuky vytváření dostatečného prostoru pro záměrné posilování pravé mozkové hemisféry studentů? Názorným příkladem může být výuka realizovaná na Masarykově ústavu vyšších studií, kde mají studenti posledního ročníku magisterského studia oboru *Projektové řízení inovací* možnost výběru z široké nabídky povinně volitelných předmětů, do níž patří kromě jiného také předmět *Odrasy technických inovací v kultuře*. Do výuky zaměřené na rozvoj smyslového vnímání, tvořivosti, fantazie a přemýšlení v souvislostech, bývají cíleně zařazeny tematické úlohy, jejichž (vy)řešení podporuje proces správné pochopení zprostředkovaných souvislostí a zvyšování motivace studentů k širšímu uvažování o technických inovacích a smyslu jejich implementace. Předat budoucím absolventům teoretické poznatky o vzájemném vztahu mezi vědou, potažmo technikou a kulturou, které budou mít praktický potenciál využitelný napříč firmami i institucemi, se daří třeba i kvůli zařazení následující úlohy.

Úloha začíná tím, že učitelka napíše na tabuli tiskacími písmeny nápis, který vychází z poměrně známého citátu Steeva Jobse: „STŘEDOBODEM PREZENTACE BY MĚL BÝT VÁŠ“ (srov. Gallo, 2011, s. 281). Větu záměrně nechává nedokončenou a pracuje s tichem. O chvíli později vytahuje z krabice, kterou si dnes s sebou přinesla do hodiny, dva slušivé slaměné klobouky – jeden pánský (s hnědou stuhou) a druhý dámský (s růžovou květinou) (obr. 1). Následně se beze slov postaví zády k tabuli a položí si dámský klobouček na hlavu. Ve výšce, kam dosahoval, nakreslí fixem na tabuli velkou bublinu. Do ní pak rychlými tahy vytvoří obrázek proutěné židle, který záhy opatří nápisem Vincent (obr. 2). Příběh vyjádřený „obrazem“ uzavírá pantomimickým gestem – oběma rukama ukáže na sebe sama a na to se dotkne ukazováčkem pravačky tabule v místě, kam před chvílí vepsala jméno slavného umělce a lehce se přitom ukloní. Po sejmutí kloboučku z hlavy přistoupí ke studentům a začíná jej spolu s pánskou variantou nabízet zájemcům o vyprávění. Tímto neotřelým způsobem vyzývá jedince k možnému využití vhodné příležitosti k (sebe)vyjádření.

Obrázek 1: Foto klobouků (pomůcky vypravěče)

Zdroj: pedagogický sumář, vlastní zpracování, 2022

Obrázek 2: Kresba židle typické pro V. van Gogha

Zdroj: pedagogický sumář, vlastní zpracování, 2022

Výsledky hloubkové analýzy předložené výuky přinesly důkazy o tom, že ač je si učitelka ve sledovaném momentu vědoma možnosti nesprávného pochopení úkolu ze strany některých jedinců a jejich případné neschopnosti na zadání reagovat kreativním způsobem, zařadí ho záměrně do hodiny. Při rekonstrukci výuky cíleně pracuje s dřívější zkušeností, že vlastní uchopení neverbálního způsobu vyjádření spojené s aplikací prvků dramatických metod nebývá pro mnohé studenty Pražské techniky bez rozvinutých komunikačních dovedností snadné. Už jenom netradiční využití slaměného klobouku jako učební pomůcky, která má díky líbivému vizuálu v dané úloze především funkci upoutání pozornosti studentů směrem k tomu či onomu vypravěči příběhu, může být ze strany některých jedinců nepochopeno. Z hlediska didaktického může učitelka tuto situaci považovat za výzvu ke změně. Nejen naši budoucí inženýři jsou totiž zvyklí hlavně analyzovat informace a převádět je na znalosti, ale většina z nich není ze školy dostatečně (vy)trénovaná na využívání získaných znalostí inovativním způsobem, o praktickém zasazování poznatků a dovedností do nečekaných situací, při nichž je mnohdy potřeba podstoupit i riziko, ani nemluvě. Předložená úloha je příkladem nácviku visual storytellingu, jehož prvky ve své práci i u nás dnes už běžně využívají manažeři, koučové, moderátoři, kteří jsou si dobře vědomi schopnosti zvláštní schopnosti mozku zapamatovat si poutavě představené informace. Protože jsou obrazy lidským mozkem zpracovávány 60 tisíckrát rychleji než text a

90 % informací přenášených do mozku je vizuálních (srov. AEGIS IT Research (2020) [online]), pak by se měla metoda setkat s širším ohlasem také u českých učitelů. Speciálně učitelé vyučující na technicky zaměřených univerzitách by měli při „konstruování“ své výuky pamatovat na zavádění metod zaměřených na podporu pravé hemisféry, a to hlavně v souvislosti s přípravou tvořivých úloh, kdy je studentům umožněno sdílet nové nápady, prezentovat neotřelá řešení z oblasti technického světa a aktivně se účastnit diskuse o budoucnosti průmyslu 4.0. Protože výběr vizuálních médií vhodných pro převyprávění příběhu je v současné době, pro niž je typický rychlý rozvoj technologií, opravdu pestrý a bohatý, měli by zejména studenti technických univerzit během studia dostat rovněž příležitost ke tvorbě tzv. digitálního storytellingu s pomocí aplikací (jako například Storybird, Little Bird Tales či Zimmer Twins).¹

Předložená alternativní změna učební úlohy jde navíc naproti zájmům současných studentů, z nichž má stále větší počet potřebu „operovat“ ve světě médií. Zdá se, že nejmladší ročníky našich studentů, kteří vyrostli obklopeni online světem, považují za samozřejmé, že díky promyšlenému zařazení vizuálních prvků do prezentací lze vyjádřit i velmi složité myšlenky a že vítězí ten, kdo má nejlepší nápad. Zároveň se zařazením tvořivých úloh zaměřených na posílení pravé hemisféry studentů mohou učitelé vytvořit podmínky pro lepší identifikaci talentů mezi mladými lidmi a zároveň učinit vstřícné kroky k podpoře jejich „flow“ už během vysokoškolského studia. Pokud dokážou svými promyšlenými pedagogickými kroky podpořit nadšení a motivaci pro práci talentované jedince, tak je velmi pravděpodobné, že to budou právě oni, kdo v době krizí problémy zvládnou a vyřeší.

Vhled do didaktické kazuistiky č. 2

Na druhém předloženém případě chceme ilustrovat, jaká strategie byla zvolena při zprostředkování posledního tématu v rámci výuky předmětu *Systémy řízení lidí v organizaci*. Protože se jedná o povinný předmět pro studenty prezenčního studia magisterského studijního oboru *Projektového řízení inovací* (s dotací 2P + 2C), podílí se na jeho výuce tři vyučující. O krocích, které plánují učinit ve prospěch zajištění co nejvyšší kvality výuky, spolu během semestru průběžně diskutují, díky čemuž vzniká prostor pro vytváření návrhů alternativních změn a vzájemnou spolupráci při realizaci nových podob klíčových výukových situací. K takovým situacím patří i závěrečné opakování oborových pojmů spolu s předáním nových souvisejících poznatků k tématu *Budoucnost řízení lidských zdrojů*. Dalším neméně významným výukovým cílem, který si jedna z vyučujících předsevzala splnit, je zavedení moderních metod do výuky s důrazem na podporu vlastních strategií studentů a jejich přivedení k hlubšímu zamyšlení nad „budoucností oboru“. Z těchto důvodů si učitelka už od počátku přípravy na realizaci poslední hodiny připravovala cestu k plánovanému otevření řízené skupinové diskuse, jejíž obsah by mohl mít pro rozvoj uvažování budoucích projektových manažerů zvláštní význam. Motivační fázi výuky se rozhodla „konstruovat“ jako sadu diskusních úloh, při jejich realizaci bylo uplatněno hned několik variant brainstormingu a

¹ Více informací o vizuálně podnětných podobách vyprávění příběhů a aplikaci této moderní metody výuky do vysokoškolského vzdělávání lze najít v příspěvku autorky s názvem *Zavádění visual storytellingu do technického vzdělávání jako podpora rozvoje vizuálního myšlení studentů a jejich schopnosti popularizovat vědu*, který bude letos zveřejněn ve sborníku z konference *Technické vzdělávání v ČR* (pořadatel MÚVS, realiz. v listopadu 2021).

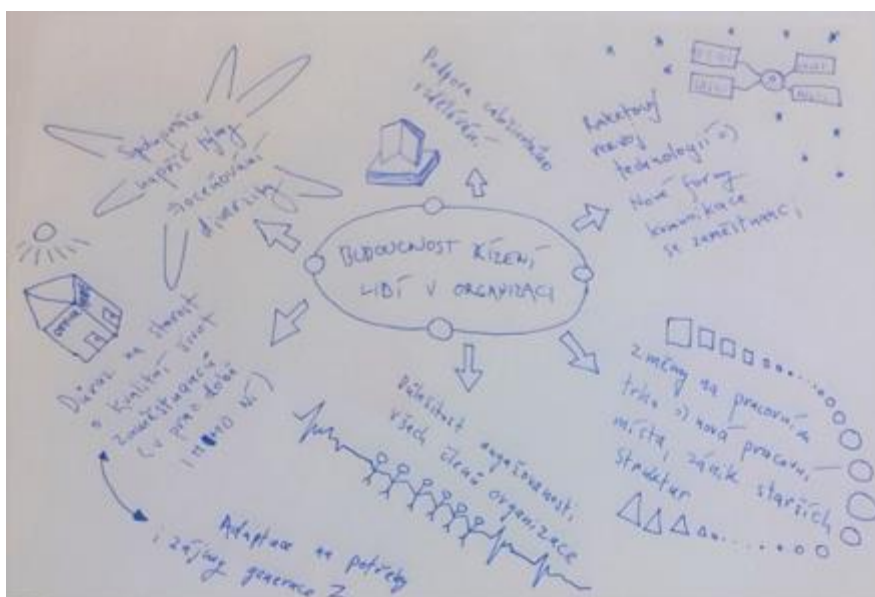
brainwritingu. Aby bylo uvažování nad tématem pro studenty víc atraktivní, využila k oživení skupinové práce „kameny“ jako zástupné předměty (obr. 3).

Obrázek 3: Foto valounů (zástupných předmětů).

Zdroj: pedagogický sumář, vlastní zpracování, 2022

Studentské skupiny dostaly na výběr po jednom valounu, který pak měl v představě jejích členů zastupovat bohatou a pestrou škálu zaměstnanců v organizaci. Následně si studenti měli představit, že se stal zázrak a díky němu se z každého z nich stal pracovník, který působí na postu manažera v konkrétní organizaci. Aby byli jednotlivci ochotni se hlouběji zamýšlet nad tématem, učitelka vsadila na aplikaci metafor a didaktickou hru se symbolickými významy. Poslední úlohu, kdy studenty připravovala na zvýšení kognitivní zátěže uvedla následujícími slovy: „Kámen může znamenat kus horniny nebo nerostu, případně i materiál. Tak jako kameny mívají nejrůznější barvy, tvrdost, lesk, lom světla atd., mají také lidé různé vlastnosti. Pro možné využití kamene jako metafor k lidskému/ profesnímu společenství lze najít oporu zejména v jeho dvou symbolických významech: PEVNOST A MNOHOTVÁRNOST. Pod vlivem změn podmínek se navíc některé kameny v přírodě mění. Navíc teprve až díky zpracování se z nevzhledného kusu kamene mnohdy stane drahokam, což lze v přeneseném slova smyslu říci také o pracovnících v souvislosti se vzděláváním a rozvojem. V kameni je skrytá síla, v kameni je tajemství... Protože kameny provázejí lidi od pravěku až dodnes, říká se, že našemu světu dávají neopakovatelný výraz a zároveň do něj vnášejí něco mystického, jakousi duši... protože zároveň mívají i značnou hmotnost, mohou symbolicky dobře zastupovat tíhu a složitost světa lidí... Nyní tvoří pomyslný základ k započetí vaší úvahy na téma... Budoucnost řízení lidí.“ Z metodického hlediska na první pohled zajímavé zadání úlohy, které v rámci reflektivních rozhovorů vyhodnotili jako atraktivní také samotní studenti, přineslo své ovoce – dalo vzniknout sérii neméně zajímavých myšlenkových map (obr. 4).

Obrázek 4: Foto myšlenkové mapy (vybraný kus).

Zdroj: pedagogický sumář, vlastní zpracování, 2022

Učitelka, která v obtížné dvojroli výzkumníka a aktivního účastníka akce uskutečňuje prostřednictvím akčního výzkumu reflektovanou inovaci své praxe, při provádění zpětné vazby po akci hodnotí zejména způsoby „koučování“ skupiny při tvorbě myšlenkových map a jejich prezentaci. Za pozitivní je možné považovat vytvoření podmínek pro možnost volby vlastních strategií studentů, které mohli použít při svém i skupinovém třídění myšlenek a názorů. Studenti museli při společných aktivitách respektovat pouze jediné pravidlo, a to že střed archu („zatížený“ kamenem) zůstane po celou dobu práce zachován/ na stejném místě. Způsob jeho „začlenění“ do mapy byl už v režii jednotlivých skupin. Analyzovaná klíčová situace přináší důkazy o tom, že její zařazení do výuky koresponduje s přípravou budoucích manažerů (zavádění manažerských pravidel do praxe) a že popisované úlohy, které studenti plnili, vypovídají vedle činnostního, motivačního a „metakognitivního“ potenciálu také o značném kreativním přesahu. Při hodnocení kvality sledované výuky z hlediska didaktického se zjistilo, že odpovídala podnětné úrovni, což znamená, že příležitosti k zobecnování osvojených poznatků, které se v rekapitulační výukové fázi očekávají, byly efektivně využity. Z analytického šetření sledované výuky vzešlo také další zjištění, že studenti, kteří se s technikou tzv. zázračné otázky ve výuce v minulosti již setkali, se „těšili“ hlavně na navazující rozhovor, jenž umožňuje zůstat déle v představě – „užít si ji“ – a díky tomu získat motivaci k učení, práci i překonávání případných překážek v profesním i osobním životě. Otevření širokého pole možností podporuje tvořivost a fantazii studentů a vybízí k tomu, aby vědomě a častěji zapojovali vlastní imaginaci a zároveň přemýšleli v širších kontextech. Na samotný závěr chceme dodat, že při realizaci popisované podoby alterace musí vyučující počítat s navýšením kognitivní zátěže účastníků vyučovacího procesu na obou stranách, což pro učitele znamená se na výuku velmi dobře připravit po stránce obsahové i organizační.²

² S úplným zněním didaktické kazuistiky, která na víc než 20 stránkách odborného textu přináší detailní analýzu sledované výuky, vč. konceptového diagramu, se budou moci již brzy seznámit vysokoškolští učitelé i další zájemci z řad učitelů v monografii věnované poznávání vztahů mezi kvalitami determinant učebního prostředí ve výuce a rozvíjením porozumění žáků i studentů vzdělávacímu obsahu (připravuje k vydání PdF MUNI v Brně).

Vhled do didaktické kazuistiky č. 3

O tom, že si přecházení do světa představ se silným prožitkem (nejen) u vysokoškolských studentů získává na stále větší oblibě, přináší svědectví také výsledky dalšího výzkumného šetření. V rámci pilotáže zaměřené na výhody zavádění koučovacího přístupu do vysokoškolské online výuky jako podpory komunikativní kompetence učitelů a studentů, která byla realizovaná na MÚVS ČVUT v loňském pandemií ovlivněném roce, bylo zjištěno, že zařazování techniky, která vychází ze Shazerova přístupu (De Shazer, Dolan, 2007), preferuje takřka 62 % oslovených studentů. Záměrem výzkumu bylo zmapovat hlavně ty výukové situace, které směřovaly k zajištění vhodného komunikačního klimatu a které byly vstřícné k řešení negativních dopadů krize na vnímání, porozumění a rozvoj myšlení studentů. Dalším, neméně důležitým cílem bylo sledovat, jak reagují studenti na nově zvolené způsoby pedagogické komunikace a identifikovat jejich preference s ohledem na podporu jejich motivace k učení.

Protože existují důkazy o tom, že míra stresu bývá nejvyšší u studentů 1. a 3. ročníků univerzit a že skóre deprese i úzkosti stoupá s věkem studentů (Shamsuddin, 2013), rozhodli jsme se změnit styl online výuky v předmětech vyučovaných v posledním semestru bakalářského studia studijního oboru *Ekonomika a management*, kdy byly alterovány ty výukové situace, které byly vhodné pro aplikaci sofistikovaných koučovacích dovedností. Na základě požadavku na vylepšení interakční a komunikační dynamiky byly navrženy změny výuky v předmětu *Leadership a vzdělávání zaměstnanců* s důrazem na partnerství a skutečnou svobodu volby studentů. Po praktickém ověření účinnosti bylo možné alteraci situace „Jak využít své pozornosti k nastartování vítězné strategie?“ považovat za úspěšnou, ale přesto i nadále zůstala k řešení otázka „zvětšení“ prostoru pro diskusi a aktivní naslouchání. Výsledky pilotáže přinesly důkazy o tom, že většina studentů (takřka 87 %) popisované změny kvitovala, přičemž zavedení koučovacího stylu uvítalo více než 76 % z nich. Výpovědi studentů (jako například „díky partnerství na sobě pozoruji pozitivní změnu ve smyslu lepšího zvládnutí izolace“, „mám zvýšenou chuť využít svých schopností a více poznávat“ aj.) dokládají, že nově zavedený styl vedení – byť do online výuky – je jedním z vhodných způsobů, jak může učitel podpořit studenty při překonávání stresových situací. Se záměrným zařazováním dialogických metod do přednášek dokonce souhlasili všichni respondenti.³

Kromě zavedení koučovacího přístupu bylo záměrem učitelky ověřit možnosti využití koučovacích technik ve vysokoškolské výuce po opětovném přechodu z distanční do prezenční formy vzdělávání. Před započítím procesu ověřování reálného dopadu koučovacích technik na „učení“ a rozvoj myšlení studentů v době, kdy se mimořádná opatření vyvolaná dalšími vlnami koronavirové pandemie postupně začala rušit, věnovala učitelka zvláštní pozornost výběru a zapracování sady technik, od nichž očekávala, že mají silný potenciál k plánování k vytváření vizí. Zvolila využití práce se smyslovými kotvami, techniky přehrávání situací, práce metaforami, symboly a příběhy, vč. zařazování otázky na zázrak. K aplikaci tzv. Disney modelu došlo záměrně až na samotném sklonku letního semestru 2021/2022. Studenti, kteří v té době dopisovali bakalářské práce, jejichž tvorba byla negativně poznamenána horším přístupem ke

³ Závěry prezentovaného šetření budou zveřejněny v monografii *Trends and Competencies in Vocational Education*, která je nyní v tisku a má být vydána na podzim letošního roku v Londýně (ISBN 978-1-7399378-2-9). Kapitulu s názvem *INTRODUCING OF A COACHING APPROACH TO ONLINE TEACHING AS A SUPPORT OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF TEACHERS AND STUDENTS FROM A DIDACTIC POINT OF VIEW* (Tomešková, Svoboda), najdete na str. 128–163.

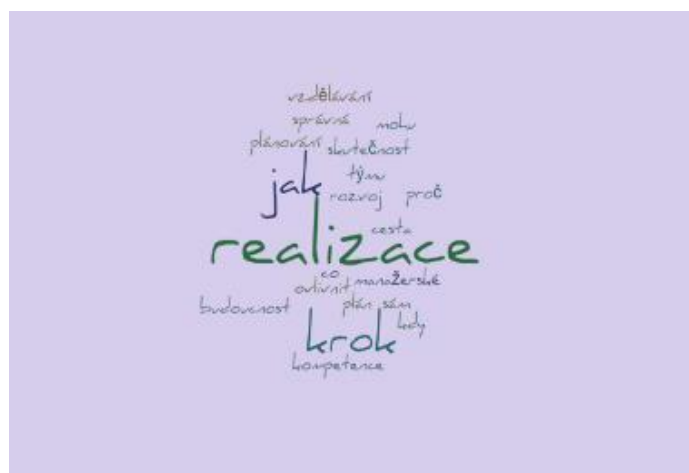
zdrojům i nedostatečnou komunikací s vedoucími prací kvůli koronavirovým uzávěrám institucí, pozitivně reagovali na výzvu k možnému využití příležitosti podívat se na své problémy ze tří úhlů pohledu s nadšením. Dnes už víme, že opakované využití popisované techniky, které se také říká „Technika tří židlí“ pomohlo řadě studentů aktivizovat vnitřní role, oslovit „podosobnosti“ snílka, kritika a realisty a navázat mezi nimi dialog. Protože v době realizace úlohy s využitím Disney modelu pilotáž už oficiálně neprobíhala, studenti byly dotazováni na dopad techniky na jejich motivaci k učení a dokončení bakalářské práce v rámci závěrečné hodiny. Během reflektivního rozhovoru několik studentů prohlásilo, že význam sloganů „CO? – JAK? – PROČ?“ nebo „CHCI – JAK – ZMĚNY“, s nimiž metody pracuje, si skutečně uvědomili až při realizaci tvořivé úlohy. To jim umožnilo je přijmout za své a následně také využít při plánování jednotlivých kroků ve studiu i v osobním životě. V rámci zpětnovazebného dotazování se rovněž zjistilo, že se nejvíce studentů přihlásilo ke zvnitřnění myšlenky „Kým budeš, až toho dosáhneš?“ (snílek), někteří si oblíbili otázky jako „Jak poznáte, že vaše cesta je správná?“ (realista) nebo „Jak budete udržovat to, co jste se už naučili, získali, až dosáhnete své vize?“ (kritik). Studenti připravovaní v rámci vysokoškolského studia k nástupu do manažerských a personalistických pozic se také v několika případech „po akci“ vyjádřili v tom smyslu, že je „bavily hlavně ty koučovací techniky, o nichž jsou přesvědčeni, že je časem také sami využijí ve své profesi. Co se týče zodpovězení otázky, zda došlo na naplnění pedagogické ambice ke změně postojů studentů, tak z hloubkového rozhovoru s nimi vyplynulo pozitivní zjištění, že někteří z nich učinili od vlastního zažití koučovacích technik novou zkušenost „se zvýšením sebevědomí“, „podporou motivace k učení“ a „nastartováním chuti do plnění úkolů“.

V neposlední řadě chceme učitele inspirovat k realizaci změn vlastní výuky předložením ještě jednoho dalšího důležitého argumentu: s využitím poslední popisované techniky jsme na naší škole učinili výbornou zkušenost rovněž při realizaci výuky v hybridní formě. Díky tomu, že se tři kusy židlí najdou ve většině bytů, včetně malých studentských domácností nebo v podnájmech, můžeme po ověření účinnosti úlohy ve vlastní výuce v letošním akademickém roce tvrdit, že lze techniku s úspěchem realizovat jak prezenčně, tak i na dálku (obr. 5). O tom, že novou aktivitu studenti opravdu přijali za svou, svědčí také ukázka vizuálně zajímavého minimalistického grafu jedné naší studentky, která se rozhodla své myšlenky „realisty“ kromě ústního vyjádření sdílet navíc za pomoci generátoru Word-cloud (obr. 6).

Obrázek 5: Foto židlí s cedulkami rolí (stud. prostředí).

Zdroj: pedagogický sumář, vlastní zpracování, 2022

Obrázek 6: Prtc wordcloudu (stud. Záznam

Zdroj: pedagogický sumář, vlastní zpracování, 2022

Závěr

Schopnost učitelů porovnat svoje přístupy s přístupy kolegů by jim měla umožnit účinně reflektovat svou výuku a měli by být otevřenější a ochotnější přijmout užitečné myšlenky (Fletcher-Wood, 2021, s. 50). Na tvorbu i existenci didaktických kazuistik lze nahlížet nejen jako na jednu z vhodných cest, jak se může učitel do hloubky zamýšlet nad zlepšením vlastní výuky, ale zároveň také jako na užitečnou nabídkou postřehů nebo postupů, které může sdílet s ostatními členy profesní komunity. S oporou v uvedených zjištěních všešlých z didaktických analýz výuky věříme, že tři předložené příklady tvořivých učebních úloh mohou posloužit k inspiraci nejen zájemcům z řad jednotlivých vyučujících, ale také „učícím se“ komunitám učitelů, jejichž členové se při realizaci změn „k lepšímu“ mohou vzájemně podporovat. Sdílení akčního plánu a přijímání zpětné vazby od kolegyní a kolegů má velkou šanci učitele motivovat k tomu, aby se zaměřili na implementaci změn (srov. ibidem, s. 154). Protože se při zavádění „novinek“ do výuky vyplácí soustředit na jeden princip, věnovali jsme se popisu vlastní zkušenosti s podněcováním zájmu studentů o výuku odborných témat spolu s probouzením jejich tvořivého potenciálu, a to ze tří různých úhlů. Při realizaci i prezentaci pedagogických kroků zaměřených na podporu tvořivého myšlení studentů Pražské techniky jsme vycházeli z přesvědčení, že míra jejich motivace a tvořivosti ve výuce je závislá na osobnosti učitele. Zkušenosti ze současné vzdělávací praxe totiž stále ukazují na to, že většina učitelů (včetně těch, kteří vyučují na vysokých školách) využívá jen omezené množství metod; nemluvě o aplikaci metod s důrazem na rozvoj motivace a tvořivosti žáků a studentů, které moderní pedagogika a andragogika nabízí...

Jinak tomu není ani u početné skupiny učitelů technických předmětů v České republice, o nichž je obecně známo, že nezávisle na stupních a typech škol, kde působí, patří mezi ty vyučující, kteří stále v dostatečné míře nevyužívají metody a formy aktivizující výuky (srov. např. Janíková, Vlčková, 2009, Pecina, 2017). Pokud zaměříme svou pozornost na současnou podporu českého technického vysokoškolského vzdělávání, pak bohužel zjistíme, že situace u nás není vůbec dobrá. Už jenom informace o tom, že podle bývalého prezidenta Microsoftu pro Evropu Jana Mühlfeita je v evropském regionu (včetně České republiky) pouze 15 % technických inženýrů (Ruskovská, 2019, [online]), patří mezi alarmující zprávy, které by měly znepokojit každého jednoho učitele. Na jedné straně je nutné, aby učitelé neztráceli víru, že nástupem mladé generace „Z“ nastane kýžená změna zájmů studentů; na straně druhé je ale

neméně důležité i to, aby to byli právě učitelé, kteří sami učiní změny ve svém vlastním profesním myšlení a jednání. Věříme, že předložená výzva má šanci rezonovat napříč českými regiony, včetně očekávaných projevů zájmu vyučujících o realizaci „zlepšujících“ kroků ke zkvalitnění vzdělávání studentů na vysokých školách sídlících ve zdejší metropoli. Zdá se, že zavádění konstruktivistického přístupu do VŠ výuky může být tou správnou cestou.

Na vysvětlenou nutno dodat, že důvodem pro zprostředkování právě tří příkladů dobré praxe byla samotná symbolika „trojky“, která je napříč kulturami pokládána za šťastné číslo a je pro ni charakteristická „kreativita, hojnost nebo také tvořivost“. V horoskopech bývá dokonce osudové číslo „3“ považováno za znamení aktivity, což dodává odvalu autorce článku na jeho samotném konci k osobnímu apelu na kolegyně a kolegy z řad českých vysokoškolských učitelů k otevření se a naslouchání studentům, protože vhodné podmínky pro realizaci výuky lze vytvořit jedině na základě otevřené pedagogické komunikace. Moderní učitel by měl předávat poznatky tak, aby si je studenti mohli sami (re)konstruovat. Záměrné uplatňování konstruktivistického přístupu formou promyšlené nabídky tvořivých úloh spolu se zajištěním vhodného komunikačního klimatu, které je vstřícné k řešení negativních dopadů krize na vnímání, porozumění a rozvoj myšlení studentů, se díky aktuálním výsledkům realizovaného akčního výzkumu zdá být efektivní cestou k tomu, jak mohou učitelé studujícím jedincům pomoci překlenout stresující období a zároveň udržet kvalitu výuky min. na podnětné úrovni (z hlediska didaktického). Z toho plyne závěr, že rozvoj myšlení vyššího řádu (analýza, syntéza, hodnocení) a didakticky promyšlené posilování motivace vysokoškolských studentů k učení se neobejde bez cíleného rozšiřování reflektivní, komunikativní a tvořivé kompetence akademických pracovníků, které dnes (více než kdy jindy v historii) patří mezi klíčové způsobilosti k excelentnímu výkonu v učitelské profesi.

Otázka pod čarou: Souhlasíte s názorem autorky textu, že klíčem k přežití a úniku z dlouhodobé deprese vyvolané souběhem pandemických dopadů na společnost a dalších krizí, může být cílené rozvíjení reflektivních a tvořivých schopností člověka založených na lidské přirozenosti?

44

Použité zdroje:

FLETCHER-WOOD, Harry. *Responzivní výuka: kognitivní vědy a formativní hodnocení v praxi*. Přeložil Miroslava KOPICOVÁ. Praha: Euromedia Group, 2021. 170 s. ISBN 978-80-242-7152-1.

FLORIDA, Richard & TINAGLI, Irene. *Europe in the Creative Age*. Carnegie Mellon Software Industry Publishing, 2004. 48 p. Also available at: <https://www.demos.co.uk/files/EuropeintheCreativeAge2004.pdf>

FRANKOVÁ, Emilie. *Kreativita a inovace v organizaci*. Praha: Grada, 2011. 254 s. ISBN 978-80-247-3317-3.

GALLO, Carmine. *Tajemství inovací Steva Jobse*. Přeložil Jiří Huf. Brno: Computer Press, 2011. 312 s. ISBN 978-80-251-3444-3.

GIBODA, Michal. *Inovace, nebo kreativita? Ateliér* [online]. 3. května 2007, 20(9), s. 2 [cit. 07.07.2022]. ISSN 1210-5236. Dostupné z: <http://www.sciart-cz.eu/pdf/Inovace.pdf>

GRAFTON, 2019. Generace Z přichází na trh práce s novými prioritami. *Grafton recruitment* [online] [cit. 16.03.2022]. Dostupné z: <https://www.grafton.cz/cs/o-nas/medialni-zona/tiskove-zpravy/generace-z-prichazi-na-trh-prace-s-novymi-prioritami>

HAMEL, Gary a Bill BREEN. *Budoucnost managementu*. Přeložila Irena Grusová. Praha: Management Press, 2008. 244 s. ISBN 978-80-7261-188-1.

JANÍK, Tomáš et al. *Kvalita (ve) vzdělávání: obsahově zaměřený přístup ke zkoumání a zlepšování výuky*. Brno: Masarykova univerzita, 2013. 434 s. ISBN 978-80-210-6349-5.

JANÍK, Tomáš, Jan SLAVÍK, Veronika LOKAJÍČKOVÁ, et al. *Školní vzdělávání: učitel - vyučování, žák - učení*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. 196 s. ISBN 978-80-210-7569-6.

JANÍKOVÁ, Marcela a Kateřina VLČKOVÁ. *Výzkum výuky - tematické oblasti, výzkumné přístupy a metody*. Brno: Paido, 2009. 179 s. ISBN 978-80-7315-180-5.

KEJHOVÁ, Hana. Jak se připravit na revoluci dovedností? *Moderní řízení*, 4/2017, s. 24–25. ISSN 0026-8720.

KNECHT, Petr et al. Příležitosti k rozvíjení kompetence k řešení problému ve výuce na základních školách. *Orbis scholae*, 4(3), 2010, 37–62.

KORTHAGEN, Fred A. J. et al. *Linking Practice and Theory. The Pedagogy of Realistic Teacher Education*. Mahwah, New Jersey, London: Lawrence Erlbaum Associates, Inc, 2001.

KRATOCHVÍLOVÁ, Monika. *Generace Z na trhu práce* [online]. Brno, 2021 [cit. 2022-07-07]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/bgveeo/>. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Ekonomicko-správní fakulta. Vedoucí práce Mgr. et Mgr. Tomáš Ondráček, Ph.D.

MARTINS, EC a TERBLANCHE, F. Budování organizační kultury, která stimuluje kreativitu a inovace. *European Journal of Innovation Management*, 6(1), 2003, s. 64-74. <https://doi.org/10.1108/14601060310456337>.

NEHYBA, Jan, et al. Reflexe a její podoba v procesu učení a osobnostně sociálním rozvoji. In: JANÍK, Tomáš, Petr KNECHT a Simona ŠEBESTOVÁ. *Smíšený design v pedagogickém výzkumu: sborník anotací příspěvků z 19. výroční konference České asociace pedagogického výzkumu: [5.-7. září 2011, Pedagogická fakulta, Masarykova univerzita, Brno]*. Brno: Masarykova univerzita, 2011. ISBN 978-80-210-5553-7.

PECINA, Pavel. *Fenomén odborného technického vzdělávání na středních školách*. Brno: Masarykova univerzita, 2017. 233 s. ISBN 978-80-210-8677-7.

POLITIS, Diamanto. *The Process of Entrepreneurial Learning: A Conceptual Framework*. University of Illinois at Urbana-Champaign's Academy for Entrepreneurial Leadership Historical Research Reference in Entrepreneurship, 2005. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1498209>.

RIS: Regionální informační servis. *Strategie regionálního rozvoje ČR 2021+* [online] 2021 [cit. 2022-07-07] Dostupné z: <https://www.mmr.cz/getmedia/58c57a22-202d-4374-af5d-cbd8f9454adb/SRR21.pdf.aspx?ext=.pdf>

RUSKOVSKÁ, Iva. Odemykání lidského potenciálu podle Jana Mühlfeita. *MM Průmyslové spektrum* [online]. 5. června 2019, (6) [cit. 07.07.2022]. ISSN: 1212-2572. Dostupné z: <https://www.mmspektrum.com/clanek/odemykani-lidskeho-potencialu-podle-jana-muhlfeita>
De SHAZER, Steve & DOLAN, Yvonne et al. *More than miracles: The state of the art of solution-focused brief therapy*. New York: The haworth press, 2007. ISBN-13: 978-0789033987, ISBN-10: 0789033984.

SHAMSUDDIN, Khadijah et al. Correlates of depression, anxiety and stress among Malaysian university students. *Asian Journal of Psychiatry* [online]. 1. března 2013, 6(4), pp. 318-323 [cit. 07.07.2022]. DOI: 10.1016/j.ajp.2013.01.014. Dostupné také z: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1876201813000592?via%3Dihub>

SCHMIDT, Eric, Jonathan B. ROSENBERG a Alan EAGLE. *Jak funguje Google*. Přeložil Martin BEDNARSKI. Brno: Jota, 2015. 318 s. ISBN 978-80-7462-749-1.

Síla vizualizace dat: Cit. studie University of Minnesota. AEGIS IT Research (2020) [online] [cit. 2022-09-21] Dostupné z: <https://aegisresearch.eu/the-power-of-data-visualization>

SLAVÍK, Jan et al. *Transdisciplinární didaktika: o učitelském sdílení znalostí a zvyšování kvality výuky napříč obory*. Brno: Masarykova univerzita, 2017. 455 s. ISBN 978-80-210-8568-8.

SLAVÍK, Jan, Lenka HAJEROVÁ MÜLLEROVÁ a Pavla SOUKUPOVÁ. *Reflexe a hodnocení kvality výuky*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2020. 217 s. ISBN 978-80-261-0920-4.

SLAVÍK, Jan, LUKAVSKÝ, Jindřich, DYTRTOVÁ, Kateřina a HAJDUŠKOVÁ, Lucie. Konceptová analýza v učitelské reflexi tvořivé expresivní výuky. In SIKOROVÁ, Z., MALCÍK, M., PAVLICA, P. *Český pedagogický výzkum v mezinárodním kontextu. Sborník příspěvků XVIII. ročníku celostátní konference ČAPV*. [CDROM] Ostrava: Ostravská univerzita, 2010, s. 485–494.

ZORMANOVÁ, Lucie. *Výukové metody v pedagogice: s praktickými ukázkami*. 1. vyd. Praha: Grada, 2012. 155 s. ISBN 978-80-247-4100-0.

ŽÁK, Petr. *Kreativita a její rozvoj*. 2. aktualizované a doplněné vydání. V Brně: Motiv Press, 2017. 342 s. ISBN 978-80-87981-23-8.

TPOLOGIE HISTORICKÉ KULTURNÍ KRAJINY JAKO PODKLAD PRO PAMÁTKOVOU PÉČI A REGIONÁLNÍ ROZVOJ

TPOLOGY OF HISTORICAL CULTURAL LANDSCAPES AS A BASIS FOR MONUMENT CONSERVATION AND REGIONAL DEVELOPMENT

prof. Ing. arch. ThLic. Jiří Kupka, Ph.D.

Katedra urbanismu a územního plánování, Fakulta stavební, ČVUT v Praze
Thákurova 7/2077, 166 29 Praha 6 – Dejvice
e-mail: jiri.kupka@cvut.cz

Klíčová slova:

kulturní krajina, památková péče, ochrana krajiny, historická krajinná struktura

Keywords:

cultural landscape, monument conservation, landscape protection, historical landscape structures

Abstrakt:

Článek představuje metodiku Typologie historické kulturní krajiny České republiky, která vznikla jako odpověď na požadavky Úmluvy Rady Evropy o krajině a dalších národních i evropských dokumentů týkajících se ochrany krajiny. Vymezení jednotek a celků historické kulturní krajiny navazuje na požadavek *vymezit vlastní krajiny na celém svém území, analyzovat jejich charakteristiky, síly a tlaky, které je mění; sledovat jejich změny*. Typologický přístup vycházející ze signifikantních znaků historické kulturní krajiny najde uplatnění především v oblasti památkové péče, ale má přesah i do dalších resortů a hraje též významnou roli ve zvyšování povědomí veřejnosti o hodnotách krajiny v celé bohatosti jejich forem naplňujících její identitu. Metodika byla aplikována na území správního obvodu obce s rozšířenou působností Poděbrady, přičemž tři nejzajímavější jednotky, příklady méně výrazných historických krajin, jsou v článku podrobněji představeny.

Abstract:

The article presents the methodology of the Typology of Historical Cultural Landscapes of the Czech Republic, which was developed in response to the requirements of the Council of Europe Landscape Convention and other national and European documents related to landscape protection. The definition of units and units of historical cultural landscapes follows the requirement to *identify its own landscapes throughout its territory; to analyse their characteristics and the forces and pressures transforming them; to take note of changes*. The typological approach based on the significant features of historic cultural landscapes finds its application primarily in the field of conservation, but it also extends to other departments and plays an important role in raising public awareness of the values of the landscape in all its richness of forms that fulfil its identity. The methodology has been applied to the territory of the administrative district of the municipality with extended powers Poděbrady, and the three most interesting units, examples of less distinctive historic landscapes, are presented in the article in more detail.

Úvod

Kulturní krajina, utvářená po staletí člověkem, představuje významnou součást našeho, evropského i světového kulturního dědictví, *základní složku prostředí, v němž lidé žijí, (...) výraz rozmanitosti jejich společného kulturního a přírodního dědictví a základ jejich identity* (Úmluva Rady Evropy o krajině, 2000). Ochrana kulturní historické krajiny, která představuje skutečný kulturní kapitál národa, je tedy prvořadým úkolem, neboť mohou zaniknout unikátní, neobnovitelné hodnoty, které jsme nevytvořili, ale zdědili (Švecová – Vorel, 2015). Česká republika se zavázala *vymezit vlastní krajiny na celém svém území; analyzovat jejich charakteristiky, síly a tlaky, které je mění; sledovat jejich změny* (Úmluva Rady Evropy o krajině, 2000). V posledních letech je tedy ochrana charakteristických kulturních krajín zdůrazňována jako priorita v koncepčních dokumentech nejen resortu ministerstva kultury (Kuča, 2014). Snaha o zachování hodnot kulturní krajiny je patrná z řady celostátních politik, z nichž lze vyzdvihnout Politiku územního rozvoje České republiky (ve znění závazném od 1. 9. 2021), která mezi republikovými prioritami uvádí požadavek *zachovat ráz jedinečné urbanistické struktury území, struktury osídlení a jedinečné kulturní krajiny, které jsou výrazem identity území, jeho historie a tradice (...)*. Dále uvádí, že *krajina je živým v čase proměnným celkem, který vyžaduje tvůrčí, avšak citlivý přístup k vyváženému všestrannému rozvoji tak, aby byly zachovány její stěžejní kulturní, přírodní a užitné hodnoty* (14). V Politice architektury a stavební kultury České republiky (2015) je uveden cíl *respektovat a rozvíjet kulturní a stavební dědictví i hodnoty krajiny* (3.1). Státní kulturní politika na léta 2015 – 2020 (s výhledem do roku 2025) v rámci priority 3 Uchování kulturního dědictví deklaruje záměr (3.1) *Identifikovat, vymezit, zachovat a rozvíjet typické kulturní charakteristiky krajín České republiky vč. požadavku (3.1.2) legislativně zajistit odpovídající správu vybraných území se soustředěnými kulturními hodnotami*.

48

Prvním krokem k jakékoli ochraně je pojmenování hodnot, které jsou přítomny, jejich uznání a ocenění a zjištění, které mají být předmětem péče a ochrany (Vorel, 2000). V podmínkách České republiky je dosavadním výsledkem tohoto úsilí řada obsáhlých a cenných prací, jejichž mnohé typologie převážně vychází z vlastností přírodní složky, geomorfologie, případně aktuálního využití krajiny. Pro docílení odborné vyváženosti a všestrannosti v identifikaci a posuzování krajinných hodnot vznikla v rámci projektu VaV MK ČR Programu NAKI II DG16P02M034 „Identifikace a prezentace památkového potenciálu historické kulturní krajiny České republiky“ (2016-2020) a získala osvědčení MK ČR metodika Typologie historické kulturní krajiny České republiky (Ehrlich et al., 2020). Tato typologie je na rozdíl od předchozích zaměřená na určování typů na základě kulturně historické hodnoty území, čímž rozvíjí v dosud chybějícím detailu národní nástroje přispívající k naplňování Úmluvy Rady Evropy o krajině.

Metodika

Cílem metodiky je vytvoření národní typologie historické kulturní krajiny jako rozpracování tří základních kategorií kulturní krajiny definovaných Výborem pro světové dědictví, tj. krajín komponovaných, organicky vyvinutých (reliktních a kontinuálních) a asociativních. Toto členění se užívá v teorii a praxi památkové péče již standardně. Vročení původního dokumentu s definovanými kategoriemi kulturní krajiny bývá v různých publikacích různé, podle použitého zdroje, neboť je obsaženo v řadě oficiálních dokumentů Výboru pro světové dědictví (např. *Metodika identifikace komponovaných krajín* uvádí, že komponované krajiny byly poprvé oficiálně charakterizovány Výborem pro světové dědictví v roce 2008, Kulišťáková, 2014). Poprvé se však v úplnosti objevuje již ve zprávě ze setkání expertní skupiny pro kulturní

krajinu v La Petite Pierre (Francie) 24. až 26. října 1992, jehož cílem bylo prostudovat nezbytná kritéria pro zařazení kulturních krajín do světového dědictví, což se stalo na 16. zasedání Výboru 7. až 14. prosince 1992 v Santa Fé (Kupka – Boušková, 2021).

Metodika definuje soustavu typů historické kulturní krajiny (dále jen HiKK), existujících v podmínkách ČR, přičemž jejím důležitým cílem je rovněž upřesnění praktické aplikace typologie, spočívající v návodu k prostorovému vymezení krajinného celku s významnými kulturními hodnotami, který představuje potenciál ochrany území ve veřejném zájmu. Součástí aplikace je i návod pro zviditelnění celků historické kulturní krajiny v rámci sledovaných jevů ÚAP. Prostřednictvím aplikace typologie získají jak odborná organizace památkové péče (Národní památkový ústav), tak výkonné orgány státní památkové péče odborně fundovaný materiál, který je nezbytným podkladem pro případné prohlášení ochrany vybraných území podle zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči (zejm. krajinné památkové zóny). Možnosti identifikace a popisu typů historické kulturní krajiny definované v této metodice však sledují i širší cíle. Kromě resortu památkové péče může být vytvoření moderního odborného podkladu využitelné pro kvalifikované rozhodování dalších odborných orgánů a orgánů státní správy a samosprávy, vlastníků, správců a uživatelů jednotlivých částí krajiny, jakož i podkladu pro zadavatele, pořizovatele a projektanty územně plánovací dokumentace a dalších plánů v oblasti ochrany a rozvoje území. Výstup je využitelný taktéž v oblasti všech stupňů vzdělávání a zvyšování povědomí veřejnosti o hodnotách krajiny naplňujících její identitu, pomáhá prezentovat a interpretovat historickou kulturní krajinu jako specifické kulturní dědictví v celé bohatosti jejích forem široké veřejnosti (Ehrlich et al., 2020).

V rámci aplikace metodiky jsou v území vymezeny jednotky a celky historické kulturní krajiny, které lze chápat i jako určité regiony sui generis. „Jednotka historické kulturní krajiny“ je území spadající výhradně do jediného typu historické kulturní krajiny. Vymezení jednotky je vázáno na znaky charakteristické pro příslušný typ historické kulturní krajiny, dochované v dostatečné koncentraci a kvalitě. Díky tomu je území jednotky vizuálně nebo obsahově srozumitelné, oproti okolním územím specifické, funkčně a významově ucelené a jako takové představuje typologicky vyhraněnou část kulturní krajiny. „Celek historické kulturní krajiny“ je souvislé území, zahrnující jednu nebo více typově specifických částí historické kulturní krajiny, vymezených jako jednotky historické kulturní krajiny na základě signifikantních znaků příslušného typu. Jako celek historické kulturní krajiny se vymezuje území zasluhující ochranu ve veřejném zájmu, které památkový zákon definuje jako „krajinný celek s významnými kulturními hodnotami“.

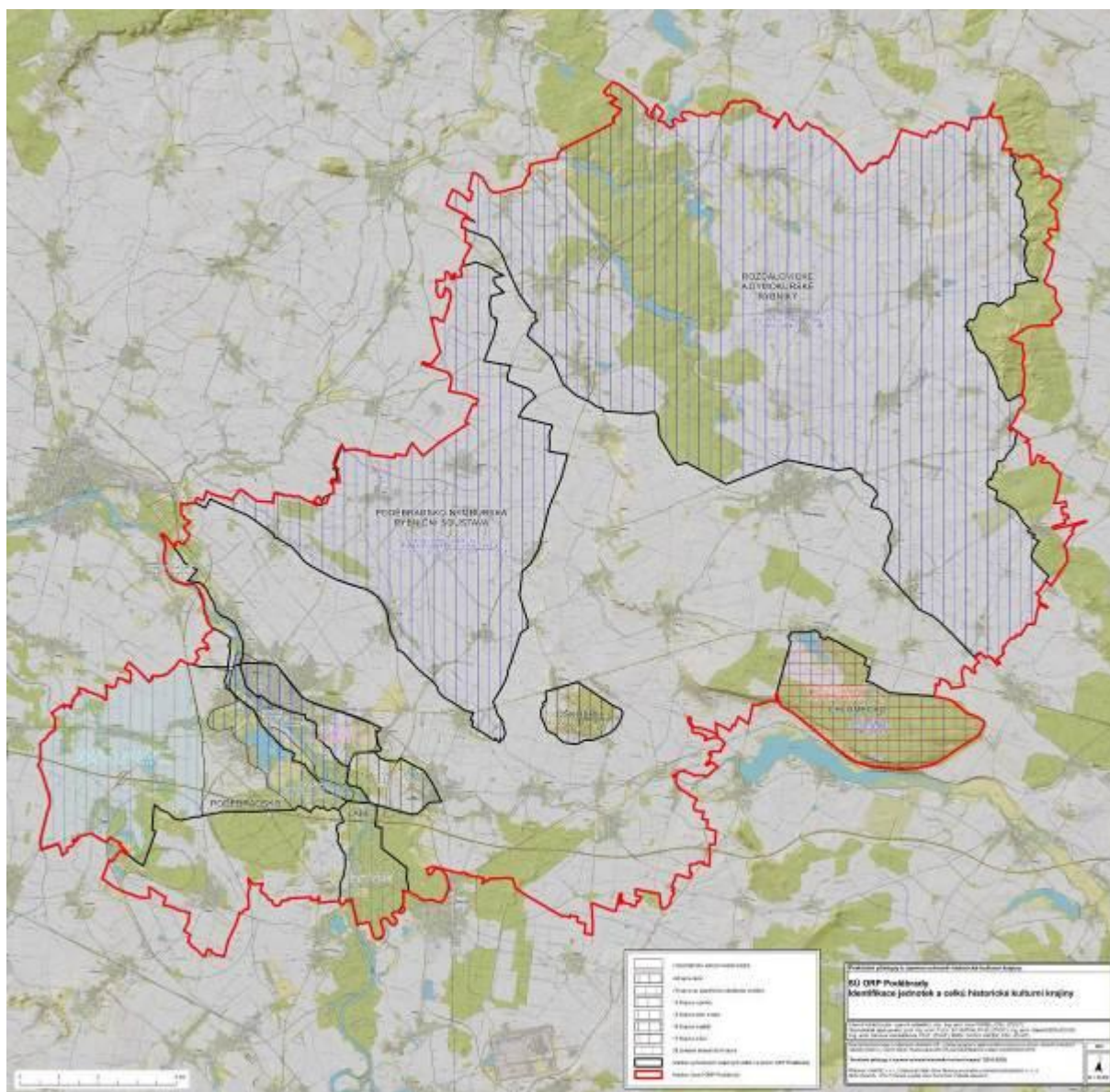
V rámci řešení I. etapy projektu VaV MK ČR Programu Národní a kulturní identity (NAKI II) DG20P02OVV019 „Praktické přístupy k územní ochraně historické kulturní krajiny“ (2020-2022) byla uvedená typologie aplikována na čtyři modelová území správních obvodů obcí s rozšířenou působností (dále jen ORP) Poděbrady, Prachatice, Kutná Hora a Turnov. V tomto článku jsou představeny výsledky na území správního obvodu ORP Poděbrady.

Aplikace na území správního obvodu ORP Poděbrady

Správní obvod ORP Poděbrady je reprezentativním územím starosídelní krajiny Polabí (Středolabská tabule) s intenzivním zemědělským využíváním. Její struktura nese silné stopy hospodaření 19. století s rušením rybníků, regionální specializací zemědělské výroby a historických průmyslových staveb. Těžišti území jsou Poděbrady, Městec Králové a Dymokury, v sídelní struktuře venkovské krajiny převládají návesní vesnice ortogonální i neortogonální a též parcelační vsi. Ačkoli je v některých částech zdejší krajina silně pozměněna

velkovýrobním socialistickým hospodařením, fragmentárně v ní zůstaly stopy historické krajinné struktury vč. významných stop starší kultivace krajiny (rybníční soustavy, hradiště).

Obrázek 1: Vymezení jednotek a celků HiKK na území správního obvodu ORP Poděbrady

Zdroj: NAKI II Praktické přístupy k územní ochraně historické kulturní krajiny, 2022

Dle uvedené metodiky byly na správním území ORP vedle lokalit s přítomností různorodých znaků nalezeny segmenty krajiny, které mají výraznost, ucelenost a soustředěnost znaků určitého krajinného typu. V řešeném území bylo identifikováno šest celků a deset typologických jednotek historické kulturní krajiny, přičemž části některých jednotek (i celků) leží i mimo hranice řešeného území. Výrazný **celek HiKK Poděbradsko** tvoří čtyři typologické jednotky: Poděbradské Lhoty (typ 7: Krajina se specifickou strukturou osídlení), Město Poděbrady (typ 17: Krajina města), Lázně Poděbrady (typ 4: Krajina lázní) a Libice nad Cidlinou (typ 16: Krajina hradišť). **Celek HiKK Chlumecko** tvoří čtyři jednotky, z nichž pouze dvě (či jejich části) zasahují na území ORP Poděbrady (jejich těžiště ovšem leží mimo řešené území), a to Chlumecká obora (typ 15: Krajina obor a lesů) a okrajově Chlumecká komponovaná krajina (typ 1: Geometricky komponovaná krajina). Další jednotky HiKK tvořící

celek Chlumecko leží mimo území ORP (Chlumecká rybníční soustava – typ 13: Krajina rybníků, částečně reliktní, a Chlumeck nad Cidlinou – typ 17: Krajina města). **Celek Poděbradsko-nymburská rybníční soustava** je tvořen jedinou typologickou jednotkou (typ 13: Krajina rybníků, reliktní), stejně jako **celek Rožďalovické a Dymokurské rybníky** (typ 13: Krajina rybníků, částečně reliktní), obě rybníční soustavy zasahují i mimo řešené území. Izolovaným celkem tvořeným jednou jednotkou je **Oškobrň** (typ 16: Krajina hradišť). Na území ORP zasahuje i celek / jednotka HiKK **Labe** (typ 25: Lineární industriální krajina), ač se překrývá s celkem Poděbradsko, jeho / její těžiště leží mimo území a není proto zahrnut do jednoho celku s Poděbradskem (cenné znaky typologické jednotky Labe jsou na území celku Poděbradsko vnímány jako ostatní znaky HiKK).

Vzhledem k množství jednotek a celků a omezenému prostoru budou následně představeny tři nejzajímavější jednotky jako reprezentanti specifických typů kulturní krajiny, které – na rozdíl od spektakulárních jednotek typu hradišť Libice a Oškobrň či lázeňského města Poděbrady – nejsou na první pohled zřejmé a běžnému pozorovateli jejich hodnota unikne.

Poděbradské Lhoty

(typ 7: Krajina se specifickou strukturou osídlení)

Poděbradské Lhoty představují nevelkou typologickou jednotku HiKK v rámci celku HiKK Poděbradsko. Část jednotky zasahuje i mimo modelové území správního obvodu ORP. Jde o ostrov specifické středověké kolonizace v podobě krátkých ulicových lánových vsí Kostelní Lhota, Přední Lhota, Vrbová Lhota a Písková Lhota, zatímco v širokém okolí převažují různorodé především návesní vesnické půdorysy (Kuča, 2009).

Obrázek 2: Zřetelný ostrov čtyř lineárních lánových vsí (lánová ulicová krátká ves) uvnitř území různorodé kolonizace na mapě půdorysných typů sídel. Vlevo jsou na topografické mapě zakresleny hranice typologické jednotky Poděbradské Lhoty na řešeném území SO ORP Poděbrady (Kostelní Lhota leží mimo modelové území, stejně jako zaniklá ves Kří).

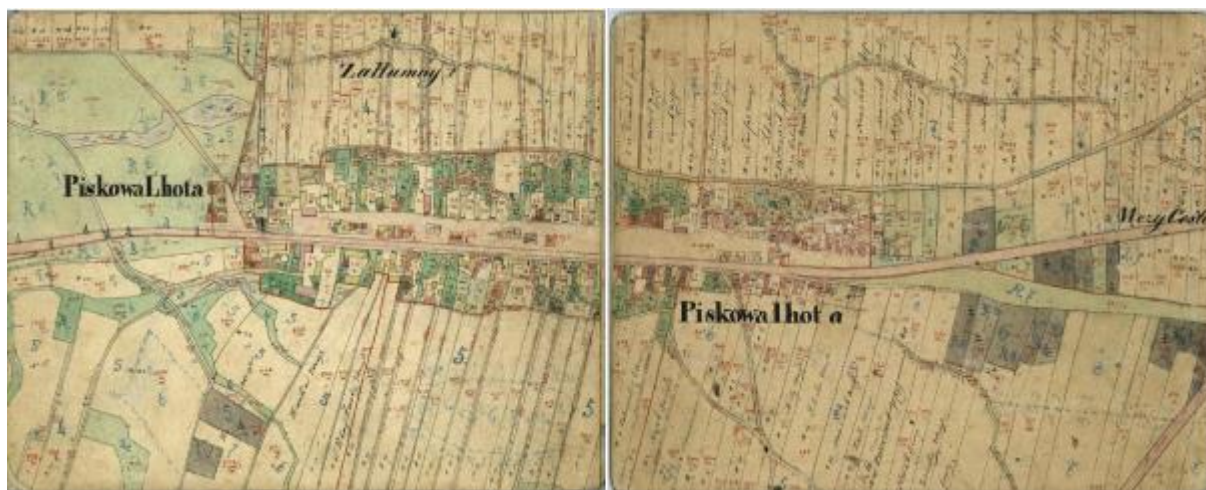

Zdroj: Kuča, 2009; NAKI II Praktické přístupy k územní ochraně historické kulturní krajiny, 2022

V době, kdy poděbradské panství získali páni z Kunštátu (1352), bylo v lesích při silnici ze Sadské vysazeno patero nových vsí, které ještě v roce 1345 neexistovaly. Zdá se, že Boček z Kunštátu věnoval v polovině 14. století značnou pozornost rozšíření svého rodového majetku kolonizací širšího okolí. Nejvzdálenější ves Kří s chudším farním kostelem byla vysazena v části písčitého lesního komplexu mezi Sadskou a Labem v lese zvaném Kersko, který původně

patřil břevnovskému klášteru, na jih od obce Hradištko, mimo modelové území ORP Poděbrady. V roce 1357 pan Boček ke kostelu ve Kříž prezentoval kněze Petra. Zřejmě nevhodná poloha chudé vesnice však vedla k jejímu zániku (Boháč, 1972). Dodnes se v lese dochovaly téměř nepatrné vyvýšeniny, pozůstatky středověkých domů postavených ve dvou dlouhých řadách táhnoucích se ve směru sever – jih. Ve východní řadě stála tvrz, z níž je dodnes dochován tvrzištní pahorek obíhaný vodním příkopem (Památkový katalog). Větší životaschopnost ukázaly nové Bočkovy vsi v levobřežním Poděbradsku, tedy v lesním prostoru mezi Sadskou a „Královým brodem“ (Boháč, 1972). Jedná se o čtyři Lhoty, Kostelní, Vrbovou, Přední a Pískovou. Kostelní Lhota je v pramenech poprvé zmíněna v roce 1354, Vrbová Lhota až v roce 1535, Přední a Písková Lhota v roce 1553 (Historický lexikon obcí). Boháč (1972) klade první písemné zmínky v případě Kostelní Lhoty do roku 1359, ostatních Lhot do roku 1420. Všechny byly založeny německým právem v podobě dlouhých ulic. Bylo-li však obyvatelstvo německé, spíše nelze předpokládat (Šimák, 1938). Založení čtyř Lhot, nápadně seskupených v levobřežní části neúrodného a písčitého Poděbradska, uskutečněné v polovině 14. století Bočky z Kunštátu, vedlo i k založení nové fary v Kostelní Lhotě (Boháč, 1974). Uvedené vsi v současnosti nevykazují významnější urbanistické či architektonické hodnoty, jsou ale dokladem jisté specifické fáze středověké kolonizace Poděbradska.

Obrázek 3: Zřetelný lineární půdorys lánové ulicové vsi Pískové Lhoty na indikační skice Stabliniho katastru (1842)

Zdroj: Národní archiv, dostupné na geoportálu ČÚZK (<https://ags.cuzk.cz/archiv/>)

Poděbradsko-nymburská rybníční soustava

(typ 13: Krajina rybníků / reliktní)

Na území ORP Poděbrady zasahuje pouze část typologické jednotky, která pokračuje i mimo modelové území.

Jen málokterá v minulosti významná rybníční soustava zanikla úplně. Poděbradsko-nymburská rybníční soustava patří k těmto výjimkám. Její součástí přitom byl i vůbec největší rybník v českých zemích, Blato o rozloze cca 990 ha. Podobně jako na Třeboňsku, ani zde nebylo vybudování rybníční soustavy možné bez náročných technických řešení včetně dlouhých liniových vodohospodářských staveb, které zajišťovaly efektivní nakládání s dostupnou vodou v krajině, mezi nimiž významem i délkou vyniká dodnes existující Lánská strouha. Všechny rybníky byly sice vypuštěny a jejich plochy dnes slouží jako pole, hráze však většinou

přetrvávají. Alespoň částečná obnova rybníční soustavy v této výrazně suché a bezlesé krajině by v současné době klimatické změny stála za úvahu (Kuča et al., 2020).

Poděbradsko, v minulosti silně zaplavované a podmačené vodami Labe, Cidliny a Mrliny, patřilo původně mezi málo úrodné, bažinaté krajiny. Od 14. do 16. století zde vznikl systém 250 umělých nádrží, které napájely řeky Cidlina, Mrlina, menší říčky, potoky a umělé kanály (stoky, strouhy) Sánský (Lánská strouha) a Nový (Semotanová, 2016).

Východně od Poděbrad se rozkládá téměř plochá krajina bývalých blat, kterou charakterizuje těžká hlinitá ornice s částmi zvětralé opuky nebo jílu a slinovitý podklad nepropouštějící vodu. Od Labe ji odděluje nízká terénní vlna táhnoucí se od Křečkova přes Pátek k Odřepsům. Východní okraj blat tvoří nízký hřbet v linii Senice – Srbce – Vlkov pod Oškobrhem. Ten způsobuje, že voda z prostoru Velenic, Vrbice a Opočnice neodtéká k východu (do blat), ale k severu. Poděbradská blata tak postrádají povrchový zdroj vody a jsou odkázána na dešťovou, popřípadě spodní vodu. Jádrem blat mezi vesnicemi Pátek, Kouty, Úmyslovice a Senice tvoří mělkou proláklinu, ze které může voda odtékat jen severně od Koutů. Již samo pojmenování nasvědčuje, že zde v minulosti bývaly bažiny a v některých periodách snad i mělké jezero. Podobný charakter má i širší oblast východně od Poděbrad a Nymburka, kterou protéká říčka Mrlina. V této ploché krajině vznikla jedna z našich největších rybníčních soustav, která však později zanikla, respektive proměnila se v reliktní krajinu rybníků.

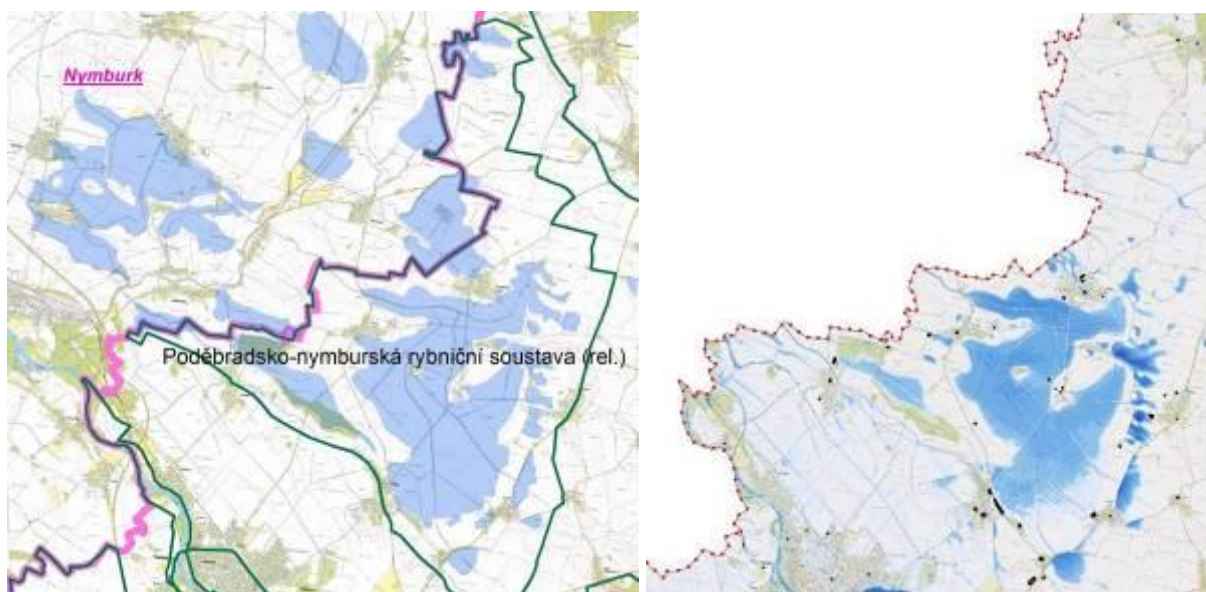
První zmínka o nebeském rybníku na bletech je již z roku 1345 a pak kolem roku 1430. Výtok z prolákliny byl pravděpodobně nějakým způsobem přehrazen, ale velký rybník zde bez dalšího zdroje vody vzniknout ještě nemohl. To platí o celé zdejší krajině. Západněji, kolem Mrliny na nymburských bletech, byla situace pro zřizování rybníků poněkud příznivější, neboť z této říčky bylo možné vést vodu náhony. Jako zdroj vody pro poděbradská blata mohla být využita jediné řeka Cidlina (ústící pod Libicí nad Cidlinou do Labe). Poděbradské panství získali v roce 1347 mocní páni z Kunštátu a udrželi si je do roku 1495. V letech 1434 až 1458 tak byl držitelem Poděbrad i pozdější český král Jiří z Poděbrad (a Kunštátu). Tomu se v roce 1436 podařilo získat vesnice svatojiřského kláštera na dolní Cidlině pod Žehuní. Teprve to umožnilo výstavbu pozoruhodného technického díla – Lánské strouhy (nově a nesprávně nazývané Sánský kanál). Pozoruhodnost tohoto vodního díla je dána tím, že výškový rozdíl na jeho délce činí jen asi 12 m (197–185 m n. m.). Od vodního mlýna nad Odřepsy byl vyveden odbočný náhon vedoucí vodu do nevelkého Odřepského rybníka a z něj do prolákliny blat, kde byl napuštěn obrovský rybník Blato o výměře původně přesahující 1 000 ha. Byl to největší rybník v českých zemích (do té doby byl patrně největším rybníkem Dvořiště) a jeho velikost byla předurčena tvarem prolákliny. Tím byla limitována i jeho hloubka, která průměrně činila 2,2 m a nejvýše 3,1 m. Na rozdíl od Lánské strouhy nepředstavoval technicky náročné dílo, neboť pro jeho vznik postačovalo vybudovat krátkou a nikterak mohutnou hráz severně od Koutů. Vodu do Blata bylo možno napuštět i přímo z Lánské strouhy ve vsi Pátek, kde také byly sádky.

Rybníční soustava severně od Poděbrad je tradičně nazývána Poděbradskou, ale jediným dalším větším rybníkem, který zde poděbradské (od roku 1495 královské komorní) panství vybuvovalo kromě Blata, byl rybník Křečkovský mezi Blatem a vsí Křečkovem, napájený z Blata. Vznikl někdy před rokem 1553. Všechny ostatní velké rybníky zde vybuvovalo královské město Nymburk. V roce 1535 město Nymburk vlastnilo 10 velkých rybníků. Kromě výše uvedených město vybuvovalo také rybníční soustavu na pravém (západním) břehu Mrliny. O jejím vývoji není mnoho známo a v případě severní části soustavy neznáme dostatečně ani její podobu, protože zanikla dříve, než byla zachycena na mapách. Zdá se, že po roce 1542 dosáhly nymburské rybníky maximální rozlohy.

Problémem Poděbradsko-nymburské rybníční soustavy byla absence středních a menších výtažných rybníků. Pro tento účel byly proto využívány i některé poměrně velké rybníky. To bylo hlavním důvodem, proč byla v letech 1576 až 1579 soustava doplněna o 10 nových menších rybníků. Terén vhodný pro nové rybníky se nacházel jen po východní straně Blata, kde se některé mělké úžlabiny nad Blatem ještě daly přehradit. Rybníční soustava tím nabyla definitivní podoby. I. vojenské mapování (1780–1783) zachycuje Blateckou a jižní Mrlinskou rybníční soustavu ještě v plném rozsahu. Severní Mrlinská soustava v širším okolí Vestce však již neexistovala. Kdy tyto rybníky zanikly, není zcela jasné. Na Müllerově mapě Čech z roku 1720 mezi Chleby a Křincem není zakreslen žádný rybník, zatímco ve zbytku soustavy jsou zachyceny i menší rybníky, byť velmi nepřesně. Důvody zrušení těchto (a později i ostatních) rybníků nejsou známy, jednou z příčin mohly být výkyvy počasí. Všechny zdejší rybníky byly velmi mělké a problémy jim způsobovala jak sucha (1719, 1726, 1746, 1761–1766), kdy trpěly nedostatkem vody z Mrliny a Cidliny, tak silné mrazy, kdy promrzaly až na dno. V roce 1763 proto bylo z Blata vyloveno o 112 kop méně kaprů, než bylo nasazeno, takže byl výrazně prodělečný.

F. J. Vavák potvrzuje, že v roce 1785 ještě Blatecká soustava existovala. Vavák tehdy ocenil vysokou úrodu obilí, ale katastrofální sucho v letech 1790 a 1791 považoval za následek vysušení rybníků. V roce 1791 zůstával vypuštěný i rybník Blato a tráva na jeho ploše byla nabízena ke koupi. Zánik tohoto rybníka byl postupný, neboť již dříve byl některé roky bez vody a v roce 1777 byl napuštěn jen ze třetiny. Mapa z roku 1795 již na jeho místě zachycuje louky pronajaté vojenskému hřebčinci. Tehdy byl vypuštěn poslední velký rybník, Šumbor.

Obrázek 4: Zcela reliktní Poděbradsko-nymburská rybníční soustava (vymezení jednotky HiKK na území SO ORP Poděbrady). Vlevo jsou vymezené rybníky dle map prvního a druhého vojenského mapování, přičemž všechny jsou dnes zaniklé vč. největšího rybníka Blato. Vpravo je zachycena mapa terénních depresí na území ORP, která téměř přesně kopíruje tvary někdejších rybníků.

Zdroj: NAKI II Praktické přístupy k územní ochraně historické kulturní krajiny, 2022

Některé menší výtažní rybníky snad následovaly až později, nicméně mapy stabilního katastru z roku 1842 spolu s II. vojenským mapováním (1842–1852) potvrzují zánik úplně všech rybníků. Plochy rybníků byly využity jako pole, ale vlhčí polohy jen jako louky. To platí zejména o Blatu. Na ploše zrušeného rybníka se v podstatě obnovil mokřadní ekosystém z doby před jeho napuštěním. Na části ploch Křečkovského rybníka i Blata byly vysazeny lesy (ty

Blatské byly později vykáceny). Blato později sloužilo při povodních jako suchý poldr. Na přelomu ledna a února 1846 bylo dočasně opět plné vody z Cidliny a Mrliny, přiváděné existujícími strouhami. Relativně pasivní využívání území bývalé rybníční soustavy trvalo až do doby po polovině 19. století. Rybníky nahradily louky a pastviny, na kterých byly založeny dva erární hřebčiny, které se staly základem dvorů obnovených v 19. století, Blato a Šumbor (Žižka, 2016). Nový dvůr Okřínek vyrostl v roce 1862 také ve stejnojmenné vsi. Spolu s již existujícími dvory to znamenalo zintenzivnění zemědělského využívání krajiny zejména pro pěstování cukrovky, a to hlavně na místě dosavadních luk. Louky z celé oblasti do konce 19. století téměř vymizely. To se týkalo i celé plochy Blata i všech ostatních zrušených rybníků. Aby to bylo možné, musely být zamokřené plochy meliorovány a vodní toky (zejména Mrlina) regulovány. Vysušování krajiny pokračovalo i po roce 1918, kdy byla zakládána meliorační družstva. Další meliorace navázaly v letech 1945 až 1950 a od roku 1958 a dokončily odvodnění někdejších blat, které se nyní, v době klimatické změny, jeví jako velmi problematické. Negativní proměnu krajiny dovršila od 50. let 20. století kolektivizace půdy a její scelení do obrovských polních honů.

Obrázek 5: Zaniklý rybník Blato na mapách vojenského mapování. Zatímco první vojenské mapování z druhé poloviny 18. století zachycuje celou soustavu rybníků, na druhém vojenském mapování z první poloviny 19. století jsou na místě zrušených rybníků louky.

Zdroj: Arcanum (<https://www.arcanum.com/en/>)

Poděbradsko-nymburská rybníční soustava byla sice vypuštěna, ale v reliktní podobě stále v omezené míře existuje. Dochovala se řada hrází, byť někdy v redukované hmotě. Novodobá zástavba do plochy rybníků až na výjimky nepronikla. Nová strouha sice zanikla (její nepatrná část je ještě čitelná na návrší Vršál u Senice), Lánská strouha však jako funkční vodní dílo existuje dodnes. Rybníční soustava by tedy mohla být alespoň zčásti relativně snadno obnovena a mohla by sehrát významnou roli při zadržení vody v krajině, ale plnit i další funkce. V každém případě by mohla sloužit jako suchý poldr pro zachycení alespoň části povodňových vod Cidliny a Mrliny (Kuča et al., 2020, Veverka, 1949). Ani to dnes bez určitých úprav není možné, jak prokázala stoletá voda v roce 2013, která se (na rozdíl od roku 1846) již do někdejšího rybníku Blato nedostala (Elleder et al., 2020).

Rožďalovické a Dymokurské rybníky

(typ 13: Krajina rybníků / částečně reliktní)

Na území ORP Poděbrady opět zasahuje pouze část typologické jednotky, která pokračuje i mimo modelové území. Rožďalovické a Dymokurské rybníky tvoří tradiční krajinu rybníků,

kteřá je v současné době částečně reliktní. Historický obraz rybníční krajiny zde přetrval jen v lesních komplexech, zatímco v polní zemědělské části krajiny byly rybníky až na výjimky zrušeny, ale jejich hráze často přetrvaly. Toto území proto, jako jedno z mnoha, představuje významný potenciál pro aktuálně tak potřebné zadržení vody v krajině (Kuča et al., 2020).

Jižní část území již patřila k chlumeckému panství a z tohoto hlediska by patřila do celku HiKK Chlumecko, na druhou stranu geograficky jednoznačně souvisí s otevřenou plochou zemědělskou rovinou Městecka a Dymokurska. Štítarský potok odtud sbírá vodu do Mrliny (Kuča, 1995). Vzhledem k tomu, že je jednotka HiKK vymezována především jako krajina rybníků, byla při vymezení dána přednost geografickým podmínkám povodí, na kterých rybníky vznikaly, nikoli historickému hledisku jednotlivých panství a správních center.

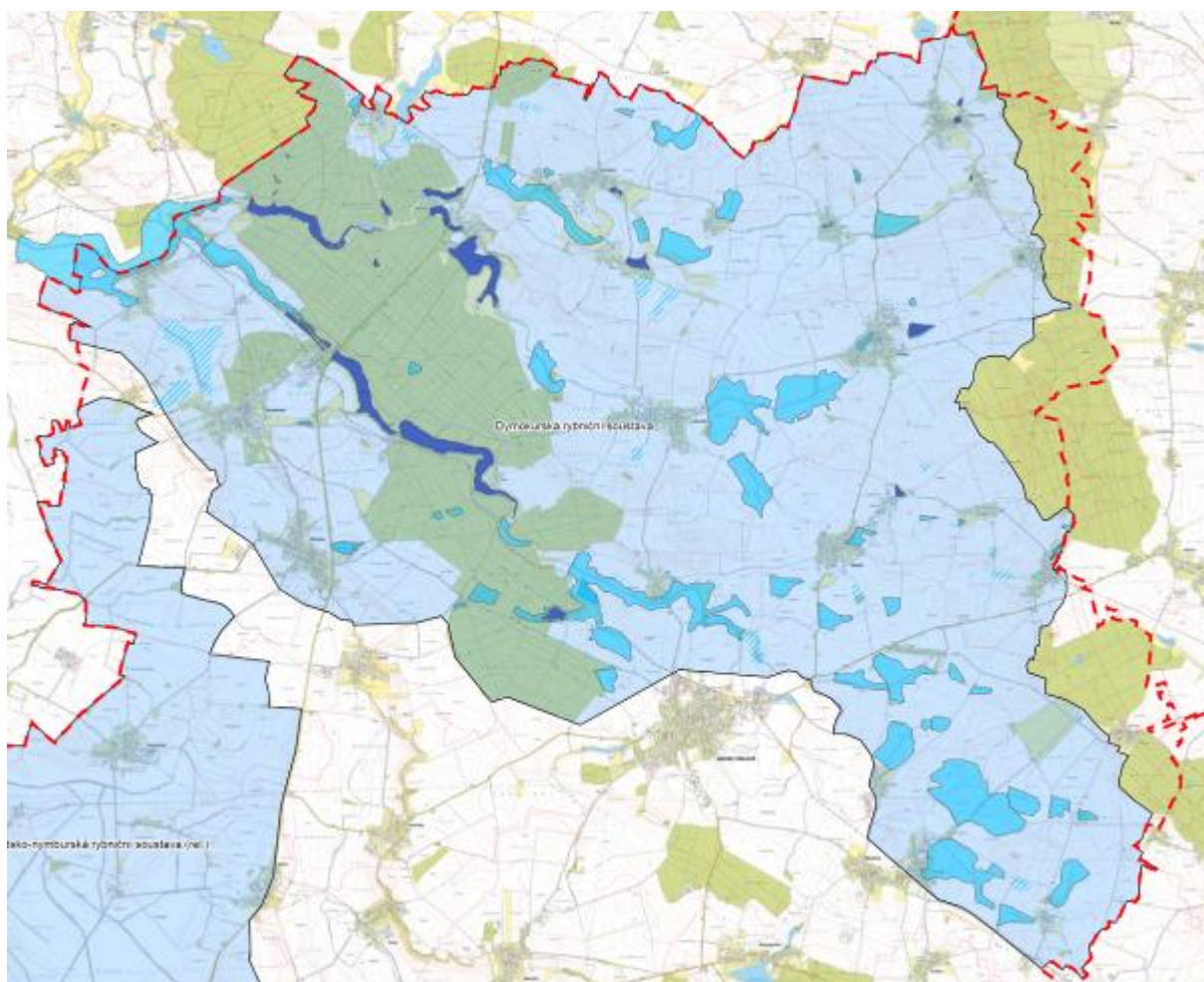
Dymokursko patřilo v 16. a 17. století spolu se sousedním Nymburskem a Poděbradskem k nejvýznamnějším rybníkářským oblastem v Čechách. Dobou vzniku je převážně 16. století, zánik většiny vodohospodářských děl nastal od druhé poloviny 17. do poloviny 19. století. Rybníční soustava se rozkládala v minulosti na velmi rozlehlém území, vymezeném na západě tokem Mrliny u Křince, na východě vyvýšeným Žlutickým polesím (tvořícím rozvodí mezi Mrlinou a Cidlinou), na jihu přibližně spojnici Dymokur a Městce Králové a na severu mírně zvlněnou krajinou u Kopidlna. Soustava Dymokurských rybníků využívala na rozdíl od sousední nížinné oblasti Poděbradska převážně přirozených vodních toků, tekoucích v mělkých údolích zahloubených do křídové tabule (potoky Stříble, Štítarský, Záhornický a Smíchovský s přítoky). Díky tomu měly větší rybníky charakteristický protáhlý tvar a krátké hráze. Největší vodní plochou byl rybník Nepokoj severozápadně od Dymokur (170 ha, vypuštěn až v 19. století, dochovala se hráz) a rybník Štítarský severozápadně od Městce Králové (asi 88 ha, vypuštěn 1864, dochovala se hráz). Potenciál vodní energie využívalo několik mlýnů – dodnes se dochoval velmi hodnotný mlýn Jakubský u Dymokur a mlýn Bučický u Rožďalovic. Velmi hodnotný roubený mlýn Komárovský zanikl (Pešta, 2005).

Nevelký Třeboňský rybník ve východním sousedství Rožďalovic je doložen již roku 1431, za Beneše Košíka z Lomnice. Deskový zápis týkající se dymokurského panství zaznamenal k roku 1501, za Křineckých z Ronova, již více než 30 rybníků. V roce 1673 bylo na (mezitím zvětšeném) křineckém panství 102 rybníků (21 rybníků s násadou kaprů, 57 výtažních, 10 s násadou potěru a 14 vypuštěných, zarostlých lesem) s násadou 16 480 kop kaprů.

Na začátku 17. stol. pomalu odeznívá „zlatý věk“ českého rybníkářství. Když v roce 1618 vypukla třicetiletá válka, stala se pohromou pro české rybníkářství. Postupně odešla generace šikovných rybníkářů a odvětví přestalo být prioritou. Bojovníci v třicetileté válce bořili hráze, aby pomocí vytékající vody z rybníků vyplavili nepřitele, plenili, kradli, prokopávali a slovovali rybníky. Obyčejní starousedlíci odcházeli. O poničené rybníky a krajinu se nikdo nestaral. Značná část rybníků postupem času zanikla a již nikdy nebyla obnovena. Z válečných hrůz se lidé, krajina a hospodářství vzpamatovávali dlouho. Po třicetileté válce a zejména v 18. a 19. století tedy rybníky zanikaly, buď přirozenou cestou, nebo byly záměrně vysoušeny a přeměněny na zemědělskou půdu. V polovině 18. století přišla reforma zemědělství. Prioritou nebyl chov ryb, ale pěstování obilí, posléze cukrové řepy a chov dobytka. Z tohoto důvodu docházelo k vysoušení rybníků, aby mohly takto získané plochy sloužit coby pole, louky a pastviny. Zrušení nevolnictví s sebou neslo „hlad po půdě“, a proto se rušily, zejména v úrodném Polabí, ještě další zbylé rybníky. Za necelých 50 let, do roku 1840, byla v českých zemích zrušena polovina rybníční plochy, v Polabí podstatně více.

Roku 1713 existovalo na Dymokursku ještě 79 rybníků (s násadou 3 482 kop). Nejlepší představu o zdejších rybnících dává I. vojenské mapování (1780–1783), i když je z uvedených dat zřejmé, že některé rybníky byly vysušeny dávno před jeho vznikem. V následující době rušení rybníků pokračovalo, do roku 1835 jich zůstalo jen 47, které však údajně ještě stále pokrývaly plochu rovnající se šestině tehdejšího panství, a velká část z nich později rovněž zanikla. Největší rybník Nepokoj (východně od Křince) byl zrušen v roce 1845.

Obrázek 6: Jednotka HiKK Rožďalovické a Dymokurské rybníky zasahující do modelového území správního obvodu ORP Poděbrady. Vzhledem k povodím sem byl zahrnut i severní okraj Chlumecké rybníční soustavy, která historicky spadala k jinému panství. Tmavě modře jsou zakreslené dochované rybníky, světle modře rybníky zaniklé, jejichž poloha je na základě archivních map dobře lokalizovaná, světle modrá šrafa zachycuje potenciální polohu starších zaniklých rybníků, jejichž poloha dnes není přesně rozpoznatelná a na starých mapách již není zakreslená.

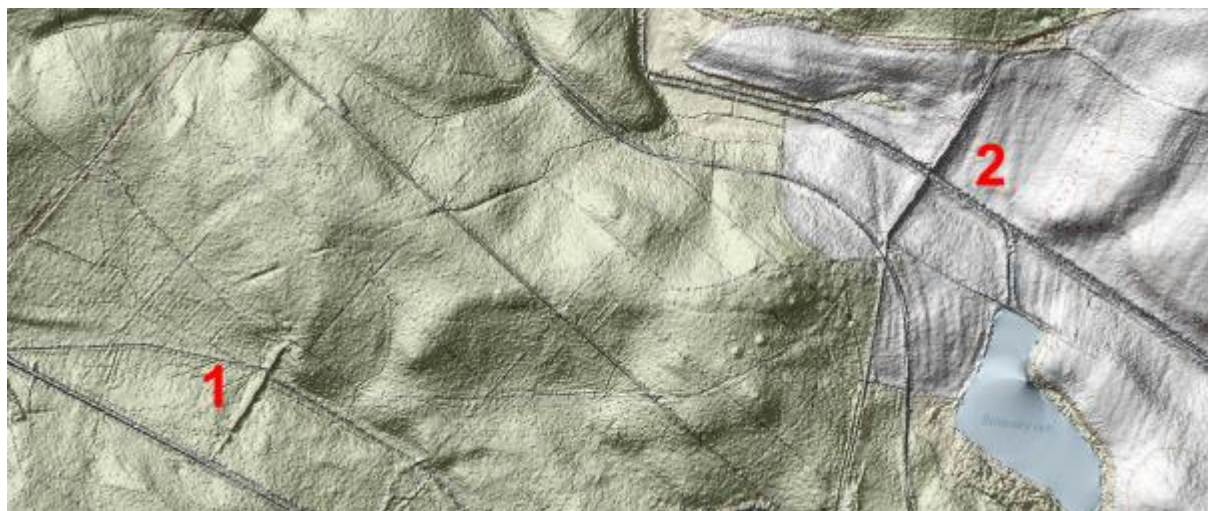
Zdroj: NAKI II Praktické přístupy k územní ochraně historické kulturní krajiny, 2022

Mírně zvlněnou krajinou mezi Dětenicemi, Rožďalovicemi, Dymokury a Městcem Králové se táhne průměrně 3 km široký a 18 km dlouhý pás lesa, který napříč protíná několik mělkých údolí potoků: Hasinského, Libáňského, Střele, Smíchovského a Štítarského – a také říčky Mrliny, do které se vody všech vodotečí sbíhají. Na všech těchto tocích se dochovaly středně velké rybníky i několik malých. Jejich stav se shoduje se situací na I. vojenském mapování. To zachycuje v lesních partiích ještě dva další větší rybníky, které později zanikly.

Úplně jiná je situace v polní odlesněné krajině západně a východně od zmíněného lesního pruhu. I. vojenské mapování přitom v tomto bezlesém území zachycuje velké množství velkých i středně velkých rybníků. V podstatě všechny příhodné polohy byly v minulosti pro rybníky využity. Zastoupení rybníků v krajině tak bylo velmi podobné jako dodnes třeba na Blatensku či Lnářsku. Prakticky totální likvidace vodních ploch mimo lesy charakter zdejší krajiny zásadně proměnila. Tato část popisovaného území tedy reprezentuje téměř zcela reliktní krajinu rybníků (Kuča et al., 2020).

Z mnoha zrušených rybníků i zde však přetrvaly jejich hráze (nejmohutnější v případě Štítarského rybníka severně od Městce Králové). Tato oblast může být chápána jako modelové území, které ukazuje, jak tato na první pohled běžná a nezajímavá zemědělská polní krajina poskytuje velký potenciál pro zadržení vody v krajině, navíc historicky ověřený (Kuča et al., 2020). Dymokurské rybníky, situované v malebném lesnatém mírně zvlněném terénu představují kromě svých historických a technických hodnot také lokality hodnotné z přírodovědného hlediska, především jako hnízdiště vodního ptactva – PP Dymokursko, EVL Dymokursko, PO Rožďalovické rybníky (Ústřední seznam ochrany přírody).

Obrázek 7: Z řady zaniklých rybníků se v krajině dodnes dochovaly hráze či jejich fragmenty, dobře identifikovatelné na lidarových snímcích (DMR 5G), a to i v případě několika rybníků zaniklých ještě před pořízením prvního vojenského mapování. Na snímku je zachycena výrazná hráz zaniklého rybníka Hluzinka (1) a hráz velkého Štítarského rybníka (2), dnes silně redukováného..

Zdroj: Geoportál ČÚZK (<https://ags.cuzk.cz/av/>)

Závěr

Aplikace typologie historické kulturní krajiny, tj. vymezení jednotek a celků HiKK na vybraném území, může být využita na několika úrovních. Může sloužit jako východisko pro další metodickou práci v oblasti péče o historickou kulturní krajinu a k návrhu případných krajinných památkových zón (stávající KPZ zdaleka nepokrývají všechny hodnotné typy historické krajiny) či jiného stupně ochrany. Je odborným podkladem pro kvalifikované rozhodování odborných orgánů (NPÚ), orgánů státní správy (zejména státní památkové péče) a samosprávy. Mapa jednotek a celků též poskytuje informační bázi pro vlastníky, správce a uživatele jednotlivých částí krajiny modelového území, neboť umožňuje pojmenovat ve veřejném zájmu hodnoty území, a tedy shromažďovat o nich údaje – památkově významné jevy – i nad rámec kulturních památek a památkových území podle památkového zákona. Může být

také využita jako podklad pro zadavatele, pořizovatele a projektanty územně plánovací dokumentace a dalších plánů v oblasti ochrany a rozvoje území (např. jako podklad pro zpracování návrhu koncepce uspořádání krajiny, územních studií krajiny, vymezení krajín a krajinných okrsků ad.). Neméně důležitá je možnost využít mapu jako informační zdroj pro odbornou i laickou veřejnost.

Použité zdroje:

BOHÁČ, Zdeněk, 1972. Pozdní kolonizace levobřežního úseku středního Labe. *Historická geografie* 8. Praha: Historický ústav ČSAV. s. 105-113.

BOHÁČ, Zdeněk, 1974. Újezdy a Lhoty. Příspěvek k dějinám osídlení středověkých Čech. *Historická geografie* 12. Praha: Historický ústav ČSAV. S. 3-25.

ČSÚ, 2006. *Historický lexikon obcí ČR 1869-2005*. Praha: ČSÚ. ISBN 80-250-1310-3 (1. díl)

EHRLICH, Marek et al., 2020. *Typologie historické kulturní krajiny České Republiky*, České Budějovice: Národní památkový ústav. ISBN 978-80-85033-95-3.

ELLEDER, Libor et al., 2020. Vzestup a úpadek poděbradského a nymburského rybníkářství pohledem historické hydrologie. (Vodohospodářské technicko-ekonomické informace)

KUČA, Karel, 1995. *Chlumecko a Novobýdžovsko. Historie a architektonické památky Pocerliní. Kniha 1. Kniha 2*. Hradec Králové: Společnost ochránců památek ve východních Čechách v nakladatelství Balustráda. ISBN 80-901906-0-X.

KUČA, Karel, 2009. Půdorysné typy sídel. In: *Atlas krajiny ČR*. Praha: MŽP ČR, Průhonice: VÚKOZ. ISBN 978-80-85116-59-5.

KUČA, Karel, 2014. Oblasti dochovaných strukturálně výrazných plužin v České republice. *Zprávy památkové péče*. roč. 74., č. 1, s. 34-49, ISSN 1210-5538.

KUČA, Karel (ed.) et al., 2020. *Historické kulturní krajiny České republiky*. Průhonice: VÚKOZ. ISBN 978-80-87674-32-1.

KUPKA, Jiří, BOUŠKOVÁ, Zuzana, 2021. Historická krajinná struktura – znak krajinného rázu. In: *Krajinný ráz. Analytické a plánovací přístupy*. Praha: ČVUT. s. 48-69. ISBN 978-80-01-06838-0.

KULIŠŤÁKOVÁ, Lenka et al., 2014. *Metodika identifikace komponovaných krajín*, Brno: Mendelu. ISBN 978-80-7375-997-1.

Památkový katalog. Národní památkový ústav (<https://www.pamatkovykatalog.cz/>)

PEŠTA, Jan, 2005. *Dymokursko – rybníční soustava. Evidenční list katalogové dokumentace*. (výzkumná zpráva, NPÚ-ÚOP středních Čech). (<https://iispp.npu.cz>).

Politika územního rozvoje České republiky, ve znění závazném od 1.9.2021. Praha, Brno: MMR ČR, ÚÚR, ISBN 978-80-7538-360-0 (MMR), ISBN 978-80-7663-019-2 (ÚÚR).

-

- *Politika architektury a stavební kultury České republiky*. Praha, Brno: MMR ČR, ÚÚR, ISBN 978-80-87147-83-2 (MMR), ISBN 978-80-87318-34-8 (ÚÚR)

SEMOTANOVÁ, Eva, 2016. Významné české rybníční soustavy. In: SEMOTANOVÁ, Eva, CAJTHAML, Jiří et al. *Akademický atlas českých dějin*. Praha: Academia, s. 164–167. ISBN 978-80-200-2574-6.

ŠIMÁK, Josef Vítězslav, 1938. *České dějiny. dílu I. část 5. Středověká kolonizace v zemích českých*. Praha: Jan Laichter.

ŠVECOVÁ, Simona, VOREL, Ivan, 2015. Kulturní historická krajina a výstavba – některé problémy zachování kulturních hodnot v krajinných památkových zónách. *TZB-info: portál pro technická zařízení budov*. 17, č. 25, ISSN 1801-4399.

Úmluva Rady Evropy o krajině. Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 13/2005 Sb. m. s., o sjednání Evropské úmluvy o krajině, ve znění Sdělení Ministerstva zahraničních věcí č. 27/2021 Sb. m. s., o přijetí Protokolu, jímž se mění Evropská úmluva o krajině

Ústřední seznam ochrany přírody (ÚSOP). Agentura ochrany přírody a krajiny České republiky (<https://drusop.nature.cz/portal/>)

VEVERKA, Josef, 1949. K dějinám rybníkářství ve středním Polabí. *Český lid* 36. s. 161-166.

VOREL, Ivan, 2000. Přírodní, kulturní, estetické hodnoty a struktura osídlení – konflikt nebo harmonie (kulturní krajina z pohledu urbanisty). In: *Téma pro 21. století. Kulturní krajina aneb proč ji chránit?* Praha: MŽP ČR, s. 126-133. ISBN 80-7212-134-0.

ŽIŽKA, Jan, 2016.: *Hospodářské dvory bývalých panství v Čechách*. Praha: NPÚ. ISBN 978-80-865516-85-1.

Poděkování

Příspěvek byl podpořen v rámci projektu Programu Ministerstva kultury ČR na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity NAKI II DG20P02OVV019 Praktické přístupy k územní ochraně historické kulturní krajiny.

Vydavatel:

Masarykův ústav vyšších studií
České vysoké učení technické v Praze
Kolejní 2637/2a
160 00 Praha 6
www.muvs.cvut.cz

Adresa redakce:

Masarykův ústav vyšších studií, Kolejní 2637/2a, 160 00 Praha 6
Výkonná redaktorka: Bc. Iveta Šilhánková
ISSN 1805-3246